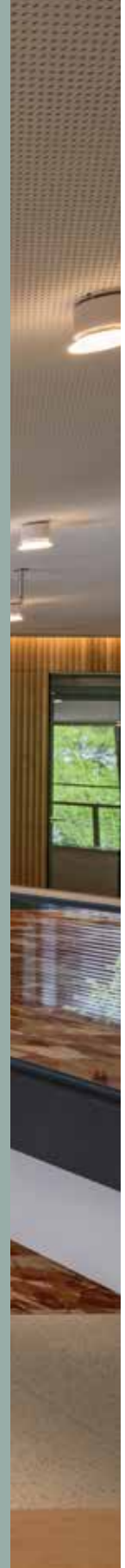
Gouden Piramide 2026 *Rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap*

Schatgraven

Gouden Piramide 2026

Gouden Piramide 2026 *Rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap*

Schatgraven

Voorwoord

Nederland bouwt. We bouwen aan nieuwe woningen, aan scholen en zorgcentra en aan de openbare ruimte. Samen richten we het landschap opnieuw in. Maar bouwen is meer dan stenen stapelen of vierkante meters realiseren. Bouwen is een daad van overtuiging. Het is de uitdrukking van wat wij als samenleving willen zijn, nu en in de toekomst. En wie er bouwt: wie de opdracht geeft en de verantwoordelijkheid neemt, bepaalt in grote mate wat er uiteindelijk tot stand komt.

De Gouden Piramide is de rijksprijs die precies dát in het licht zet: het opdrachtgeverschap. Het draait niet om het architectonische eindproduct op zichzelf, maar de weg ernaartoe. Het gaat om keuzes die zijn gemaakt, de ambitie die is uitgesproken en het doorzettingsvermogen dat is getoond. Want ruimtelijke kwaliteit ontstaat niet vanzelf. Ze is altijd het resultaat van mensen die verder durven te denken dan het programma van eisen. Van mensen die ontwerpers de ruimte geven om te vernieuwen en die bereid zijn vol te houden wanneer het ingewikkeld wordt.

Dit juryverslag laat zien hoe breed en divers dat opdrachtgeverschap in Nederland is. Van bewoners die zelf het heft in handen nemen en collectief een woongebouw realiseren tot waterschappen die niet langer toetsen maar initiëren. Van gemeenten met een langjarige traditie in stadsontwikkeling tot onderwijsbesturen die het bestaande schoolgebouw niet slopen maar herontwikkelen. Wat hen bindt, is de bereidheid om maatschappelijke meerwaarde te zoeken voorbij het eigen gebruik en om de omgeving bij de opgave te betrekken.

Als minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening sta ik voor de opdracht om Nederland leefbaar, mooi en toekomstbestendig in te richten. Dat is geen taak van de rijksoverheid alleen. Die taak delen we met provincies, gemeenten, waterschappen, woningcorporaties, marktpartijen, maatschappelijke organisaties en – steeds vaker – met burgers en bewoners zelf. De projecten die in deze editie van de Gouden Piramide zijn beoordeeld, maken duidelijk wat er mogelijk is wanneer opdrachtgevers die gedeelde verantwoordelijkheid serieus nemen. Ze vormen geen uitzondering die de regel bevestigt; ze zijn een aanwijzing voor hoe het kan.

Ruimtelijke kwaliteit is geen luxe. In een tijd waarin Nederland voor ingrijpende transities staat – rond wonen, klimaat, energie en mobiliteit – is de kwaliteit van de gebouwde omgeving een publiek belang van de eerste orde. Het raakt aan de gezondheid van mensen, aan hun gevoel van thuis zijn, aan de sociale cohesie in wijken en buurten. Wie als opdrachtgever investeert in dat belang, verdient erkenning en navolging.

Ik dank de jury voor haar zorgvuldige werk, de inzenders voor hun vertrouwen in de waarde van dit onderscheid en de genomineerden voor het lef dat zij hebben getoond. Laat hun voorbeeld anderen inspireren. Want Nederland verdient opdrachtgevers die het beste nastreven voor iedereen.

Elanor Boekholt-O'Sullivan,
Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening

Essay
Tussen vrees en hoop 12
Francesco Veenstra, Rijksbouwmeester

Reportage
De jurering 18
Kees de Graaf, jurysecretaris

Portretten
Genomineerde opdrachtgevers 34
Marcel Bakker, fotograaf

Projecten
Genomineerde inzendingen 42

Winnaar

De Nederlandsche Bank 46
Renovatie hoofdkantoor DNB, Amsterdam

Overige genomineerden

Gemeente Best 54
Kindcentrum De Zevensprong, Best

Woon- en beheercoöperatie de Nieuwe Meent 62
de Nieuwe Meent, Amsterdam

NICE Developers en ERA Contour 70
SAWA, Rotterdam

Gemeente Almere, Amvest en Waterschap Zuiderzeeland 78
Gebiedsontwikkeling DUIN, Almere

Projecten
Tien bijzondere inzendingen

Building The New 88
Common Woods, Amersfoort

ARTIS 94
ARTIS-Aquarium, Amsterdam

Gemeente Groningen 100
Dudok aan het Diep, Groningen

Stichting Dudok Wonen 106
Nieuw Zuid, Hilversum

Gemeente Rotterdam met Heijmans en Ballast Nedam 112
Hart van Zuid, Rotterdam

Stichting Droom en Daad 118
Fenix, Rotterdam

Woonstad Rotterdam 124
Valckensteyn, Rotterdam

Gemeente Tilburg 130
Stadsforum, Tilburg

Talent Primair 136
Basisschool Wisperweide, Weesp

Gemeente Zwolle 142
Passerelle, Zwolle

Projecten
Alle inzendingen 150

Essay
Rijksbouwmeester

Tussen vrees en hoop
Francesco Veenstra, Rijksbouwmeester

De systemen die Nederland lange tijd overeind hielden, dreigen en masse ineen te storten. Of het nu gaat om de gevolgen van klimaatverandering, het tekort aan (schoon) water, de congestie op het stroomnetwerk of het gebrek aan betaalbare woonruimte: alle seinen staan vol op rood. Wie daarin verandering wil brengen, komt er niet met een cosmetische correctie hier of daar. Om toekomstige generaties een perspectief te bieden op een leefbare wereld – te beginnen hier in Nederland – zijn fundamenteel andere werkwijzen noodzakelijk. De genomineerden van deze editie van de Gouden Piramide bieden daar zicht op, elk op een eigen wijze. Ze stellen diep ingesleten patronen ter discussie en plaatsen er alternatieven tegenover. En daarmee heeft het handelen van deze partijen een diepere betekenis: ze zetten de standaard voor maatschappijgericht opdrachtgeverschap in de 21ste eeuw. De vraag is alleen: krijgen hun voorbeelden voldoende navolging?

Terwijl ik deze eerste regels op het papier zet, vraag ik me af of dit eigenlijk wel een geschikte dag is voor een essay over de toekomst van het opdrachtgeverschap in Nederland. Historisch is deze vrijdag de 26ste juni nu in ieder geval al wel: het is de eerste keer in de geschiedenis dat het KNMI 'code rood' heeft afgegeven in verband met de ongekende en langdurige hitte. In de landen om ons heen is er sprake van de zwaarste hittegolf aller tijden. Met ingrijpende gevolgen aldaar: in Midden-Europa gaan van dag op dag de hitterecords sneuvelen en in Frankrijk laten deze dagen meer dan 2.000 extra mensen het leven – evenals miljoenen dieren in de vee-industrie. We zouden het met enig cynisme een nieuwe interpretatie kunnen noemen van de bekende *samedi noir*: de zwarte zaterdag waarop we in Frankrijk met elkaar vaststaan in de file. We staan nu niet alleen massaal stil met elkaar in de warmte, maar komen er ook door om.

Alarmerende geluiden

Deze sombere kennis over leven en dood heb ik nu, aan het koele begin van de dag, uiteraard nog niet, maar terugkijkend op de afgelopen weken was de aanloop naar vandaag in ieder geval al onheilspellend genoeg. En dat dan niet alleen vanwege de verwachte weersomstandigheden. Verschillende nieuwsberichten in de afgelopen weken sterkten me nog maar eens in de overtuiging dat we de grenzen naderen van de houdbaarheid van onze maatschappelijke systemen – en daar niets aan doen (of in ieder geval veel te weinig). De rek is er definitief uit, het optimaliseren van bestaande systemen – waar we ons decennia mee wisten te redden maar die in zichzelf ook veel te complex zijn geworden[1] – werkt niet meer. Zo horen we alarmerende geluiden over de achteruitgang van de Nederlandse natuur[2] en de steeds grotere insectensterfte[3]. Stroombeheerder TenneT waarschuwt dat we in 2030 al te maken krijgen met structurele stroomtekorten, waterproducent Vitens wijst (al jaren) op dreigende drinkwatertekorten en Rijkswaterstaat heeft geen geld meer voor het onderhoud van rijkswegen in Noord-Nederland (en de totale 'operatie herstel' van de wegen gaat 80 miljard euro kosten).

Huishoudens in sociale huurwoningen hebben ernstig te lijden onder schimmelproblemen in hun woningen, die leiden tot grote gezondheidsproblemen en daarmee maatschappelijke achterstanden. De lijst wordt langer en langer. Ik kan me goed voorstellen hoe de nieuwe generatie het leven in dit land soms werkelijk – en geheel begrijpelijk – niet meer ziet zitten.[4]

Smalle insteek

Een bijkomend probleem is dat niet alleen de systeemanalyses maar ook de gepresenteerde oplossingen voor de grote vraagstukken van deze tijd vaak sectoraal, eendimensionaal en kortzichtig worden ingevuld. Een voorbeeld is het onderzoek dat de Tweede Kamer dit voorjaar heeft gevraagd naar de mogelijkheden om op grote schaal land te winnen in Nederland, om zo bouwgrond voor woningen te creëren. Onder meer wordt gekeken naar de mogelijkheden om in het IJsselmeer een compleet nieuwe stad te bouwen. Technisch is dat allemaal mogelijk, maar het gaat mogelijk ten koste van de huidige drinkwatervoorziening voor grote delen van Nederland. Ook zijn er miljoenen kubieke meters zand voor nodig – die óók een functie hebben voor de kustversterking. Een smalle insteek voor één belang leidt zo tot een ongewenste afwenteling op diverse andere belangen. Op eenzelfde manier leidt bijvoorbeeld de bouw van grootschalige datacenters tot een groot verbruik van elektriciteit en drinkwater. Wat voor de ene functie – onze steeds grotere opslag van data – dus soelaas biedt, leidt op andere terreinen juist tot meer problemen. Het zijn in mijn beleving typische voorbeelden van politiek uitstelgedrag, het niet werkelijk durven maken van keuzes en het doorschuiven van de problemen naar toekomstige generaties. Daarbij gevoed, zeker in overheidsland, door de 'vertraagtaal' die voormalig dichter des vaderlands Lieke Marsman zo treffend verwoordde.[5] Taal die niets zegt en zeker niet aanzet tot actie.

Rigoureuze veranderingen

Is het dan toeval of de voorzienigheid dat ik juist deze vroege ochtend een interview lees met voormalig minister Jet Bussemaker, die zich zorgen maakt over de oplopende verschillen in levensverwachting van verschillende groepen Nederlanders. Ze zegt: 'Gezondheidsverschillen moet je niet alleen medisch bekijken, maar ook vanuit het perspectief van de leefomgeving en van schulden met hun ziekmakende effecten. Helaas is ons gezondheidssysteem niet op die bredere benadering ingericht. (...) We moeten meer ruimte voor eigen initiatieven creëren en daarbij durven accepteren dat je daarmee risico's loopt. (...) Daarvoor zijn ministers en wethouders nodig die weg durven te bewegen van hun vertrouwde Excel-sheets.'[6] Volgens de voormalige politica is het vooral de kunst om de kracht van de samenleving zélf aan te boren, om tot de gewenste systeemdoorbraken te komen.

De opmerkingen van Bussemaker doen me terugdenken aan ditzelfde moment vier jaar geleden, de editie 2022 van de Gouden Piramide. In mijn essay van toen staat: 'Bestaande systemen zijn toe aan rigoureuze veranderingen. De richting is eenvoudig en helder: de economische waardebepaling die in onze maatschappij overheerst, moet plaatsmaken voor een waardebepaling die gestoeld is op natuurkwaliteit. (...) Om volgende crises te voorkomen, is een lange termijnbenadering nodig die misschien wel honderd jaar vooruitkijkt. We moeten nu de juiste keuzes maken voor de toekomstige generaties.' Voormalig jurysecretaris Peter Paul Witsen zou dat twee jaar later in zijn analyse van twintig jaar Gouden Piramide nog scherper duiden: 'Baanbrekende opdrachtgevers vinden de mensen achter die structuren en systemen. Ze laten een vuurtje ontbranden en doen de vonken overslaan. Ze spreken mensen aan op diepere zingevingslagen dan de primaire professionele verantwoordelijkheid.'[7]

Niets verbaast ons meer

Op deze manier om me heen kijkend, is het de vraag of we ons al op een kantelpunt in de tijd bevinden: is de doorbraak aanstaande? Ik durf dat soms – in een sombere bui – ten diepste te betwijfelen. Wat moet er gebeuren om mensen echt in beweging te brengen? Zijn we in staat om onszelf werkelijk ergens mee te verbinden, om vervolgens ook daarnaar te handelen? Inmiddels hebben ons toch (zeker uit de natuur, maar ook vanuit de maatschappij) genoeg signalen bereikt dat alleen zeer radicale oplossingen kunnen werken? Dat we echt anders moeten handelen? We zien vanuit ons hotelraam de gletsjer live smelten, kijken vanuit onze strandstoelen naar het vuur van de *pyrocumulonimbus* aan de overkant van het meer en staren naar het laatste restje water in de drooggevallen rivier. Net zo goed zien we toe hoe er fakkels worden gegooid naar een noodopvanglocatie voor asielzoekers. Niets kan ons meer verbazen, we doen alles voor het mooie Instagram-beeld.

Het gevoel overvalt me ook dichter bij huis, wanneer ik bijvoorbeeld kijk naar de inzendingen in de laatste jaren voor de Gouden Piramide. Dan zie ik veertig à vijftig opdrachtgevers die hun projecten inzenden, waar de jury er met enige moeite vijftien voorbeeldige uit weet te halen. Op een schaal van alle gerealiseerde bouwprojecten in Nederland vind ik dat, op zijn zachtst gezegd, heel matig. Aan de andere kant blijf ik toch ook hoop houden. Hoop op wél een fundamentele ommekeer, die begint bij de durf om complexe problemen juist te verbinden. De bewijsvoering voor deze wellicht naïeve gedachte – het zij zo – haal ik deze weken bijvoorbeeld uit een interview met Frank Elderson, lid van de directie van de Europese Centrale Bank. Hij geeft aan dat de ECB geen klimaat- en natuurbeleid maakt, maar de gevolgen van politieke keuzes op dat vlak wel verwerkt in het eigen beleid: 'Wij gaan over prijsstabiliteit, financiële stabiliteit en gezonde weerbare banken. Wij kunnen die doelstellingen alleen behalen als we rekening houden met de klimaat- en natuurcrises. (...) Ik vat het altijd samen als "twee vliegen in één klap". Als je prijsstabiliteit op twee manieren kan bereiken, maar één van die manieren draagt bij aan – in dit geval dan – de natuur- en klimaatdoelstellingen van de Europese Unie, dan moet je die kiezen.'[8]

Daadwerkelijke doorbraken

Ik haal deze manier van verbinden-met-een-bredere-blik ook – en dan meer in ons eigen vakgebied – uit projecten als het programma 'Een optimistisch rampenplan' van het Amsterdamse architectuurcentrum Arcam. Dit programma ging in 2025 van start en wil handelingsperspectieven bieden in deze donkere tijden: 'Ontwerpen vraagt nieuwe manieren van denken, beleidskracht vereist daadkracht, gemeenschappen hebben slagkracht en rampenbesef kan kansen bieden.' In die lijn past bijvoorbeeld ook de dit voorjaar gepresenteerde 'Inspiratiekaart Defensie & Maatschappij', die aantoont dat er interessante koppelkansen bestaan tussen de ruimtelijke interventies voor Defensie en de ontwikkellocaties en de ruimtebehoefte uit de recente Ontwerp-Nota Ruimte.

Het is een boodschap dat we niet bij de pakken neer hoeven te zitten en dat creativiteit, ontwerpkracht en nieuwe verbindingen daadwerkelijk tot doorbraken kunnen leiden. Dat lees ik deze hete dagen ook terug in een opiniestuk van de Vlaamse architect Glenn Lyppens, die betoogt dat het recht op koelte in een hete zomer verder gaat dan het kunnen aanschaffen van een airco: 'De echte democratisering van koelte begint vroeger: bij de manier waarop we woningen ontwerpen, verbouwen, verkavelen en verdichten. Een airco kan een slaapkamer draaglijk maken, maar ze koelt geen straat, geen speelplaats en geen binnengebied.'[9] Lippens wijst op het werk van Lacaton & Vassal: 'De Franse architecten verzetten zich al langer tegen een duurzaamheidsdenken dat gebouwen reduceert tot rekenmodellen, isolatiediktes en installaties. Hun antwoord is niet minder comfort, maar meer ruimte: wintertuinen, serres, balkons en royale overgangszones die bewoners toelaten om met de zon, lucht en seizoenen mee te bewegen.' Een vraag die zich dan overigens gelijk aan mij opdringt: worden ontwerpers werkelijk in staat gesteld om oplossingen als deze te introduceren? Mijn ervaring is dat onze beroepsgroep haar positie nog steeds moet bevechten.[10] Daarmee verliezen we kostbare tijd en energie.

Kantelpunt bereikt

Maar terug naar mijn optimisme: dat werd ook gesterkt door de ronde door Nederland die we eerder dit jaar maakten met de jury van de Gouden Piramide, mijn laatste. In mijn beleving zijn de vijf opdrachtgevers die de jury nomineerde wel degelijk voorlopers van een nieuwe maatschappelijke orde. De projecten van deze vijf opdrachtgevers stellen door hun handelswijze dieper gelegen maatschappelijke vraagstukken aan de orde. Zij vertegenwoordigen de 'kracht van de samenleving' waar Bussemaker het over heeft. Wat lange tijd als onrealistisch terzijde werd geschoven, maken zij nu waar: een wooncoöperatie als alternatief voor de woningmarkt, een bankgebouw als een publieke ruimte, een school als een circulaire langetermijnoplossing, een houten woongebouw als een collectieve woongemeenschap en een gebiedsontwikkeling waarbij landschapsontwikkeling en waterveiligheid de basis vormen voor de verstedelijking. Deze vijf opdrachtgevers hebben, bewust dan wel onbewust, zelf het kantelpunt bereikt en radicaal andere oplossingen ontwikkeld. Waar ik eerder de vertraagtaal van Lieke Marsman noemde, valt me bij deze opdrachtgevers op dat zij voor handelen juist een eigen, meer hoopvolle vocabulaire hebben ontwikkeld: de vier waarden van de *commons* bij de Nieuwe Meent, de vijf duurzaamheidswaarden van SAWA, het DUIN-DNA in Almere.

Sturing en invulling

Met woord en daad worden zo maatschappelijke vraagstukken niet langer opgelost vanuit maximale efficiëntie en individuele optimalisatie, maar vanuit preventie, inclusiviteit, brede welvaart en collectieve waarden. Ergo: vanuit een diep gevoel van wederkerigheid met de maatschappij. De vijf opdrachtgevers beantwoorden daarmee (niet letterlijk uiteraard) aan de oproep die ik twee jaar geleden plaatste in deze kolommen: 'Open de ogen en oren naar de samenleving, ga in gesprek en bouw daarmee samen aan de wereld van morgen.' Het interessante is daarbij tevens dat deze opdrachtgevers steeds meer de ontwerpers aan hun zijde wisten, maar dan in een andere rol en hoedanigheid. De ontwerpers kunnen daarmee zelf sturing en invulling geven aan de wereld van morgen. Bij het woongebouw SAWA heeft de architect de rol van ontwikkelaar op zich genomen (genoegen nemend met een laag rendement), bij de coöperatie in Amsterdam draaiden de architecten vanaf het begin voor eigen rekening en risico mee in de planontwikkeling, in Almere fungeren de stedenbouwkundigen en landschapsarchitecten mede als het 'geheugen' van het plan door hun langjarige betrokkenheid. Zo worden kwaliteit en duurzaamheid geborgd: de opbrengsten van de projecten worden niet afgeroomd maar ge(her)ïnvesteerd – hetzij direct, hetzij later.

Nederland staat stil

En zo is het deze laatste vrijdag van juni een dag met gemengde gevoelens geworden. Het kabinet heeft juist vandaag zijn stikstofplannen gelanceerd: zou dit na zeven jaar dan eindelijk het einde van de stikstofcrisis betekenen? Ik ben er op voorhand nog niet van overtuigd wanneer ik het Verantwoordingsdag-rapport van de Algemene Rekenkamer over 2025 lees, waaruit blijkt dat we van de rijksoverheid weinig te verwachten hebben. Doelen worden niet gehaald en verdwijnen uit het zicht, de rekening wordt doorgeschoven naar volgende generaties. Nederland staat stil, laat Rekenkamer-president Duisenberg weten in de Tweede Kamer. Als overheid – waartoe ook mijn functie als Rijksbouwmeester behoort – is het de hoogste tijd de hand in eigen boezem te steken. De tijd van af- en doorschuiven is voorbij.

Dichter Lucebert verwoordt mijn heen en weer geslingerd worden tussen vrees en hoop in zijn bekende gedicht *De zeer oude zingt*: 'Alles van waarde is weerloos'. De regel die daarop volgt, is echter veel minder bekend: 'Wordt van aanraakbaarheid rijk'. En waarmee – heel vrij vertaald – wordt gezegd dat kwetsbare waarden werkelijk betekenis krijgen wanneer ze worden aangeraakt, gezien en beleefd. En juist daar hebben opdrachtgevers in dit land invloed op. Dat dubbele gevoel draag ik aan het einde van de dag met me mee als ik een rondje door de stad loop – voor hardlopen is het echt nog te warm. Op een menshoge abri in de bushalte lees ik de tekst van een bank die duurzaamheid hoog in het vaandel heeft staan: 'Samen maken we de toekomst'. Het is een boodschap van hoop en kracht die ik deze middag ook mocht beluisteren in het eerste statement van mijn opvolger, Cécilia Gross. Ze zei: 'De grote maatschappelijke en ruimtelijke opgaven, klimaatverandering, ecologische uitputting, woningnood en sociale ongelijkheid zijn vandaag de dag scherp geanalyseerd en breed erkend. Nu is het tijd om onze gedeelde ambities om te zetten in samenhangende en haalbare ruimtelijke keuzes, vanuit wat we al hebben en waar we sterk in zijn.'

Ik sluit me daar van harte bij aan, in de overtuiging dat het Nederland van de toekomst nog steeds gemaakt kan worden (ook al heeft het begrip 'maakbaarheid' bij velen inmiddels afgedaan). Dat kan juist gebeuren door opdrachtgevers met bezieling, vasthoudendheid en durf. Met daarbij ogen en oren geopend voor de samenleving en het zo belangrijke principe van 'wederkerigheid'. Het is die toewijding die aan de basis ligt van de nieuwe systemen die hopelijk de komende jaren in Nederland gestalte krijgen en die naar mijn idee primair gevoed worden door initiatieven van onderop. En waar de Gouden Piramide met haar signaalfunctie van belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen op mag (of sterker nog: moet) blijven wijzen. Om daarmee nog veel meer opdrachtgevers te verleiden om radicaal anders te gaan handelen.

1 Neem bijvoorbeeld de grote ingewikkeldheid van ons woonsysteem, verbeeld door cartograaf Carlijn Kingma in *De machinerie van de volkshuisvesting* (2025) en door Sanne van Manen met *De kaart van het woonbeleid* (2026).
2 Zie het *Statusrapport Nederlandse Biodiversiteit 2026*, Leiden: Naturalis Biodiversity Center, 2026.
3 Entomoloog Theo Zeegers spreekt in *de Volkskrant* zijn zorg hierover uit: 'Zonder drastische maatregelen van de politiek blijft het klein bier. (…) [De overheid] moet nu handelen, voor het te laat is. (…) Dat gaat in het huidige politieke klimaat niet gebeuren. Maar ik zal doorgaan met het verzamelen van de kille feiten.' Jean-Pierre Geelen, 'Landelijke insectentelling moet uitwijzen hoe hard bestuivers in Nederland achteruitgaan: "De crisis is groot"', *de Volkskrant*, 22 mei 2026.
4 De documentaire *Alles moet beter* van regisseur Dikla Zeidler liet dit voorjaar zien hoe Gen Z is vastgelopen in de vastgeroeste systemen van voorgaande generaties.
5 Sophie van der Stap, 'Vertraagtaal. Taal zonder betekenis', *NRC*, 28 augustus 2022.
6 Fokke Obbema, interview met Jet Bussemaker: 'Burgers voelen zich vaak geminacht', *de Volkskrant*, 25 juni 2026.
7 Peter Paul Witsen, *Goudgerand. De oogst van 20 jaar Gouden Piramide*, Den Haag: Atelier Rijksbouwmeester, december 2023.
8 Eva Snel, interview met Frank Elderson (ECB): 'We kunnen als ECB onze ogen niet sluiten voor klimaatverandering. Dan doen we ons werk niet goed', *NRC*, 22 april 2026.
9 Glenn Lyppens, 'Opinie: Koelte begint aan de tekentafel', *De Morgen*, 25 juni 2026.
10 Kijk in dit verband naar de nog steeds moeizame positie van ontwerpers bij de wederopbouw in het aardbevingsgebied in Groningen.

Reportage
De jurering

De jurering
Kees de Graaf

Een koningsblauwe touringcar staat geparkeerd langs een kade in het Rotterdamse Lloydkwartier, op de Nieuwe Maas racet een karakteristieke watertaxi voorbij. Buiten geniet chauffeur Bob nog even van de middagzon, de filmcrew maakt wat finale opnamen van woongebouw SAWA, ontwikkeld door NICE Developers en ERA Contour. Zij zijn de laatste van de vijf genomineerde opdrachtgevers die de jury van de Gouden Piramide 2026 heeft bezocht. De rondgang langs de inzendingen in Amsterdam (met twee projecten), Almere en Best zit erop. In de bus is de sfeer ernstig: hier moet het ultieme oordeel worden gesproken. De zevenkoppige jury kwijt zich van haar taak en buigt zich over de zeer diverse inzendingen van heel uiteenlopende opdrachtgevers: een woningbouwinitiatief van een collectief opdrachtgeverschap, een renovatie van een bankgebouw, een langjarige gebiedsontwikkeling in Almere, een ingrijpend vernieuwde school en het genoemde woongebouw, dat grotendeels uit hout is opgetrokken. Bepaald geen sinecure om daar een goed beargumenteerde keuze uit te maken; bij welke opdrachtgever was sprake van het meest inspirerende en voorbeeldige handelen? En welke opdrachtgever is met dit handelen van betekenis voor de opgaven waar we in Nederland nu voor staan? Voor de derde opeenvolgende keer mag Francesco Veenstra als Rijksbouwmeester en juryvoorzitter zijn jury aankijken. Zijn we eruit? ‘We zijn eruit.’

Op reis

Het finale juryberaad betekent de afsluiting van een mooie reis, die medio maart begint met een novum: de ‘vaste’ vergaderlocatie op het Amsterdamse KNSM-eiland is dit keer niet beschikbaar, we wijken uit naar Den Haag. Aan de Javastraat bevindt zich het voormalige gemeentehuis van de hofstad, gebouwd in 1862 in particuliere opdracht van Indië-ondernemer Jan Willem Arnold. Tussen 1910 en 1972 vergaderde hier de Haagse gemeenteraad en werd er volop getrouwd – niet in de laatste plaats door diverse leden van het Koninklijk Huis. Een gebouw dat al anderhalve eeuw betekenis heeft voor de stad. En tevens een plek met de nodige geschiedenis in de omgeving, met aan de voorzijde zicht op het monumentale Plein 1813 en aan de achterzijde het niet minder indrukwekkende en klassieke woningbouwplan van architect Ricardo Bofill rondom het Burgemeester Monchyplein. Ontworpen in 1986, gebouwd vanaf 1995 en straks in 2027 afgerond met de laatste woontoren.

Continuïteit en vernieuwing, lange adem, impact, private rijkdom en publieke waarde – maar wellicht ook wel geldingsdrang en machtsgebruik: het zijn thema’s die zeker nog terug zullen komen in de juryverhandelingen. Maar eerst maken we kennis met de leden van de jury:

– Janne van Berlo, architect en eigenaar van Atelier van Berlo in Rotterdam;
– Tess Broekmans, stedenbouwkundige, partner bij ontwerpbureau Urhahn in Amsterdam en hoogleraar Urban Design aan de TU Delft;

Juryoverleg in het voormalige gemeentehuis van Den Haag in de Javastraat

– Bert Popken, economisch geograaf en concerndirecteur Stadsontwikkeling bij de gemeente Groningen;
– Eric-Jan de Rooij, planoloog en partner bij ontwikkelaar Lingotto;
– Kirsten Schipper, architectuurhistoricus en zelfstandig onderzoeker, redacteur en curator;
– Gerwin de Vries, landschapsarchitect en eigenaar van Flux landscape architecture in Utrecht;
– Thomas van Zijl, historicus/politicoloog en presentator bij BNR Nieuwsradio.

Onder leiding van voorzitter Francesco Veenstra staat de jury voor de opgave om 39 opdrachtgevers en hun opdrachtgeverschap te beoordelen (2022: 36, 2024: 50). Bij één project onthoudt een jurylid zich van deelname aan het debat en de eventuele stemming hierover: Bert Popken was betrokken bij het door de gemeente Groningen ingezonden project Dudok aan het Diep. Vijf inzendingen zullen niet worden beoordeeld en vallen direct af, omdat ze niet voldoen aan

de voorwaarden uit de Regeling voor de Rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap ‘Gouden Piramide’. Zoals het grotendeels gerealiseerd zijn van het betreffende project of het inschakelen van een ontwerper. De resterende 34 opdrachtgevers en hun projecten worden door de juryleden op geheel eigen wijze beoordeeld, zo blijkt uit de eerste verkennende bespreking. Formeel hebben ze zich uiteraard te houden aan deze criteria die zijn vermeld in de voorwaarden van de prijs:

– of het ingediende project in voldoende mate bepaalbaar is om een beoordeling mogelijk te maken van het redelijkerwijs te verwachten eindresultaat;
– de wijze waarop de opdrachtgever vorm en inhoud heeft gegeven aan zijn opdrachtgeverschap en het ontwerp als instrument heeft ingezet;
– het resultaat: de gebruiks-, toekomst- en belevingswaarde daarvan, alsook de bredere maatschappelijke betekenis ervan.

Bezoek aan Kindcentrum De Zevensprong (Best)

Juryoverleg in de bus

Daarbovenop staat het de jury uiteraard vrij om eigen overwegingen toe te voegen. Een van de juryleden heeft – heel eigentijds – de kunstmatige intelligentie van ChatGPT gebruikt: wat verstaat AI onder ‘goed opdrachtgeverschap’? Om vervolgens de acht criteria die daar uitrolden (waaronder ‘actieve rol in het proces’ en ‘stakeholdermanagement’ – het goed betrekken van alle belanghebbenden) als toetsingskader te gebruiken. Een ander heeft zelf vijf variabelen benoemd waarop extra is gelet: duurzaamheid, biobased bouwmaterialen (zoals hout), sociale impact, verbinding maken en buiten de kaders durven treden. Een derde jurylid heeft ‘eigenwijs’ als leidmotief gekozen, een begrip dat op meer manieren kan worden uitgelegd. Ondanks deze eigen accenten blijkt er ook sprake van een grote overeenstemming bij deze jury over waar inspirerend opdrachtgeverschap uit bestaat en uiteindelijk toe leidt: de langjarige persoonlijke inzet om een project te realiseren (en zelf daarvoor het initiatief te nemen), het uitstijgen boven de opgave en meer doen dan sec het programma van eisen in een gebouwde vorm gieten, het maken van maatschappelijke impact voorbij het eigen gebruik en het samengaan van fysieke en sociale vernieuwing – waardoor een ‘inclusieve’ samenleving ontstaat, met ‘volhoudbare’ projecten.

Na de persoonlijke en inhoudelijke voorstelronde is het op de eerste jurydag zaak om tot een selectie van circa 20 inzendingen te komen. Vallen er zaken op in de lijst met 34 projecten? Er zijn weinig grote gebiedsontwikkelingen bij, zoals een van de juryleden terecht opmerkt. Ten opzichte van 2024 is het aantal onderwijsinstellingen en woningcorporaties gedaald, maar het aantal gemeentelijke projecten (met daarin ook enkele publiek-private samenwerkingen) nam juist toe. Het aantal initiatieven-zonder-winstoogmerk (stichtingen, verenigingen, coöperaties) bleef nagenoeg gelijk, evenals de inzendingen vanuit de hoek van de waterschappen. Minder Noord- en Zuid-Holland en Groningen dit keer, maar meer Noord-Brabant – voor wat het waard is.

In de beraadslagingen valt op dat er al vrij snel clusters van gelijksoortige inzendingen ontstaan – hoewel er formeel bij de prijs niet met categorieën wordt gewerkt, de jury daar zelf niet van rept en er ook niet bewust op lijkt te sturen. Niettemin lijken gelijkgestemde projecten elkaar op te zoeken, als waren het kleine ‘wolkjes’. De eerste verzameling wordt gevormd door *onderwijsgebouwen*, zowel bedoeld voor het beroeps- als het basisonderwijs en met een mix aan nieuwbouw en renovatie/transformatie. Ook deze jury benadrukt (zoals in 2024 gebeurde) het belang van deze categorie projecten; duizenden scholen moeten de komende

jaren vernieuwd worden dan wel worden bijgebouwd en dat vergt veel van de betrokken opdrachtgevers (ook omdat er structureel te weinig geld voor is en schooldirecties er te weinig tijd voor hebben). Een van de inzendingen laat een interessante innovatie op dit vlak zien: de gemeente Amsterdam die het programma 'Innovatiepartnerschap Schoolgebouwen' (IPS) is gestart en daarmee schoolbesturen ondersteunt bij de bouw van nieuwe scholen. In dit programma krijgen scholen de gecombineerde inzet van een professioneel consortium van bouwbedrijven en ontwerpers aangeboden, om zo tot versnelling in de bouwopgave te komen.

Het '*eigen kantoor*' komt eveneens met een aantal projecten voor. Van de (zelfgebouwde) huisvesting van bouwbedrijf De Vries en Verburg in Stolwijk, via het nieuwe kantoor van woningcorporatie Trudo in Eindhoven (onderdeel van woongebouw Matchbox) tot en met het kantoorgebouw YourOwn in Amsterdam – een jointventure van een ontwerpbureau (Prosman de Wit architecten) en een ontwikkelaar (Gawein Minks/Mother of Space). De ingenieurs van Haskoning bouwden bewust niet nieuw, maar herontwikkelden het gebouw van de Mijnbouwfaculteit in Delft, De Nederlandsche Bank deed dat met het eigen hoofdkantoor aan het Amsterdamse Frederiksplein en de provincie Gelderland pakte het provinciehuis (met omgeving) ingrijpend aan. Het is vooral bij deze categorie inzendingen dat de jury er extra op let of er door de opdrachtgever méér is gedaan dan het voorzien in de eigen huisvestingsbehoefte.

Het *collectieve wonen* maakt de laatste tijd een stevige ontwikkeling door in het Nederlandse woonlandschap; als het nog niet kwantitatief is, dan in ieder geval in kwalitatief opzicht. Een half dozijn opdrachtgevers zond projecten in die – in een of andere vorm – de gemeenschappelijkheid van het wonen centraal stellen. Er zijn groepen gelijkgestemden bij die zelf opdracht hebben gegeven voor de ontwikkeling (en het project ook zelf beheren), maar ook ontwikkelaars (zoals Maurits van Hoogevest met Common Woods) die naast de woningen inzetten op een veelheid aan collectieve ruimtes en voorzieningen.

Bij de *gebiedsontwikkelingen* – waarvan er zoals gezegd niet veel zijn ingezonden, iets wat ook geldt voor het wonen in getransformeerde gebouwen – valt onder meer op dat het project Hart voor de Waalsprong in Lent vrij snel terzijde wordt geschoven. Het lijkt een terugkerend fenomeen bij de Gouden Piramide: terugkijkend op twee decennia rijksprijs valt op dat niet één keer – apart van de inzending voor het Máximapark in Leidsche Rijn – een opdrachtgever met een Vinex-(deel)plan is genomineerd voor de prijs. Voor een bouwopgave die de afgelopen jaren substantieel heeft bijgedragen aan het aanzien van Nederland is dat op zijn minst opmerkelijk te noemen. Een van de juryleden wijst nog op de knappe prestatie van de ontwikkelaars, ook in de tijd gezien, van het realiseren van dit energieneutrale en autoluwe centrumgebied in Lent (in een niet Vinex-achtige dichtheid bovendien) maar het mag niet baten. De jury laat opdrachtgevers met projecten als DUIN (Almere), Hart van Zuid (Rotterdam) en Nieuw Zuid (Hilversum) voorgaan.

Een bijzondere 'wolk' wordt deze editie gevormd door de projecten die met *houtbouw* te maken hebben. In 2024 werd daar bij een enkele inzending (de Groningse dorpsuitbreiding Krewerd) naar verwezen, twee jaar later worden veel meer ingezonden projecten erdoor gekenmerkt, tot en met hoogbouw en complexe infrastructurele overbouwingen aan toe. De toepassing van hout is inmiddels een brede: als bouwmateriaal maar ook in nog levende vorm door de toevoeging van bomen – in de woonomgeving en zelfs op gebouwen zelf. Bij het gebruik als bouwmateriaal (met name aan de buitenzijde van de projecten) is de jury wel benieuwd hoe het met de houdbaarheid van al dat hout gesteld is; de tijd zal het leren.

In een tijdsbestek waarin het veel gaat over de kwaliteit van het publieke opdrachtgeverschap op lokaal niveau, is het volgens de jury verheugend dat er maar liefst tien projecten door gemeenten zijn ingezonden (al dan niet met partners). Daarmee wordt het belang benadrukt van een langjarige inzet op de kwaliteit van stadsontwikkeling; gemeenten als Groningen, Tilburg en Zwolle hebben hierin een stevige traditie opgebouwd. Hun inzendingen (Dudok aan het Diep, Stadsforum en Passerelle) dringen door tot de laatste fase van de beraadslagingen van de jury.

Bezoek aan De Nederlandsche Bank (Amsterdam)

Bezoek aan woongebouw SAWA (Rotterdam)

Een laatste wolk van inzendingen heeft betrekking op 'museale projecten'. In deze categorie vinden we de restauratie van de Domtoren in Utrecht, het herstel van de vestingwerken in Maastricht (waar aan de renovatie door de gemeente een educatieve dimensie is toegevoegd), de renovatie van de Klimaatkas in de Amsterdamse Hortus, het aquarium in ARTIS en de transformatie van een van de Fenixloodsen in Rotterdam tot museum over migratie. Het is dit laatste project dat ook veruit de meeste discussie en emotie oproept binnen de jury. Dan gaat het vooral over de manier waarop opdrachtgever stichting Droom en Daad zich met steun van privaat kapitaal toegang heeft verschaft tot de locatie (zoals ze dat ook op andere plekken in de havenstad doet). Sommigen betitelen dat als *powerplay* en een niet-transparantie selectie door de gemeente Rotterdam, anderen prijzen echter de bijdrage aan de cultuur van de stad – in een tijd waarin de overheid zich juist terugtrekt uit het culturele domein. Andere gemeenten zouden daar een voorbeeld aan mogen nemen, geeft een van de juryleden aan. Een achterliggende vraag die zich hierbij voordoet is wel: wie is de eigenaar van de stad? En mogen ondernemers – zoals investeerder Rolly van Rappard, die in Amsterdam de aanleg van een beeldentuin financiert, en Don Ritzen, die in Rotterdam-Zuid het Shift Landmark gaat bouwen – zich op

deze manier delen van de stad toe-eigenen? Het is een ontwikkeling die, binnen deze jury althans, tot gemengde geluiden leidt. Zeker, de nieuwe iconen die zo ontstaan zetten plek en stad op de kaart, maar ze zeggen ook iets over processen van macht en zeggenschap in de stedelijke ruimte.

Bij het begin van de tweede jurydag bestaat traditiegetrouw – nadat de jury wat nachten heeft kunnen slapen over de eerste schifting – de mogelijkheid om terug te komen op de status quo van dat moment. Zijn er inzendingen afgevallen die weer terug moeten worden gebracht in het debat, binnen de kopgroep van een kleine twintig projecten die inmiddels is ontstaan? In dit geval wordt daar gebruik van gemaakt om de twee inzendingen vanuit de waterwereld opnieuw te bespreken. Aan de namen ervan kan het in ieder geval niet liggen: 'Meanderende Maas' en 'Klimaatrobuust Beekdal Sint-Oedenrode' spreken tot de verbeelding. Urgent en actueel zijn beide projecten evenzeer, met maatregelen die passen bij het huidige beleidsadagium 'water en bodem sturend' en die inspelen op de noodzaak om Nederland klimaatadaptiever in te richten. Daarbij nemen de betrokken waterschappen (Aa en Maas en De Dommel) ook een meer actieve rol als opdrachtgever in; niet meer louter de plannen van anderen toetsend, maar zelf naar voren tredend om projecten in beweging te brengen en te laten stromen, zoals u wilt. Die ontwikkeling is volgens de jury ook zeker te prijzen. In termen van ruimtelijke kwaliteit en het toevoegen van extra functies (zoals bij de nevengeul in Nijmegen bijvoorbeeld wel is gelukt) zijn beide projecten echter te weinig voorbeeldstellend, oordeelt de jury.

Op dit moment in de beraadslagingen besluit de jury tot de inzet van de gekleurde stickervellen, op een moment dat er behoefte bestaat om een nadere selectie richting de vijf genomineerden te maken. Deze vorm van 'intersubjectiviteit' – waarbij meerdere stemmen op een inzending wijzen op een zekere *communis opinio* – pakt goed uit. Er resteert nu een groep van potentiële winnaars met een kleine tien opdrachtgevers. De *runners-up* die tot op het laatst weten aan te haken, zijn de brug-over-het-spoor Passerelle van gemeente Zwolle, de transformatie van een zorgcomplex Nieuw Zuid in Hilversum door Dudok Wonen en de ingrijpende restauratie van Aquarium ARTIS in Amsterdam. Als de Gouden Piramide een pendant zou kennen voor een oeuvreprijs, zou deze zeker aan de laatstgenoemde opdrachtgever kunnen worden uitgereikt, merkt de jury op. Als beloning voor een langjarig consequente en hoogwaardige invulling van het opdrachtgeverschap, waarbij steeds een volwaardige rol aan ontwerpers wordt toebedeeld.

Maar uiteindelijk kunnen er ook deze keer maar vijf partijen worden aangewezen als genomineerde (en kan er maar één prijs worden uitgereikt). De afdronk van twee dagen jureren vormt, na ampel juryberaad, de aanwijzing van deze vijf opdrachtgevers:

- Gemeente Almere, Amvest en Waterschap Zuiderzeeland met gebiedsontwikkeling DUIN, Almere;
- Woon- en beheercoöperatie de Nieuwe Meent met de Nieuwe Meent, Amsterdam;
- De Nederlandsche Bank met renovatie hoofdkantoor DNB, Amsterdam;
- Gemeente Best met Kindcentrum De Zevensprong, Best;
- NICE Developers en ERA Contour met woongebouw SAWA, Rotterdam.

De genomineerden hebben ieder voor zich bijzondere kwaliteiten en kunnen als *primus inter pares* gezien worden van de bovengenoemde thematische clusters van het opdrachtgeverschap anno 2026: gebiedsontwikkeling, het collectieve wonen, het 'eigen kantoor', onderwijshuisvesting en houtbouw.

Opvallend in de reeks van vijf genomineerde opdrachtgevers is dat het begrip 'collectiviteit' in elk ervan doorklinkt. Anders gezegd: alle vijf hebben ingezet op een resultaat dat uitstijgt boven het individuele belang van de feitelijke gebruikers. Deze ambitie komt bijvoorbeeld terug in het aanbieden van collectieve voorzieningen en ruimtes, binnen en buiten het project. In het verlengde daarvan zoeken alle genomineerden ook de relatie en interactie met de omgeving op, daarmee invulling gevend aan het begrip 'wederkerigheid', dat in de Gouden Piramide-edities van 2022 en 2024 zo'n belangrijke rol speelde.

Opvallend is verder dat het ontwerp, zoals de jurycriteria het zo mooi stipuleren, inderdaad als 'instrument is ingezet', op vijf uiteenlopende manieren. In Almere was het conceptuele ontwerp van het nieuwe (duin)landschap de sleutel om de competitie onder de mogelijke investeerders te winnen en nog steeds zijn dezelfde stedenbouwkundige ontwerpers nauw bij de planuitwerking betrokken. Bij de Nieuwe Meent draaiden de ontwerpers ook mee vanaf het begin en diende hun ontwerp om de groep aspirant-bewoners op koers te houden (en hen onderling te verbinden). De ingrepen in het gebouw van De Nederlandsche Bank zijn nog het meest als een klassiek architectonisch ontwerp te betitelen, maar ook hier was er de inzet om met het ontwerp een bijdrage te leveren aan de maatschappelijke omgeving. Dat laatste geldt ook voor het kindcentrum in Best (dat ontwikkeld is in een dialoog met de omliggende buurt) en woongebouw SAWA (waarvan het woonprogramma aansluit op de bestaande buurten eromheen en het gebouwvolume bewust niet is gemaximaliseerd, rekening houdend met de omgeving).

Naast de vijf genomineerden wijst de jury tien 'specials' aan, opdrachtgevers die om meerdere redenen ook een voorbeeldwerking kunnen hebben. Of het nu gaat om het invulling geven aan de woonwensen van ouderen (Stichting Dudok Wonen met Nieuw Zuid/Hilversum), de herinrichting van de stedelijke openbare ruimte (gemeente Tilburg met Stadsforum/Tilburg) of het langjarig samenwerken van gemeente en marktpartijen bij het revitaliseren van stadscentra (gemeente Rotterdam/Ballast Nedam/Heijmans met Hart van Zuid/Rotterdam).

Veldwerk

Op de tweede en derde dag van juni is het tijd om de genomineerden te ontmoeten en nader te bevragen. Met een start bij De Nederlandsche Bank maakt de jury kennis met de medewerkers die hier vanaf 2018 hebben gewerkt aan de renovatie van het hoofdkantoor van de Nederlandse centrale bank – een zelfstandige en onafhankelijke financiële instelling binnen het (inter)nationale monetaire landschap. Via de publieke zone aan de zijde van het Frederiksplein komt de jury uiteindelijk ook boven in het gebouw terecht, waar de ruimtes in 'Het Baken' zicht bieden op de hoofdstad. Om ondertussen bijgepraat te worden over hoe het renovatieproces zich heeft voltrokken en een voorheen streng gesloten gebouw nu open is gemaakt naar stad en samenleving.

De overgang is dan groot naar de Nieuwe Meent, het wooncomplex aan de rand van de Amsterdamse Watergraafsmeer. Maar ook hier is sprake van bevlogen opdrachtgevers: een groep bewoners heeft zelf het initiatief genomen om vorm te geven aan het samen wonen en leven met elkaar. Niet alleen de ontwikkeling namen ze zelf ter hand, ze beheren het gebouw even-eens. Ook bij dit project klimt de jury naar grotere hoogte: in het gestapelde deel van het project aan de spoorzijde wordt een van de vijf woongroepen bezocht (die zelf de plattegrond van de gedeelde woonruimte maakte). Zo ontstaat een beeld van het coöperatieve wonen in de huidige woningmarkt en wat er bij komt kijken om daar als bewoners zelf in te acteren als

bouwheer, ondersteund door de gemeente Amsterdam, een financieel specialist en niet in de laatste plaats door ontwerpers, die vele extra uren in het project staken als procesbegeleiders.

Tijdens de korte rit naar het nieuwe land van Almere – dit jaar viert de polderstad haar 50-jarig bestaan – gaan de hemelsluizen open, maar wanneer de presentaties in het project-bureau van DUIN achter de rug zijn, kan de jury het gebied per fiets droog verkennen. De rit voert door de verschillende woongebieden, waarbij onder meer wordt stilgestaan bij de nieuwe en klimaatadaptieve waterkering aan de boorden van het IJmeer. De jury werpt in een van de woontorens vanaf 22-hoog een blik op de realisatie van DUIN, die inmiddels tot halverwege is gevorderd en tot stand komt in een samenwerking tussen gemeente, beleggende ontwikkelaar Amvest en Waterschap Zuiderzeeland. Ook de voorzieningen zoals het winkelcentrum en de schoolgebouwen passeren de revue, eindigend bij de tijdelijke (en straks permanente) huisvesting van theatergezelschap Vis-à-Vis, dat hier – met het nodige passen en meten – al de nodige jaren bijdraagt aan de reuring in het gebied.

Bezoek aan gebiedsontwikkeling DUIN (Almere)

De overnachting is dit keer op een plek die ook getuigt van bijzonder opdrachtgeverschap: twee stichtingen hebben het circulaire kunsthotel De Groene Afslag in Bussum ontwikkeld en in 2025 geopend. Ze geven daarmee een tweede leven aan een voormalig militair opleidingsgebouw. Aangrenzend wordt de voormalige Kolonel Palmkazerne door ontwikkelaar BPD herontwikkeld tot woongebied, als onderdeel van het nieuwe 'buurtschap in de natuur' Crailo (waar dus ook een nieuwe balans tussen individu en collectief en tussen fysieke en sociale duurzaamheid wordt gezocht).

Stof genoeg om over na te denken tijdens de busreis naar het Brabantse Best, waar de jury wordt ontvangen door de gemeente en de directie van het Integraal Kindcentrum De Zevensprong. Hier is in zekere zin sprake van een déja vu van de winnaar van de Gouden Piramide in 2024, vakschool Nimeto met de ingrijpende transformatie van het verouderde schoolgebouw in Utrecht. Maar er is in Best ook sprake van voldoende eigen(wijs)heid. Via het speelplein waar de kinderen onder meer zelf voor de kippen zorgen en spelen met water en zand, betreedt de jury het gebouw dat een mix vormt van renovatie en (houten) nieuwbouw – aangevuld met (al dan niet overdekte) buitenruimtes. Verteld wordt hoe gemeente en schoolorganisatie nauw samen zijn opgetrokken en daarbij het contact met de omliggende buurt hebben gezocht.

De relatie met buurt en stad klinkt ook door bij de vijfde genomineerde, ontwikkelaars NICE Developers en ERA Contour, met hun woongebouw SAWA. Bewoners en achterlaters van een sociale huurwoning kregen voorrang bij de toewijzing van de middenhuurwoningen en dat gold ook voor mensen met een maatschappelijk beroep (zorg, onderwijs); de middengroepen die kunnen zorgen voor het cement in de stedelijke samenleving. Vanuit een projectbureau aan de Westzeedijk in caféstijl werd de participatie met de aangrenzende woonbuurt vormgegeven, op laagdrempelige wijze. Het maakt aan de jury duidelijk dat 'duurzaamheid' bij dit grotendeels in hout opgetrokken gebouw breed is ingevuld: fysiek en sociaal. De collectiviteit komt hier onder meer tot uiting in de royale fietsenstalling, de gezamenlijke binnentuin van het gebouw en de gemeenschappelijke *repair room*. De jury bezoekt meerdere woningen en krijgt zo een beeld van binnen- en buitenruimtes en de eerste woonervaringen van de bewoners.

Apotheose

En dan zijn we dus weer terug in Rotterdam, aan het einde van de tweede dag. De inzendingen van de vijf opdrachtgevers passeren de revue. Het is al gezegd: veel ongelijksoortiger hadden de projecten – ook deze editie weer – niet kunnen worden. Van een door bewoners eigenhandig ontwikkeld woningcomplex aan de ene zijde van het continuüm – mede met crowdfunding en eigen bijdragen gefinancierd – tot en met de aanpak van een complete gebiedsontwikkeling, waarvan de totale publieke en private investeringen in de miljarden euro's lopen. Het verleidt een van de juryleden tot de suggestie om bij een volgende editie toch weer het (in 2018 losgelaten) principe van een prijs met meerdere categorieën in te voeren, die afwisselend jaarlijks dan aan bod komen.

De overduidelijke verschillen in termen van maat, schaal, programma en kosten ten spijt, zijn er echter ook de nodige overeenkomsten. In ieder geval voldoen alle genomineerden aan de criteria voor excellent opdrachtgeverschap die aan het begin van dit juryverslag aan de orde kwamen. Het veldwerk heeft de jury ook duidelijk gemaakt dat mensen echt het verschil kunnen maken. Gepassioneerde en creatieve opdrachtgevers die vasthouden en hun nek durven uitsteken zijn van wezenlijk belang voor het resultaat. Daarbij weeft de jury nog een laatste

Bezoek aan de Nieuwe Meent (Amsterdam)

rode draad door de nominaties – en dat is mogelijk ook de meest fundamentele: die van de 'systeemverandering'. Ga maar na: in Almere hebben gemeente en waterschap elkaar aan het begin van de planontwikkeling voor DUIN al opgezocht, in een tijd waarin het principe van 'water en bodem sturend' nog lang geen opgeld deed. Het integreren van een primaire waterkering in een langjarige gebiedsontwikkeling mag als een innovatie worden betiteld, aldus de jury (hoewel dijk en doorbraak samen in één zin wat bijzonder klinken). Minstens zo extreem was de keuze van het gemeentebestuur om de realisatie van het gebied in de handen van één belegger te leggen. En de beslissing van die belegger om het landschapsplan leidend te laten zijn voor de hele ontwikkeling. Volgens een van de juryleden is het de overweging waard om het nieuwe landschap door te trekken naar de nieuwe gebiedsontwikkeling Pampus.

De realisatie van de Nieuwe Meent heeft vergelijkbare kenmerken: waar het wonen in Nederland lange tijd door de grote instituties is bepaald, komt deze toevoeging aan de woningvoorraad geheel 'van onderop' tot stand – met particulier initiatief. Toegegeven, in vorige edities van de Gouden Piramide drongen ook andere coöperatieve initiatieven ver door, maar het is bewonderenswaardig hoe deze groep bewoners niet alleen de eigen huisvesting tot stand heeft gebracht, maar daarbij ook de maatschappelijke omgeving nauw in het oog heeft gehad. Diversiteit, toegankelijkheid en inclusiviteit hebben hier alle aandacht gekregen

en dat is bijzonder hoopvol in een tijd waarin polarisatie en uitsluiting in Nederland de boventoon voeren. Voor de systeemwereld van de Nederlandse volkshuisvesting kan deze manier van ontwikkelen en beheren een belangrijke voorbeeldfunctie betekenen. De ondersteuning vanuit de gemeente mag daarbij volgens de jury niet onbenoemd blijven: het kunnen slagen van particuliere initiatieven vraagt om een publieke inbedding.

De systeemverandering van woongebouw SAWA ligt besloten in de radicaal andere en snellere bouwwijze: met een nagenoeg geheel houten casco. Dat het project inmiddels meervoudig is onderscheiden voor de architectuur, maakt volgens de jury terecht duidelijk dat de manier van bouwen hier op een non-orthodoxe wijze is aangevlogen. Lof is er ook voor het getoonde ondernemerschap en voor de bijzondere rol die de ontwerpers (als mede-ontwikkelaar) hebben gespeeld. Met dat laatste wordt de traditionele bouwketen danig op de kop gezet.

Het Kindcentrum in Best kent als belangrijkste statement de keuze om het bestaande schoolgebouw niet af te breken, maar in te zetten op hergebruik (in combinatie met nieuwbouw, ook hier in CO_2-bergend hout). Waar het Nederlandse scholenbouwsysteem inzet op afbraak aan het eind van de levensfase, is dat principe hier met succes ter discussie gesteld. Lovenswaardig is de wijze waarop door gemeente en schooldirectie naar extra middelen is gezocht (bij de bekende beperkte budgetten voor scholenbouw) en is gekozen voor verstandige investeringen in kwaliteit, met oog voor de lange termijn.

En dan resteert De Nederlandsche Bank. Een voorheen gesloten bastion midden in de stad, dat geopend kon worden vanwege het besluit om goud en bankpapier elders op te slaan. Een kluis die wordt opengebroken en inmiddels dienstdoet als geldmuseum, omgeven door een publieke ruimte waar iedereen welkom is tijdens kantooruren – zowel aan de binnenzijde als in de royale stadstuin. Groot respect is er vanuit de jury voor de zeer professionele invulling van het opdrachtgeverschap en de manier waarop de renovatie is gebruikt om een transitie van de bankorganisatie mee te stimuleren. Bovenal wordt door de jury de impact op de maatschappelijke omgeving geroemd. Een publiek gebouw dat nu dienstdoet als *third place*: een plek naast de woning en de werkplek waar mensen elkaar kunnen ontmoeten, laagdrempelig en ongedwongen. Of ze nu wel of niet zelf een dak boven het hoofd hebben. Het is deze bijdrage aan stad en samenleving die de jury doet besluiten om deze opdrachtgever tot winnaar van de Gouden Piramide 2026 uit te roepen. In een tijd waarin grenzen en muren steeds hoger en dichter worden en maatschappelijke tegenstellingen alleen maar scherper worden aangezet, mag het willens en wetens openen van deuren en hekken als dé voorbeeldige ingreep van een opdrachtgever worden aangemerkt. De jury heeft de hoop dat dit inspirerende opdrachtgeverschap mag doorwerken in de grote opgave omtrent de renovatie van overheidsgebouwen en maatschappelijke instellingen.

De jury van de Gouden Piramide 2026, van links naar rechts: Eric-Jan de Rooij, Tess Broekmans, Kees de Graaf (jurysecretaris), Janne van Berlo, Kirsten Schipper, Thomas van Zijl, Bert Popken, Francesco Veenstra (juryvoorzitter) en Gerwin de Vries

Portretten
Genomineerde opdrachtgevers

Portretten van genomineerde opdrachtgevers
Fotografie Marcel Bakker

Maaike van Leuken
De Nederlandsche Bank

Geert Driessens (gemeente Best) en Sofie Maas (Kindcentrum De Zevensprong)
Gemeente Best

Opdrachtgevers van de Nieuwe Meent
Woon- en beheercoöperatie de Nieuwe Meent

Jeroen Heijdra (ERA Contour), Mark Compeer (NICE Developers) en Robert Winkel (Mei architects and planners)
NICE Developers en ERA Contour

Maarten Janssen (Amvest), Ernst-Jan Giethoorn (gemeente Almere) en Marijke Visser (Waterschap Zuiderzeeland)
Gemeente Almere, Amvest en Waterschap Zuiderzeeland

Projecten
Genomineerde inzendingen

Renovatie hoofdkantoor DNB, het project van de winnende opdrachtgever De Nederlandsche Bank

Winnaar

De Nederlandsche Bank ***Renovatie hoofdkantoor DNB***

Locatie Amsterdam *Ontwerp* Mecanoo en Frans van Hooijdonk *Planvorming en realisatie* 2018–2025

Juryoordeel

De jury heeft bewondering voor de snelheid waarmee het project als geheel is gerealiseerd. Van het eerste fundamentele besluit in 2018 om goud en geld hier niet langer op te slaan tot en met de feestelijke heropening in 2025: dat is een periode die in Nederland ook nodig is om een gemiddeld woningbouwproject te realiseren. Het oorspronkelijke gebouw van de centrale bank van architect Duintjer uit 1968 heeft aan karakter en identiteit gewonnen; toen er gestart werd met de renovatie was het geen monument, maar in de huidige staat en met het actuele gebruik kan het zeker voor die status worden voorgedragen. Waardering is er ook voor de manier waarop de samenwerking met de omliggende buurt is gezocht en het proces van participatie is vormgegeven. Direct in 2018 is daarmee begonnen en zo werd voorkomen dat de renovatie zich achter gesloten deuren, afgekeerd van de stad, zou voltrekken. Hoewel het gebouw nog niet geopend was, manifesteerden de bank en haar medewerkers zich als 'de nieuwe buren'. Het bleef niet bij woorden alleen; zo leverden bijvoorbeeld het aanpassen van het verkeer in de aangrenzende straten en het plaatsen van kunst in het park draagvlak op in de omgeving.

De professionaliteit waarmee het opdrachtgeverschap binnen de bank vorm kreeg, is exceptioneel te noemen. De verantwoordelijk projectmanager werd speciaal voor deze opgave aangetrokken, kreeg mandaat, wist alle schaalniveaus en opgaven te verbinden en zette de renovatie in als een middel om ook een organisatietransitie mee vorm te geven. Daarbij werd bijvoorbeeld afgestapt van de vaste koppeling tussen werkplekken en fte's. Door aan de voorkant extra tijd te besteden aan de organisatie van het proces en in de ontwikkeling van het concept, zijn met succes de condities gecreëerd voor het vervolg.

Zijn er ook minpunten? Sommige juryleden vinden de inrichting van het interieur erg overdadig (en daarmee ook wel weer passend bij de bancaire identiteit van de opdrachtgever). Daarmee maakt het project niet de indruk dat er sprake was van een zeer stringente begroting of dat er op financieel vlak zeer bittere keuzes noodzakelijk waren. Ook wordt het betreurd dat er vanuit het centrale publieke ingangsdeel geen directe toegang is gemaakt naar de binnentuin, dat had het openbare karakter nog verder kunnen versterken. Daar staat tegenover dat het complex zich nu veel beter in de stad voegt dan in het verleden, met de grote overstek op de begane grond en de daaronder gelegen verhoging. Aan de binnenzijde is het knap hoe een balans is gevonden tussen toegankelijkheid aan de ene kant en veiligheid aan de andere kant. Dat versterkt de ervaring van het bankgebouw als een 'open' plek voor de stad, waar de mensen – werkers en bezoekers – inderdaad nu 'het kapitaal' vormen.

Zicht op gerenoveerde en nieuwe gevel vanuit de binnentuin

Veel Amsterdammers kwamen er decennialang langs zonder te weten wat er zich binnen precies afspeelde: het hoofdkantoor van de centrale bank van Nederland, gelegen aan het Frederiksplein. Een locatie met historie: de Utrechtse Poort gaf hier vanaf 1664 toegang tot de stad en in 1864 werd het Paleis voor Volksvlijt op deze plek opgeleverd, een podium voor cultuur, kunstnijverheid en industrie, om in 1929 volledig af te branden. Nadat plannen voor een nieuw stadhuis op deze plek geen doorgang vonden, bood de gemeente Amsterdam de locatie begin jaren zestig aan voor de nieuwe vestiging van De Nederlandsche Bank. Architect Marius Duintjer ontwierp het gebouw, waarin vervolgens vijftig jaar lang goud en bankbiljetten werden opgeslagen. En daarmee werd het in de loop van de decennia geheel afgesloten van de buitenwereld: een onneembare vesting. Heel geliefd was het gebouw niet, zeker niet na de bouw van de extra toren op de binnenplaats (1992, architect Abma). Het stond lange tijd bekend als een van de lelijkste gebouwen van de hoofdstad.

Inmiddels is de centrale bank geen gesloten burcht meer. Hét cruciale besluit voor de renovatie viel in 2018: goud en geld (het zogenaamde waardegebied van de bank) werden verplaatst naar een buiten de stad gelegen 'Cashcentrum'. Tegelijkertijd werd besloten om het hoofdkantoor van DNB wel op deze plek te houden. Daarmee kon de zwaar noodzakelijke renovatie gestalte krijgen en aangegrepen worden om een serie van kansen te benutten. Met als belangrijkste ambitie van de opdrachtgever om het pand letterlijk en figuurlijk meer open te maken. Toegankelijk voor werknemers én voor bewoners, bezoekers en passanten. Openheid, ontmoeten en duurzaamheid stonden centraal in de aanpak, waarbij binnen en buiten publieke ruimte werd toegevoegd aan de stad Amsterdam. Met daarbij een herstel van het oorspronkelijke ontwerp van Duintjer. Dit betekende onder meer een herstel van de dubbele verdiepingshoogte in de 'Kashal' en de afbraak van de later toegevoegde kantoortoren op de binnenplaats. De binnenplaats werd omgetoverd tot een openbaar toegankelijke tuin van dik 5.000 m². Verder is de kade aan de zonnige zuidzijde verbreed en opnieuw toegankelijk gemaakt voor passanten.

Bij de renovatie zijn drie zones geïntroduceerd: publiek, semipubliek en besloten, die gekoppeld zijn aan verschillende buitenruimtes. De entree van het gebouw is in het ontwerp van architectenbureau Mecanoo verplaatst naar de as Frederiksplein-Utrechtsestraat en snijdt door de voormalige goudkluis heen. Het meest geheime deel van de bank is op deze manier het meest open geworden: 'De Nieuwe Schatkamer': een publieke tentoonstellings-, ontmoetings- en werkruimte voor iedereen. Hier worden onder meer de kunstcollectie en de numismatische collectie getoond. Andere nieuwe ruimtes zijn 'Het Forum' (werk- en ontmoetingsruimte voor medewerkers en gasten), 'Het Kapitaal' (voor de omgang met vertrouwelijke informatie) en 'Het Baken' (een plek op de 16de verdieping met uitzicht op de stad). Inmiddels wordt het gebouw ook veel meer gebruikt voor allerlei bijeenkomsten; deze vonden voorheen buiten de deur plaats, maar dragen nu bij aan het (inter)nationale imago van de financiële instelling. Voor medewerkers van DNB, van nature minder gericht op samenwerking en de samenleving, heeft de grootschalige verbouwing ook grote impact gehad. Zo zijn er geen vaste werkplekken meer, zijn ontmoeten en bewegen vanzelfsprekend geworden en is levendigheid de norm voor kwaliteit van werkomgeving. De fysieke transformatie van het gebouw is aangegrepen om de medewerkers – met de nodige verleiding – meer werkgeluk te laten ervaren. Twee transities gaan zo samen, fysiek en sociaal.

Het nieuwe atrium verbindt de laag- en hoogbouw en vormt het centrale ontmoetingspunt voor de medewerkers. Bezoekers weten het gebouw in grote aantallen te vinden; er wordt gewerkt, bijles gegeven, gestudeerd en koffiegedronken. In samenwerking met de gemeente is de openbare ruimte rondom het gebouw met veel meer planten, struiken en bomen heringericht en zijn de straten rondom autoluw gemaakt. In de openbare stadstuin zijn kluisjes voor daklozen gemaakt en worden activiteiten georganiseerd.

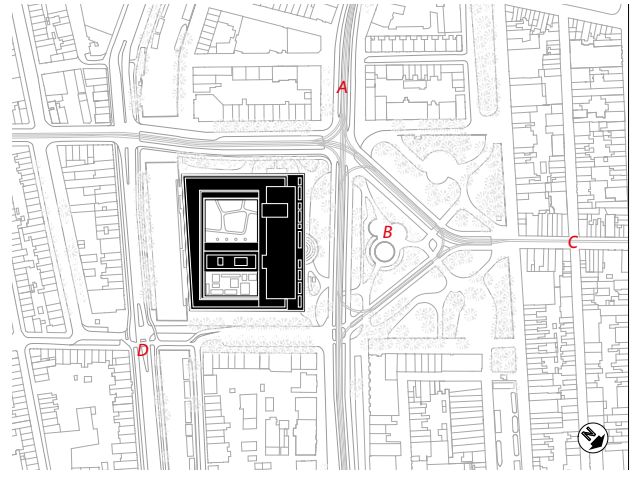
Hergebruik speelt een belangrijke rol bij de vijf jaar durende renovatie. Zo wordt de gedemonteerde kantoortoren elders (op de pier van Scheveningen) opnieuw opgebouwd, is het beton uit het gebouw toegepast om de nieuwe kade en 80 sociale huurwoningen te bouwen en is het hout van vloerdelen en van gekapte Amsterdamse populieren gebruikt om plafondlamellen van te maken. Een gietijzeren boog van het Paleis voor Volksvlijt kreeg een plek in de entree van de parkeergarage. Oorspronkelijke details uit het ontwerp van architect Duintjer (trappen, kolommen) zijn gerenoveerd en meer prominent in het zicht gekomen. Bij het ontwerp is ook de maatschappelijke omgeving nauw betrokken. Een vast team vanuit De Nederlandsche Bank bouwde relaties op met onder meer buurtbewoners, ondernemers en scholen. Dit leidde tot tal van initiatieven, zoals een uitnodiging aan de Raad van Kinderen om mee te denken over details in het ontwerp. Het advies van de kinderen om de wanden van de oude klus goudkleurig te maken, is opgevolgd.

De gerenoveerde Nederlandsche Bank in de binnenstad van Amsterdam (boven), het bankgebouw in 1968 (midden) en net voor de sloop van de toegevoegde kantoortoren in 2014 (onder)

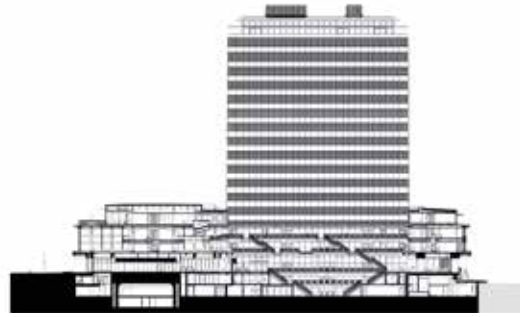

Situatie
A Weteringschans
B Frederiksplein
C Utrechtsestraat
D Singelgracht

1 Na sloop van de ronde kantoortoren is de binnenhof omgetoverd tot een publiek toegankelijke tuin
2 De openbare ruimte rond het bankgebouw is opnieuw ingericht en vergroend
3 Door het hekwerk rondom het hoofdkantoor grotendeels weg te halen is een open relatie met de omgeving ontstaan

1

Doorsnede

2

3

1

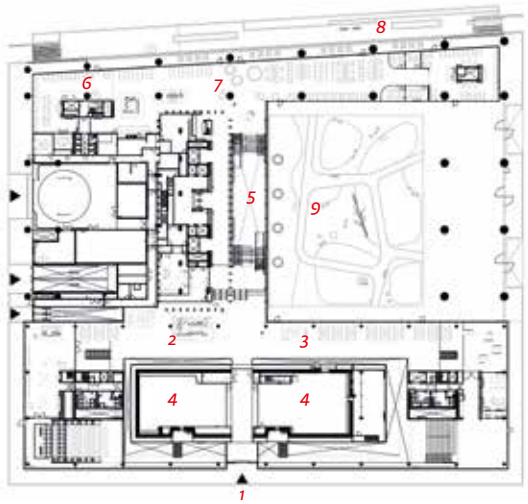

2

3

Begane grond

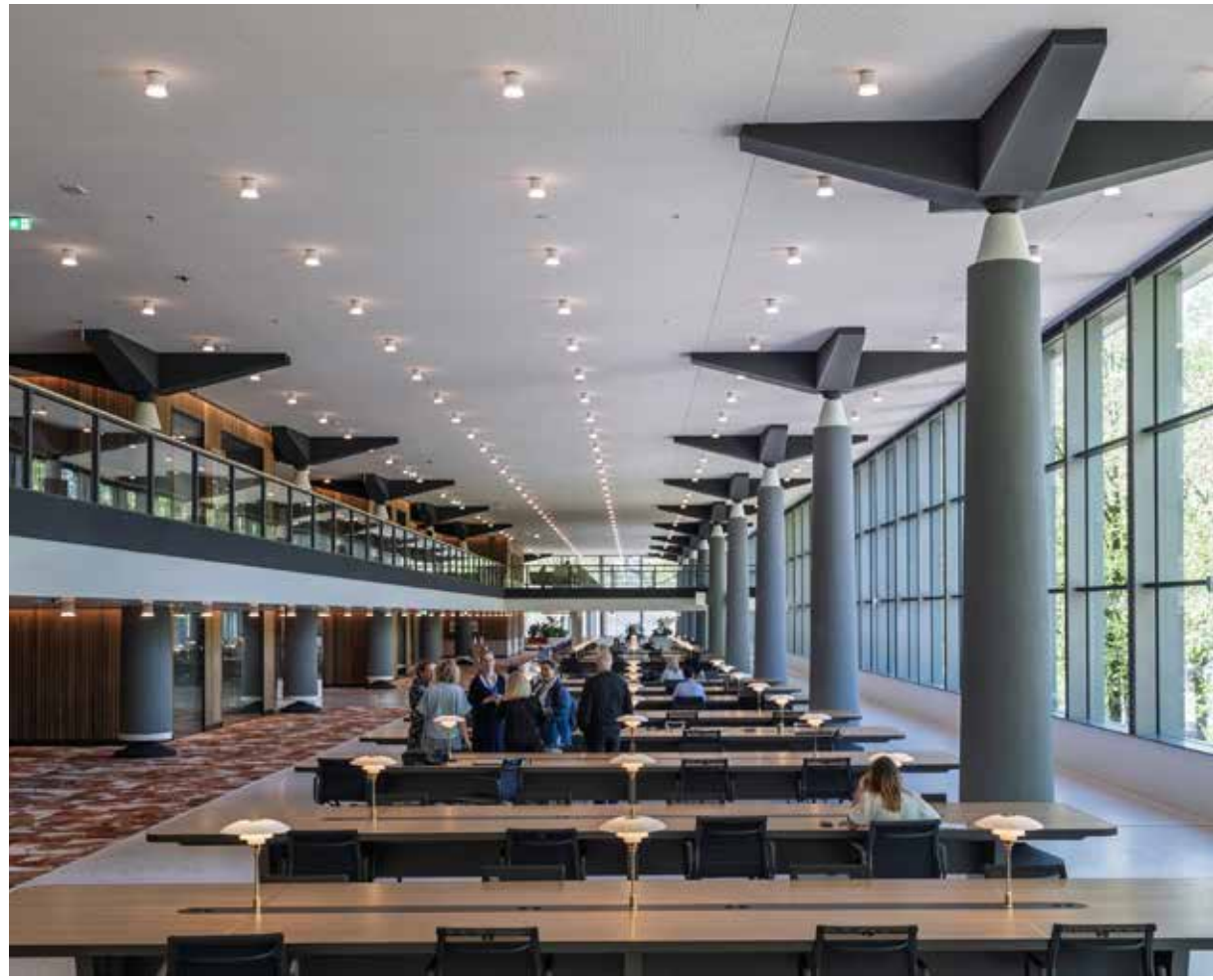
1 hoofdentree
2 informatiedesk en koffiebar
3 lounge
4 tentoonstellingsruimten
5 atrium
6 keuken
7 restaurant
8 kade
9 tuin

1 Het nieuwe atrium verbindt laag- en hoogbouw en wordt gebruikt als centrale ontmoetingsplek
2 De Nieuwe Schatkamer: de opengezaagde goudkluis is ingericht als tentoonstellingsruimte en ontmoetingsplek
3 De tentoonstelling *Alles van waarde* in De Nieuwe Schatkamer
4–5 De karakteristieke kolommen van architect Duintjer in de hal in 1970 en 2025

4

5

Gemeente Best ***Kindcentrum De Zevensprong***

Locatie Best *Ontwerp* Buro Kettinghuls en BOOM Landscape *Planvorming en realisatie* 2020–2025

Juryoordeel

De jury is unaniem in haar oordeel dat hier een bijzonder resultaat is neergezet. Nieuw- en oudbouw vullen elkaar op een inspirerende manier aan en de wisselwerking tussen binnen en buiten – met de glijbaan als hét icoon van het project – is voorbeeldig. De vraag die daar direct achteraan komt is: was hier sprake van excellent opdrachtgeverschap – en zo ja: van wie? De gemeente als formele opdrachtgever heeft in ieder geval een bepalende rol gespeeld om de transformatie mogelijk te maken. In de eerste plaats door stichting Mevrouw Meijer in te schakelen, die drie ontwerpbureaus opdracht gaf ontwerpend onderzoek te verrichten naar de herontwikkelingsmogelijkheden van de bestaande school. En in de tweede plaats door de financiële condities te scheppen voor het uiteindelijke concept. De aanzienlijke budgetverhoging – hoewel begrijpelijk in deze tijden van stijgende bouwkosten – roept bij sommige juryleden wel vraagtekens op; blijkbaar staat de gemeenteraad van Best snel klaar om de knip te trekken wanneer het om kinderen gaat. En dat in een tijd waarin veel gemeenten het financieel lastig hebben.

De schooldirecteur verdient evenzeer een pluim, door bij de start van het project een eigen visie en droombeeld ('een school in de boomtoppen') te formuleren. Daarbij maakte zij soepel de mentale omslag van nieuwbouw naar herontwikkeling en slaagde zij er ook in om het eigen schoolbestuur tot extra investeringen aan te zetten. Niet in de laatste plaats heeft de directeur een cruciale betekenis in de relatie met de maatschappelijke omgeving van het schoolgebouw. In de ontwikkelingsfase door de omliggende buurt mee te nemen in het proces en nu in de beheerfase door eigenhandig op te treden wanneer bijvoorbeeld jongeren de buitenruimtes van de school gebruiken. Ze worden niet weggejaagd maar wel gewezen op hun verantwoordelijkheden.

De jury is opnieuw overtuigd geraakt van de waarde van het instrument ontwerpend onderzoek, dat ook bij deze school zicht heeft gegeven op de kansen van hergebruik. Daarbij heeft de betrokken architect ook de nodige eigenwijsheid getoond door de grenzen van de uitvraag op te zoeken en eigenhandig de ruimtelijke opzet te optimaliseren. Het is te prijzen dat de opdrachtgever hier de ruimte voor heeft gegeven: er mocht letterlijk en figuurlijk buiten de lijntjes worden gekleurd. Het valt de jury in algemene zin op dat dit project zich 'gaandeweg' heeft mogen ontwikkelen. Ontdekkingen die tussentijds werden gedaan (zoals het behoud van de gymzaal), kregen vanaf het betreffende moment een vaste waarde in het proces en werden door de betrokkenen omarmd en verder mogelijk gemaakt.

Het brede balkon van de nieuwbouw wordt door leerlingen veel gebruikt

Veel schoolgebouwen uit de jaren 1970 van de vorige eeuw zijn aan het einde van hun levensduur gekomen. De vraag dient zich dan aan: sloop en nieuwbouw – waar in veel gevallen voor wordt geopteerd – of toch een poging wagen om het bestaande opnieuw te gebruiken? Voor dat laatste koos de gemeente Best in Noord-Brabant bij het gebouw van basisschool De Zevensprong, ooit gebouwd in het Speelheidepark van nieuwbouwwijk Speelheide. Heel goed stond de school er niet meer bij: een slechte energetische staat en veel achterstallig onderhoud. Toch had het gebouw ook kwaliteiten, zoals hoge sheddaken met daglicht dat aan twee zijden binnenviel. De school staat voor een bepaalde tijdsperiode en is onderdeel van het 'geheugen van de wijk'. Veel bewoners zijn er zelf naar school gegaan en hebben er al dan niet dierbare herinneringen aan.

Om grip te krijgen op het toekomstperspectief voor de school besloten gemeente en schoolbestuur om een ontwerpend onderzoek te laten uitvoeren. De begeleiding van het onderzoek werd in handen gelegd van stichting Mevrouw Meijer, eerder onder meer betrokken bij vakschool Nimeto in Utrecht (winnaar van de Gouden Piramide in 2024). Op basis van de onderwijskundige visie is een functioneel en ruimtelijk programma van eisen opgesteld, voor zowel binnen als buiten, en zijn drie architectenbureaus gevraagd een schetsontwerp te maken. 'Vernieuwbouw' (met een uitbreiding van het bestaande gebouw) en complete nieuwbouw werden als volwaardige varianten onderzocht. De keuze viel op het vernieuwbouwontwerp van buro Kettinghuls, dat ten opzichte van de uitvraag van het onderzoek wel een aantal eigen accenten aanbracht. Zo is onder meer de nieuwbouw aan het sportveld gesitueerd, waardoor het gebouw als geheel een meer alzijdig karakter heeft gekregen en zich volledig opent naar de omgeving en een afstand tot de omliggende woningen behoudt. Ook was het de architect die voorstelde om het nieuwbouwgedeelte zoveel mogelijk in hout uit te voeren. Niet alleen het schoolbestuur maar ook de medewerkers van de school waren er na het onderzoek van overtuigd dat dit ontwerp het beste paste bij alle wensen.

Het participatieproces zorgde voor veel draagvlak, hoewel er vanuit de omliggende buurt ook zorgen bestonden (met name over mogelijk lawaai en overlast van hangjongeren). De gemeente van haar kant zorgde voor een ander fundament, in financiële zin: het aanvankelijke bouwbudget van 6,75 miljoen werd tussentijds tweemaal verhoogd, om uiteindelijk op 11,6 miljoen euro uit te komen. Ook het schoolbestuur heeft extra financiële middelen beschikbaar gesteld.

Het tweede leven voor De Zevensprong behelst een functie als 'integraal kindcentrum' voor 325 kinderen. Naast ruimte voor uiteenlopende groepen kinderen in diverse leeftijden (van dagopvang en peuterspeelzaal tot en met bovenbouw) is er plek gevonden voor een handvaardigheidlokaal, buitenschoolse opvang en is de gymzaal met kleedkamers behouden. Slechts twee bestaande en in de jaren 1980 van de vorige eeuw toegevoegde lokalen moesten worden afgebroken. Het schoolplein – dat tijdens en na schooltijd ook door buurtbewoners wordt gebruikt – bevat onder meer een glijbaan (waarmee de kinderen iedere dag naar huis glijden), een moestuin, een kippenhok en een overdekt buitenleslokaal ('De Schuur'). De buitenruimte is zo natuurlijk mogelijk ingericht, met hergebruik van bestaande materialen van het vorige plein en zo min mogelijk verharding. Regenwater wordt opgevangen in een grote houten regenton, waarmee de kinderen het groen in en rondom de school begieten en zo onderdeel uitmaken van de duurzame en natuurinclusieve visie van de school.

Om het programma onder dak te kunnen brengen, is ervoor gekozen zoveel mogelijk van de bestaande lokalen (met de karakteristieke sheddaken) te behouden. Het verwijderen van allerlei installaties en verduistering (ooit aangebracht om onderwijs per beamer mogelijk te maken) bracht de kwaliteiten van het oorspronkelijke gebouw weer aan het licht. Het casco van het bestaande gebouw is hergebruikt en verduurzaamd, met de renovatie is het gebouw op nieuwbouwniveau gebracht.

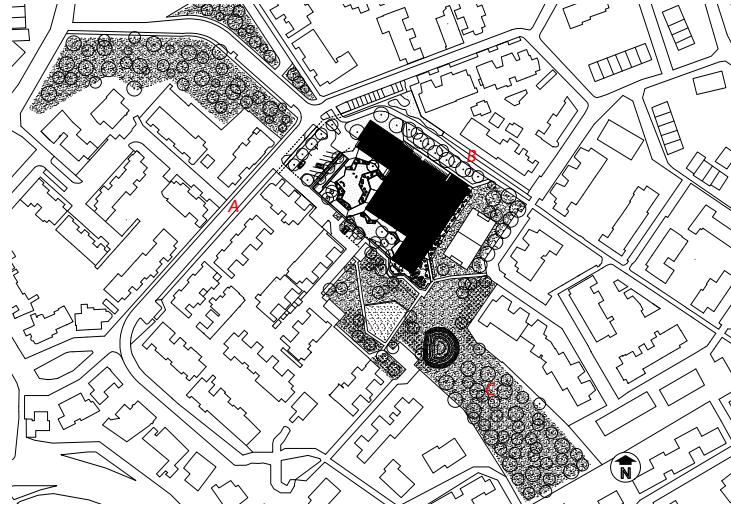
In het bestaande gebouw is een nieuw hart gecreëerd door de utilitaire voorzieningen te verplaatsen naar de randen van het gebouw; dit maakte ruimte voor een ontmoetingsruimte met bibliotheek, collectieve ruimtes en speelleerpleinen. In een tweelaags volume zijn tien nieuwe groepsruimtes toegevoegd. De groepsruimtes op de eerste verdieping hebben een diep balkon: zo zijn overdekte buitenruimtes ontstaan op de verdieping en op de begane grond, die vaak dienstdoen als leer- en werkruimte. In de gymzaal zijn de ramen weer opengemaakt, voor meer daglicht en zicht naar buiten. De nieuwe hoofddraagconstructie bestaat geheel uit hout en zorgt voor daglicht en extra hoogte – en neemt bovendien het nodige CO_2 op. Een lichtstraat vormt de afscheiding tussen de oude school en de nieuwbouw en brengt meer licht in het gebouw.

De renovatie in volle gang, de nieuwe vleugel aan het sportveld krijgt al vorm

De school voor de transformatie in 2021

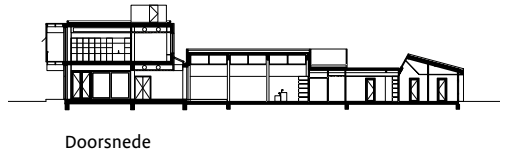
Situatie
A Zevensprong
B Haasje Over
C Speeltuin Speelheidepark

1

2

Doorsnede

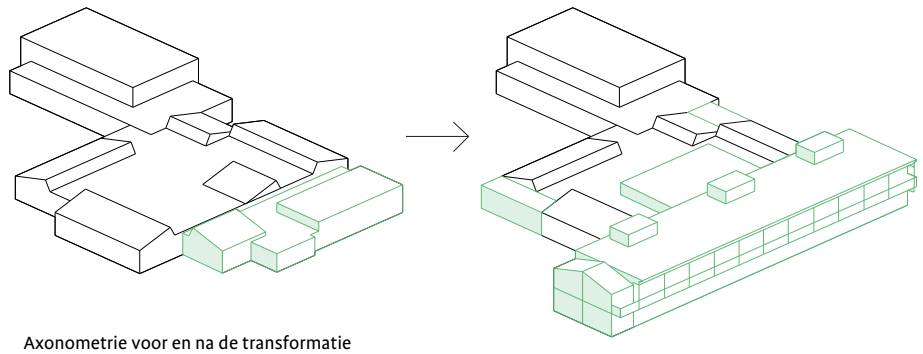
3

4

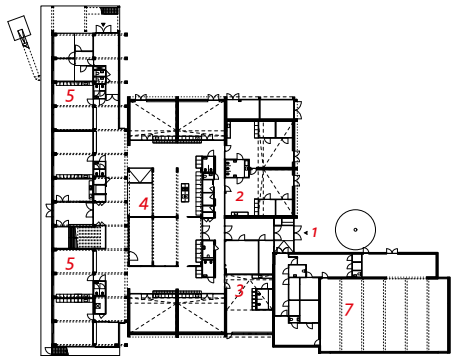
1 De nieuwbouw heeft een balkon over de volle breedte dat zich opent naar de omgeving
2 Vanaf het balkon kunnen de leerlingen met de glijbaan naar het schoolplein
3 Op de kop van de nieuwbouw bevindt zich op de eerste verdieping een buitenleslokaal
4 Het nieuwe schoolplein heeft een moestuin en een kippenhok

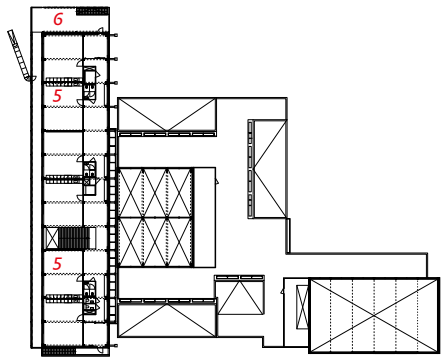

Axonometrie voor en na de transformatie

Begane grond en eerste verdieping

1 hoofdentree
2 dagopvang
3 peuterspeelzaal
4 ontmoetingsruimte en bibliotheek
5 nieuwe lokalen
6 buitenleslokaal
7 gymzaal

1

2

1 Oud leslokaal met dichtgezet sheddak
2 Nieuw leslokaal waar het sheddak open is
3 In het nieuwe hart van de school is ruimte voor ontmoeting, met collectieve ruimtes, speelleerpleinen en een bibliotheek
4–6 Grote glazen wanden en een lichtstraat tussen oud- en nieuwbouw geven meer daglichttoetreding en zorgen voor een herstel van de zichtlijnen

3

4

5

6

Woon- en beheercoöperatie de Nieuwe Meent *de Nieuwe Meent*

Locatie Amsterdam *Ontwerp* Time to Access in samenwerking met Roel van der Zeeuw Architecten
Planvorming en realisatie 2019–2025

Juryoordeel

Volharding, dat is het eerste woord dat de jury uitspreekt na dit woonproject bezocht te hebben. Niet alleen in termen van doorzetten gedurende het langjarige proces, maar zeker ook waar het gaat om het consequent blijven sturen op de vier kernwaarden van de bewonersgroep en daarmee van het project. Bij collectief particulier opdrachtgeverschap is de situatie van 'zoveel mensen, zoveel meningen' een gegeven – daar is bij deze coöperatie heel professioneel mee omgegaan. Met als gevolg dat de verbinding tussen de mensen en hun waarden steeds in stand is gebleven – en ook de basis vormt voor het beheer en de exploitatie in de komende jaren.

Bijzonder vindt de jury ook de brede blik van de betrokkenen: er wordt al nagedacht over volgende generaties gebruikers van het complex en dat geldt ook voor de toekomstige waardeontwikkeling van het project – die wellicht aan andere collectieve projecten ten goede kan komen.

Het sociaal activisme spat van de initiatiefnemers af, de bewoners en de projectbegeleiders: wonen wordt weer als een 'recht' gezien, in plaats van als een verdienmachine. In een tijd waarin mensen steeds individueler gaan leven, wordt hier een tegengestelde richting ingeslagen: richting gemeenschap en nabuurschap. De groep heeft bewonderenswaardig geacteerd, zo oordeelt de jury, met de hoeveelheid tijd en energie die in het project is gestopt. Tegelijkertijd ligt daar ook een kwetsbaarheid in besloten; het succes van het project hangt voor een groot deel af van de mensen zelf en hun toewijding (ook in de toekomst bij het beheer). Op een vergelijkbare manier kan de alom geuite wens om vooral 'inclusief' te willen zijn ook juist tot een zekere exclusiviteit leiden. Als projecten als deze in de toekomst sneller gerealiseerd kunnen worden, wordt de kans groter dat de eerste geïnteresseerden aangehaakt blijven. De gepleegde inzet heeft ook een positieve keerzijde: het zorgt ervoor dat de woningen extra geliefd zijn en de onderlinge verbondenheid van de bewoners groot is.

De gemeente Amsterdam verdient volgens de jury eveneens een pluim, door het voorwerk dat is verricht en de condities die zijn geschapen om van het project een succes te maken. De publieke organisatietransitie is hier onlosmakelijk mee verbonden: collectieven de ruimte geven betekent als overheid durven loslaten. Niet iedere gemeentelijke beleidsmedewerker of projectmanager is voor een benadering als deze in de wieg gelegd, dat vergt aanpassingen in termen van competenties, kennis en vooral houding en gedrag.

Een laatste vraagpunt bij de jury is wel: in hoeverre biedt het coöperatieve opdrachtgeverschap een antwoord op de huidige woningbouwcrisis? Sommigen zijn daar pessimistisch over en geven aan dat met deze manier van werken nooit grote aantallen mogelijk zijn, anderen zien echter wel degelijk een bredere beweging ontstaan binnen de volkshuisvesting – die door de verspreiding van opgedane kennis (zoals hier in de Watergraafsmeer) een versnelling kan krijgen.

De Nieuwe Meent gezien vanaf de Kruislaan. In de laagbouw bevinden zich een café en zelfstandige woningen.

Tot voor kort was het een wat non-descripte plek in de stad: het grasveld bij het station Amsterdam Science Park, aan de rand van de Watergraafsmeer. Inmiddels is hier het project de Nieuwe Meent gerealiseerd, voor en door de bewoners zelf. De ontwikkeling van het project gaat terug op het opstellen door de gemeente Amsterdam van het 'Actieplan wooncoöperaties' (2019). Met dit plan wil de gemeente het aandeel van wooncoöperaties (een volkshuisvestingsmodel dat bijvoorbeeld in Duitsland veel meer is ingeburgerd) in de Amsterdamse woningvoorraad flink vergroten. En dat lijkt goed te lukken, de eerste projecten zijn gerealiseerd en de nodige zijn in voorbereiding. De gemeente heeft in meerdere rondes diverse nieuwbouwlocaties voor zelfbouw aangewezen, waaronder deze in de Watergraafsmeer. Een groep toekomstige bewoners sloeg de handen ineen en richtte voor deze plek de Nieuwe Meent op, een coöperatie voor sociale huur die niet alleen de woningen zou gaan ontwikkelen, maar dus ook het beheer ervan op zich zou nemen. Met dat concept wonnen ze de door de gemeente uitgeschreven tender.

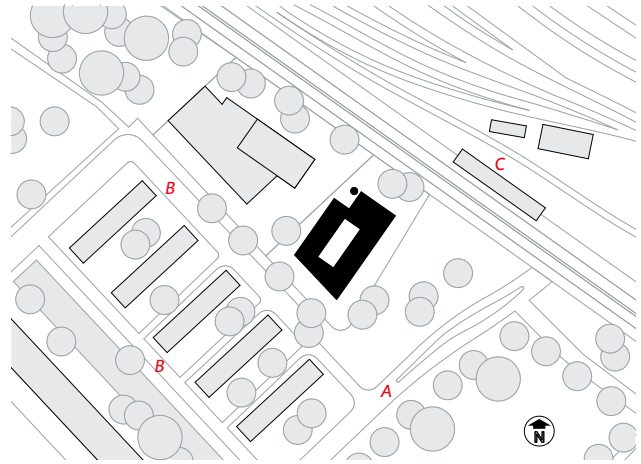
De aspirant-bewoners wilden met het project een antwoord bieden op de wooncrisis, die ook in Amsterdam scherp voelbaar is. Het wonen werd daarbij breed ingevuld: niet alleen een dak boven het hoofd, maar de gezamenlijke huisvesting ook als basis voor zorg en omzien naar elkaar, het delen van middelen en voorzieningen en het vormgeven aan een 'dagelijkse democratie' binnen het project (met een 'Meentvergadering' en een 'Meentraad' die opereren op basis van het consensusprincipe). Inmiddels zijn ze duizend (!) vergaderingen verder. De naam de Nieuwe Meent verwijst naar 'de meent' als gemeenschappelijke grond. Dat principe komt ook terug in de vier kernwaarden van de wooncoöperatie: *commoning* (zorgdragen voor het gemeenschappelijke, de *commons*), zorg, duurzaamheid en diversiteit. Deze waarden borgen het DNA van het project op de korte en lange termijn, zowel voor toekomstige instromers als in de relatie met externe partners. Daarbij werd vanaf het begin ingezet op betaalbaarheid, in de vorm van een project dat volledig uit sociale huurwoningen zou bestaan (het wonen als een basisrecht, toegankelijk voor iedereen). De initiatiefnemers wilden aantonen dat middenhuurwoningen niet noodzakelijk waren om de financiering rond te krijgen.

Deze doelstelling leidde tot een woonprogramma met vijftien zelfstandige woningen op de begane grond rond een gemeenschappelijke binnentuin. De woningen hebben uiteenlopende indelingen gekregen: duplexwoningen, gelijkvloerse woningen en studio's. Rondom de tuin liggen ook de gemeenschappelijke voorzieningen: een lobby met een professionele keuken, een multifunctionele ruimte, een logeerkamer en een wasruimte. In het gestapelde deel van de Nieuwe Meent bevinden zich de ruimtes voor vijf woongroepen: privékamers aangevuld met gemeenschappelijke ruimtes (woonkamer, keuken, badkamer en balkon). Passend bij de ontwikkeling van het project gaven de bewoners zelf hun voorkeuren voor de plattegronden aan, waardoor vijf verschillende indelingen van de ruimte zijn ontstaan. Voor alle woonruimtes geldt het principe van 'private sufficiency, communal luxury': de privéruimtes zijn voldoende groot, de collectieve ruimtes extra royaal. Bij de bouw is volop hout gebruikt, als duurzaam materiaal.

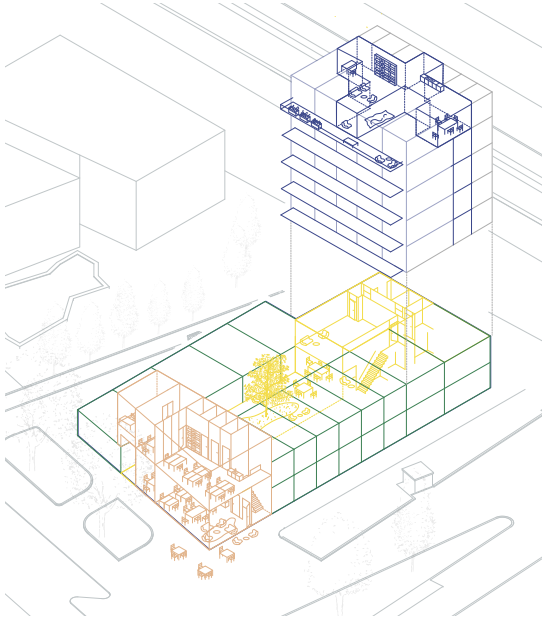
Op het dak van de laagbouw kunnen de bewoners elkaar ontmoeten in een collectieve daktuin, ook hier kan worden getuinierd en vinden de yogalessen plaats. De verbinding met de aangrenzende woonbuurt krijgt vorm met een café aan het plein en een gedeelde kantoorruimte erboven. Al tijdens de ontwikkelingsfase hebben de initiatiefnemers actief omwonenden en sociaalmaatschappelijke organisaties in de omgeving opgezocht. De inzet: het creëren van een sterk sociaal netwerk en draagvlak in de omgeving. Duurzaamheid heeft eveneens een brede invulling gekregen. De genoemde houtbouw, een warmtepomp, isolatie en zonnepanelen zorgen voor een verlaging van de milieuimpact. Daarnaast speelt sociale duurzaamheid een belangrijke rol, met veel aandacht voor de onderlinge relaties van de bewoners. De diversiteit en inclusiviteit komen onder meer terug in het feit dat driekwart van de leden van de coöperatie een migratieachtergrond heeft en meerdere generaties in het project een plek hebben gevonden.
Het ontwerp is in 'co-design' vervaardigd door architecten Andrea Verdecchia, Mira Nekova en Roel van der Zeeuw. Zij draaiden vanaf het eerste begin mee in de bewonersgroep; met workshops werden de wensen omgezet in ruimtelijke scenario's en de opzet voor de gedeelde faciliteiten. Een slimme ingreep van de ontwerpers was het situeren van geluidsgevoelige ruimtes aan de stille zijde van het complex, terwijl functies met minder geluidseisen als buffer aan de spoorzijde dienen. Het aanbrengen van een dure extra geluidwerende gevel bleek zo niet nodig. De bewoners investeerden zelf mee en leverden een bijdrage in natura (aan de afbouw van het project). Verder brachten ze met een crowdfundingsactie en het binnenslepen van de eerste zakelijke lening voor coöperaties bij de Rabobank ook de financiële haalbaarheid van de Nieuwe Meent dichterbij.

De Nieuwe Meent ligt in de Watergraafsmeer tussen het Archimedesplantsoen en station Amsterdam Science Park

Situatie
A Kruislaan
B Archimedesplantsoen
C Station Amsterdam Science Park

Axonometrie

Eerste verdieping en begane grond
1 entree blok
2 woningen
3 gemeenschappelijke binnentuin
4 lobby met keuken
5 café
6 gemeenschappelijke ruimte
7 collectieve daktuin
8 gedeelde kantoorruimte

1

2

1 Boven het café bevindt zich een gedeelde kantoorruimte
2 De poort leidt naar de gemeenschappelijke binnentuin
3 Het gebouw ligt tegen het talud van de spoordijk en station Amsterdam Science Park aan

3

1 Het café is een ontmoetingsplek voor (buurt)bewoners
2 Huiskamer van een woongroep
3–4 Woonkamer en keuken van een zelfstandige woning

1

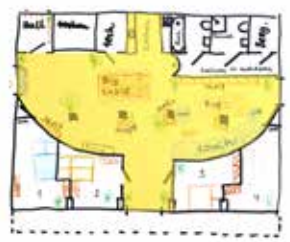
2

Plattegronden van de vijf woongroepen, waarbij de vierde door de bewoners zelf is getekend

3

4

NICE Developers en ERA Contour ***SAWA***

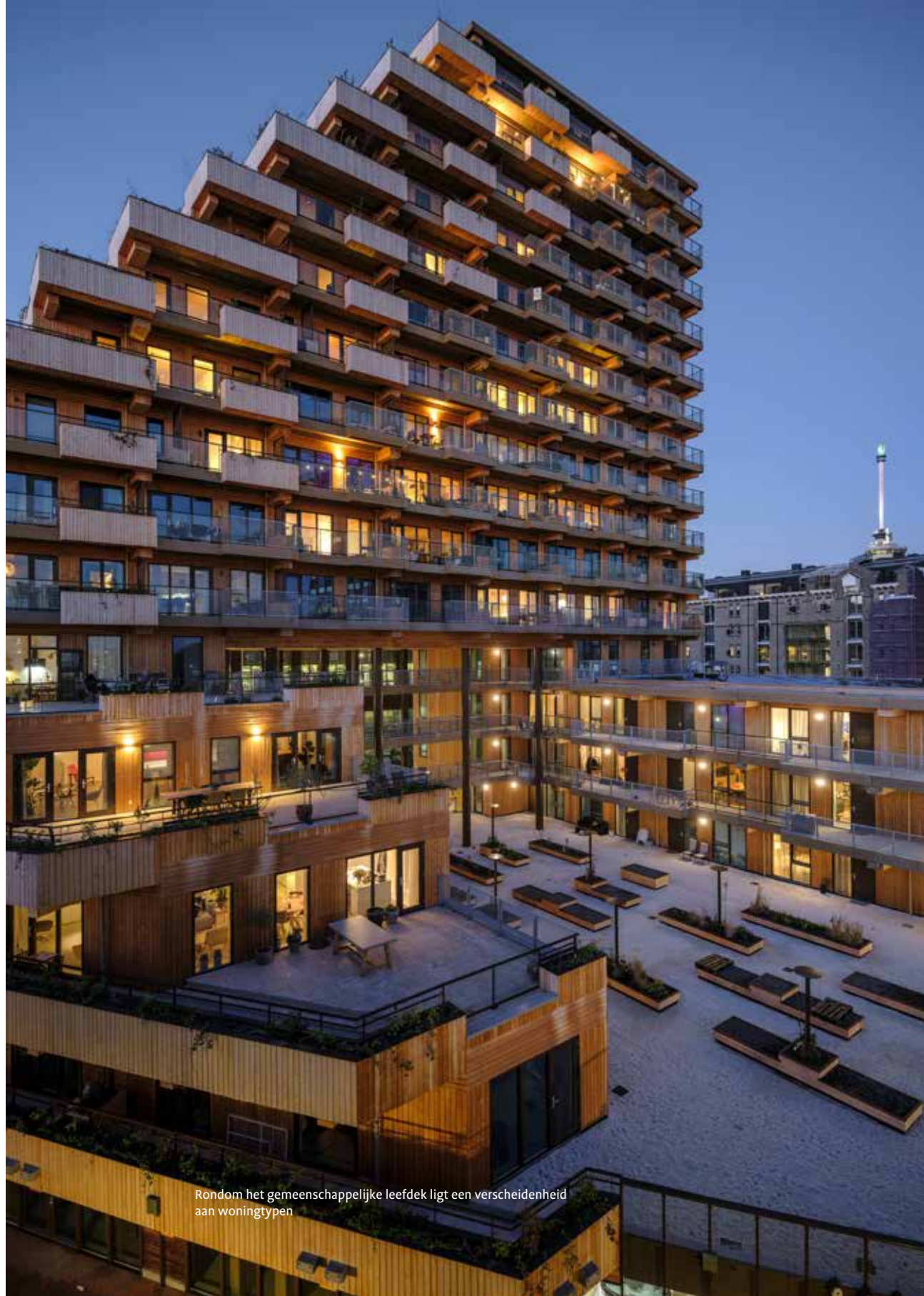
Locatie Rotterdam *Ontwerp* Mei architects and planners *Planvorming en realisatie* 2019–2025

Juryoordeel

De nek uitsteken en knokken om dingen in beweging te krijgen, met die dubbele typering karakteriseert de jury het opdrachtgeverschap van ontwikkelaars NICE Developers en ERA Contour in het Rotterdamse Lloydkwartier. Het was in 2016 zeker niet evident om je als architect/ ontwikkelaar in staartje-crisistijd bij de gemeente te melden en te zeggen: geef ons deze kavel maar. Het is tekenend voor het getoonde ondernemerschap, waarbij het initiatief door NICE Developers snel een vervolg kreeg met het aanhaken van ontwikkelende bouwer ERA Contour. De jury prijst ook de houding van de gemeente Rotterdam, die openstond voor het 'unsollicited proposal' en haar eigen juridische planologische voorwerk op orde had. En bereid bleek om met het gemeentelijk grondbeleid de basis voor dit experiment te leggen.

Bij SAWA is sprake van onvervalst pionieren: partijen overtuigen, vaste principes ter discussie stellen, tegen heilige huisjes durven schoppen. De rigoureuze keuze voor houtbouw krijgt momenteel op tal van andere plekken een vervolg bij andere (woning)bouwprojecten (zo zijn verschillende woningcorporaties hiermee bezig) en daarmee mogen deze opdrachtgevers zich het vliegwiel-predicaat zeker mede toe-eigenen. Hoe een en ander nu precies heeft uitgepakt in financieel opzicht voor de opdrachtgevers, daar krijgt de jury geen hoogte van. Het statement om de eigen rendementen substantieel naar beneden te brengen, komt zeker sympathiek over maar de inspanningen bij SAWA zullen zich bij nieuwe projecten ongetwijfeld terugverdienen – en dat is prima. In die zin is geslaagde architectuur ook zeker een acquisitie-instrument en de vele architectuurprijzen voor het project helpen daar bij.

Eigen accenten hebben de ontwikkelaars in ieder geval genoeg aangebracht, zoals de inzet op doorstroming binnen de Rotterdamse woningvoorraad, de royale buitenruimtes (privé en collectief) die zijn aangebracht en het vele groen. Op deze terreinen zijn extra stappen gezet en is nadrukkelijk de innovatie opgezocht. Het bewijst maar weer eens, aldus de jury, dat verant-woordelijkheid nemen ook vrijheid geeft: om nieuwe oplossingen aan te dragen en andere wegen in te slaan. Dat is niet alleen goed voor de directe gebruikers van het project, het helpt de stad als geheel verder. Binnen het palet aan hoge woongebouwen dat binnen Rotterdam ontwikkeld wordt, neemt SAWA evident een eigen plek in. En dat niet alleen door de bijzondere materialisering, maar zeker door het brede duurzaamheidsbegrip dat hier is gehanteerd.

Rondom het gemeenschappelijke leefdek ligt een verscheidenheid aan woningtypen

Het Rotterdamse Lloydkwartier, gelegen aan de noordkant van de Nieuwe Maas, heeft alle kenmerken van een voormalig havengebied dat een nieuwe invulling krijgt. Bestaande gebouwen (zoals het Jobsveem) worden herontwikkeld, nieuwe toegevoegd – voor wonen, werken, onderwijs en andere functies. In 2019 lag er nog een kavel leeg in het gebied, wat architect Robert Winkel en 'houtontwikkelaar' Mark Compeer op het idee bracht om hier een duurzaam woongebouw aan de stad toe te voegen. Hun krachtenbundeling leidde tot de oprichting van NICE Developers. De gemeente Rotterdam ondersteunde het voornemen voor de bouw van een duurzaam woongebouw op deze plek, dat in de vorm van een 'unsollicited proposal' was neergelegd. Dit project – zo was de inschatting aan publieke zijde – zou voor veel gemeentelijke disciplines een belangrijke pilot kunnen worden, ook voor de hoogbouw die de komende jaren nog aan de stad wordt toegevoegd. Nadat bouwende ontwikkelaar ERA Contour als mede-opdrachtgever was toegevoegd, ging de planontwikkeling van start. Centrale doelstelling: laten zien dat duurzaam, sociaal en natuurinclusief bouwen op stedelijke schaal mogelijk is. Om daarmee een reproduceerbaar voorbeeld te stellen voor de bouwsector als geheel, die volgens de initiatiefnemers te veel van het CO_2-producerende beton afhankelijk is.

Het project kreeg de naam SAWA mee, dat refereert aan de bestemming van vele reizigers die vanaf deze plek naar het Verre Oosten reisden, waar terrasvormige rijstvelden het landschapsbeeld bepalen. Vijf kernwaarden waren richtinggevend in het proces: klimaatvriendelijk, sociaal inclusief, natuurinclusief, circulair & toekomstbestendig en financieel haalbaar. De uitwerking van deze principes leidde in het ontwerp van Mei architects and planners tot een terrasvormig gebouw dat grotendeels uit hout en biobased materialen is opgebouwd. Alleen de kern is van beton, voor de broodnodige stabiliteit. De bouw van het houten casco (dat flexibel naar de toekomst is door de open draagstructuur) vergde zes maanden en werd uitgevoerd door een team van zes bouwvakkers, slechts gewapend met accuboren en 750.000 schroeven.

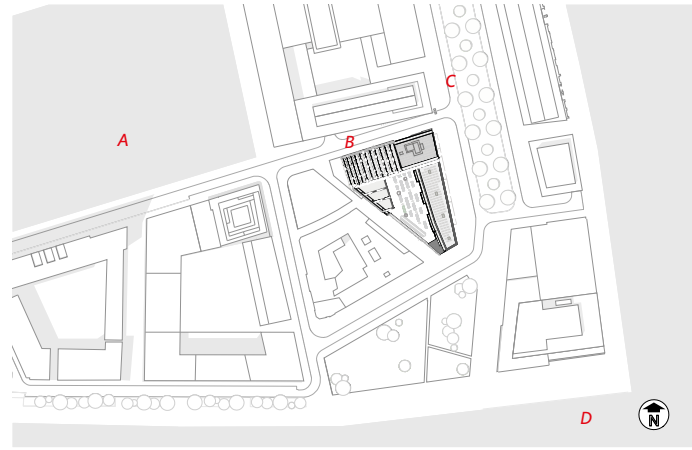
Een voorwaarde vanuit het bestemmingsplan was dat het gebouw ter plaatse van de entree een grote opening zou krijgen. Dit circa vijftien meter hoge en twintig meter brede 'urban window' zorgt voor zichtlijnen richting de Maas, brengt extra licht en lucht in het gebouw en creëert een bijzondere ruimtelijke relatie tussen stad, entree en het gemeenschappelijke dek. De grote overspanning vroeg om een aanvullende staalconstructie, die binnen de verder volledig houten draagstructuur een uitzondering vormt. Op het gebied van sociale duurzaamheid speelt mee dat nagenoeg de helft van het woonprogramma is uitgevoerd als middenhuur. Bij de toewijzing van de woningen kregen huishoudens voorrang die in de aangrenzende woonbuurt een sociale huurwoning achterlieten, om zo de doorstroming op de woningmarkt te bevorderen. Dat gold ook voor bewoners met een 'vitaal' beroep. Als bruggenhoofd van SAWA naar de omgeving fungeerde het projectbureau NICE Place, gelegen aan de Westzeedijk in Delfshaven, waar niet alleen het bouwteam overlegde maar ook bijvoorbeeld participatiebijeenkomsten plaatsvonden.

De bewoners van de 109 koop- en huurwoningen in SAWA kunnen elkaar ontmoeten op het gemeenschappelijke leefdek met moestuin en 'repair room', waar ze ook gezamenlijk zorgen voor het beheer en onderhoud. De natuurinclusiviteit van SAWA komt tevens tot uiting in het vele groen dat op de terrassen is gebruikt en dat collectief door een bedrijf wordt beheerd. De 600 meter aan plantenbakken op verschillende hoogten zorgt voor het ontstaan van ecologische zones van deze gelaagde 'berg'. De buitenruimtes van de woningen zijn substantieel groter dan bij vergelijkbare nieuwbouw, gemiddeld 40 m² per appartement.

SAWA draagt het karakter van een 'systeeminnovatie' en dat maakte het noodzakelijk om op uitgebreide schaal second opinions aan te vragen – om daarmee de diverse toezichthoudende instanties te overtuigen. Dat gold bijvoorbeeld voor de brandveiligheid en de certificering. Ook op financieel gebied was het project niet eenvoudig; de stijging van de bouwkosten van 22 naar 34 miljoen euro zette de haalbaarheid fors onder druk. De prijzen van de koopwoningen konden in een aantrekkende woningmarkt hielpen om het gat grotendeels te dichten. Daarnaast hebben ontwikkelaars NICE Developers en ERA Contour genoegen genomen met een lager rendement, een principe dat ze vooraf al vastlegden. De gebruikelijke 10 à 15 procent winst voor een ontwikkelaar werd taakstellend verlaagd naar 5 procent, om uiteindelijk op 2 procent te eindigen. De gemeente Rotterdam heeft de grondwaarde bepaald volgens de gebruikelijke residuele grondwaardemethode. Daarbij is rekening gehouden met de hogere ontwikkel- en bouwkosten van dit innovatieve project, waaronder de toepassing van houtbouw en de bijzondere complexiteit van de driehoekige bouwlocatie met de grote doorgang in het gebouw. Bijzonder is ook dat niet de gehele toegestane bouwenvelop is benut, onder meer om uit- en doorzichten in het gebied te behouden. Dit is het resultaat van de participatieve aanpak om de buurt vroegtijdig te betrekken bij het ontwerp en heeft er aan bijgedragen dat er tegen de omgevingsvergunning niet één bezwaar is ingediend.

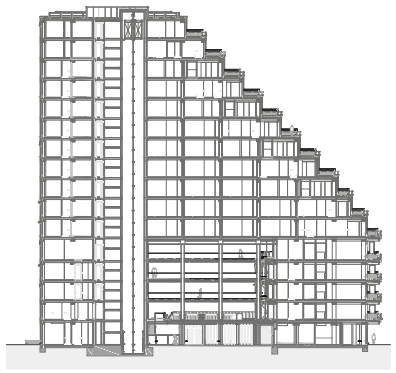
Woongebouw SAWA valt op tussen de bebouwing in het Lloydkwartier

Situatie
A Schiehaven
B Kratonkade
C Lloydstraat
D Nieuwe Maas

1

Doorsnede

Axonometrie wand- en vloerconstructie

2

1 De hoofdentree geeft ook toegang tot de overdekte parkeergarage voor (deel)auto en fiets
2 Boven de hoofdentree bevindt zich vanaf de vierde verdieping een vluchttrap langs de gevel. De getrapte gevel is beplant met groenblijvende vegetatie

1

Zevende, eerste verdieping, begane grond

1 hoofdentree
2 fietsenstalling
3 parkeergarage
4 horeca
5 woningen
6 leefdek

2

3

4

1 Aan de zuidzijde geeft een trap toegang tot het leefdek
2 Vanaf de galerij aan de Kratonkade is er uitzicht op binnenstad en Euromast
3–4 Interieurs met houten constructie in het zicht

Gemeente Almere, Amvest en Waterschap Zuiderzeeland ***Gebiedsontwikkeling DUIN***

Locatie Almere *Ontwerp* ZUS, BVR, Groosman Architecten, Van Bergen Kolpa Architecten, MIX architectuur, Klunder Architecten, De Zwarte Hond, Zecc Architecten, MoederscheimMoonen Architects, Ce. architects & designers, Maas Kristinsson Architecten en Architecten VOORMORGEN *Planvorming en realisatie* 2012–2025

Juryoordeel

Na de rondleiding door het gebied stelt de jury zich eerst de vraag: is deze inzending nu al helemaal 'af'? Qua gerealiseerd programma is de gebiedsontwikkeling inmiddels halverwege. Daar staat tegenover dat het onderliggende concept van DUIN – woningbouw in een nieuw duinlandschap – wel af is en de komende jaren verder wordt uitgerold, letterlijk en figuurlijk. Typerend voor de huidige tussenfase is bijvoorbeeld dat de ruimtes voor de commerciële voorzieningen nog niet allemaal gevuld zijn; met het verder afronden van het gebied mag verwacht worden dat het draagvlak daarvoor verbetert.

De juryleden vinden het knap hoe het project door opeenvolgende crises heen is doorontwikkeld, zonder concessies te doen aan de gebiedskwaliteit. De samenwerking tussen gemeente en belegger is zonder meer uitzonderlijk. Volgens de jury is het buitengewoon complex om zo'n langjarige ontwikkeling te vangen in onderlinge afspraken. Op dit punt doet zich een zekere spanning voor: aan de ene kant is het voor een marktpartij zaak om 'kort op de markt' te ontwikkelen, aan de andere kant kan een landschappelijke ingreep als deze alleen maar in dertig jaar tot stand komen. Korte en lange termijn strijden zo om de voorrang, waarbij ook conjuncturele ontwikkelingen hun invloed doen gelden. Hoe dan een partij te vinden die het gewenste kwaliteitsniveau decennialang vasthoudt? Gemeente en Amvest lijken daar het antwoord op te hebben gevonden, oordeelt de jury. Met als belangrijke succesfactor dat zowel bij de opdrachtgevers als bij de ontwerpbureaus dezelfde mensen al vanaf het begin betrokken zijn.

De jury werd verrast door de ontdekking dat het opgespoten zand zelf geen rol heeft als waterkering (dat doet de onderliggende 'harde' dijk). In die zin is het duinlandschap vooral een 'decor'. De uitstraling van een permanent vakantiegebied zorgt er echter wel voor dat er andere doelgroepen naar Almere zijn gekomen en dat de waardeontwikkeling van de woningen in de wijk bovengemiddeld is. Mensen wonen hier graag. Een tweede punt waar sommige juryleden moeite mee hebben, is de vrij stringente scheiding tussen de gestapelde woningbouw aan de ene kant en de grondgebonden woonmilieus aan de andere zijde (gesitueerd in duin en bos). Deze overgang had beter vorm kunnen krijgen, programmatisch en ontwerptechnisch. Ten slotte heeft de jury onvoldoende een beeld gekregen van de sociale verbindingen in het gebied en hoe de bewoners hier samenleven, daartoe ondersteund door de passende voorzieningen.

Het duinlandschap loopt door tot aan de woningen

Breng Almere echt aan het water, dat was de opdracht die de gemeente Almere in 2008 – toen nog onder aanvoering van PvdA-wethouder Adri Duivesteijn – zichzelf stelde. In de oorspronkelijke opzet had Almere zich vooral achter de dijk ontwikkeld, met uitzondering uiteraard van waar het allemaal begon, in Almere-Haven (aan het Gooimeer). De aanwezigheid aan het IJmeer was echter minimaal en daar vloeide de ambitie uit voort om de verbinding tussen stad en water te versterken. Almere moest de 'Strandstad van de Randstad' worden en de locatie die de gemeente daarvoor aanwees, was het gebied rond het Almeerderstrand: aan de zuidwestkant van Almere Stad en het IJmeer en met zicht op Amsterdam. Daarbij speelde ook mee dat Almere in deze tijd niet bekendstond als een favoriet woonmilieu in de regio; die positie moest stevig versterkt worden en de plek aan het IJmeer leende zich daar goed voor.

Het zaadje voor de resulterende gebiedsontwikkeling werd in 2006 geplant met de eerste overleggen tussen de gemeente Almere en gebiedsgebruiker Marina Muiderzand, over de toekomst van het gebied. In 2008 schreef de gemeente een prijsvraag uit die hierop voortborduurde en alleen voor ontwikkelende beleggers werd opengesteld. De gedachte achter deze partnerselectie was dat deze partijen een langetermijnverbinding aangaan met een gebiedsontwikkeling en zelf ook belang hebben bij het doen van voorinvesteringen in de ruimtelijke kwaliteit. Dat commitment paste bij de langjarige inrichting van dit gebied (en de exploitatie- en beheerfase die daarop volgt). Waar in de traditie van Almere de gemeente zelf het stedenbouwkundig plan vervaardigde en de eigen grond vervolgens aan de markt uitgaf, mochten de beleggers hier zelf met een gebiedsconcept komen. Vanuit de gemeente lag er een onherroepelijk bestemmingsplan, maar verder ging de publieke invloed in dit geval niet – richting de markt werd het vertrouwen uitgesproken om met een onderscheidende visie te komen.

Drie partijen schreven in op de tender en ontwikkelende belegger Amvest kwam in 2009 als winnaar uit de competitie. Met de bureaus ZUS en BVR in het ontwikkel- en ontwerpteam (die nog steeds bij het project zijn betrokken en daarmee het DNA van de ontwikkeling mede borgen en bewaken) werd een kunstmatig duinlandschap geïntroduceerd, met duinen tot tien meter hoog. Dat nieuwe landschap, bestaande uit 3,5 miljoen m³ zand, spoelt over de dijk heen en zorgt daarmee voor de verbinding naar het bestaande Almeerderstrand, dat al in de jaren 1970 werd aangelegd. Het duinlandschap is leidend voor de gehele gebiedsontwikkeling en dient letterlijk als onderlegger voor de ontwikkeling van acht deelgebieden (waarvan vijf door Amvest en drie door de gemeente), met daarin circa 3.000 woningen, circa 120.000 m² werkprogramma en diverse overige (maatschappelijke) voorzieningen. Ook de dijkreconstructie over een lengte van 3 km (noodzakelijk om de erachter gelegen polder op vier meter onder NAP te beschermen) en 20 ha stranduitbreiding maken deel uit van de gebiedsontwikkeling DUIN. De bouw van de woningen ging van start in 2014, toen de vastgoedmarkt zich nog in crisis bevond. Begonnen werd met het, in kleine hoeveelheden, aanbieden van de grondgebonden woningen (in lage dichtheid, maar zonder de grote privétuin die elders in Almere gebruikelijk is), later volgden de gestapelde projecten. Gedurende de jaren bleek, mede door het toenemende thuiswerken vanwege de coronapandemie, het geplande kantoorprogramma lastig afzetbaar. Daarom is een deel hiervan omgezet naar sociale en betaalbare huurwoningen. Inmiddels is ruwweg de helft van het programma gerealiseerd. Met verschillende (tijdelijke) evenementen en gebruikers is het gebied vanaf het begin succesvol op de kaart gezet en inmiddels behoren de vastgoedwaardes hier tot de hoogste van Almere.

Voor het bewaken van de samenhang tussen de verschillende deelplannen, de ruimtelijke en ontwerptechnische kwaliteit en de leidende basisprincipes, hebben gemeente en Amvest een Q-team aangesteld. Ook Marina Zuiderzand is hier mede-opdrachtgever van, gezien het belang dat ze heeft bij de invulling van DUIN op het gebied van watersport en recreatie.

De gemeente heeft al in 2008 een aparte samenwerkingsovereenkomst met Waterschap Zuiderzeeland opgesteld om ervoor te zorgen dat de stedelijke ontwikkeling en de bevordering van de waterveiligheid gezamenlijk werden opgepakt. De dijk is eerst versterkt en voorbereid op mogelijke toekomstige waterpeilstijgingen van het IJmeer, waarna het duinzand erop is aangebracht. Ook in het achter de dijk gelegen woongebied vormt het zand het leidmotief en zorgt daarmee voor een 'permanent vakantiegevoel'. Het landschap vormt de basis van het plan, waarbij de grondgebonden woningen zijn gebouwd volgens het principe 'een duin in plaats van een tuin', met relatief kleine buitenruimtes die direct aansluiten op het duin. In het hoogbouwgebied vindt het parkeren ondergronds plaats, waarbij het duinlandschap over de parkeergarage is getrokken en daardoor naadloos aansluit op het duinlandschap op de dijk. Het met de bewoonde mensenwereld vervlochten landschap biedt ook ruimte voor dieren. Takkenrillen (en boomstapels) zorgen voor beschutting en in de centrale 'vallei' van DUIN zijn betonnen paddenpoelen gemaakt om de beschermde rugstreeppad een duurzaam leefgebied te bieden.

Almere DUIN aan het IJmeer

Rijksweg A6 met daarachter het strand van Almere, 1975

Situatie
A Marina Muiderzand
B Almeerderstrand
C boswoningen
D duinwoningen
E hoogbouw
F Almere Poort

1

Schetsen ‘duinformaties als nieuw klimaatadaptief landschap’ (links) en ‘iedereen op de eerste rij’ (rechts)

2

3

1–2 De woontorens en het winkelcentrum vormen het hart van de nieuwe woonwijk
3 DUIN aan het IJmeer, met in de verte Amsterdam

1

Duinlandschap met verschillende biotopen, van links naar rechts: strand, duindijk, duindak, vallei, duinen, bos met beek

2

3

1–4 De grondgebonden woningen hebben relatief kleine tuinen of grote terrassen die overgaan in het duinlandschap

Doorsnede

4

Projecten
Tien bijzondere inzendingen

Juryoordeel

Intrigerend, zo wordt dit woningbouwproject in de bossen betiteld. De jury is geraakt door de persoonlijke betrokkenheid van opdrachtgever Maurits van Hoogevest bij dit project en door de wijze waarop hij het opgroeien van kinderen als leidraad heeft gekozen. Het heeft geleid tot een ensemble met een aansprekend architectonisch beeld en een hoogwaardige, landschappelijke inrichting van de openbare ruimte. Een bijpassend beheer en onderhoud zullen nodig zijn om de kwaliteit ook op de langere termijn te borgen, met inzet ook van de bewoners zelf. Vraagtekens zijn er wel bij de opschaal- en herhaalbaarheid van het project en bij het woningbouwprogramma. Dat laatste betreft met name de betaalbaarheid van de koopwoningen – deze zijn behoorlijk hoog in de markt gepositioneerd, voor de happy few. Daar staat tegenover dat er tevens sociale huur- en vrijesectorwoningen in het plan zijn opgenomen, alsmede een veelheid aan collectieve ruimtes.

Building The New ***Common Woods***

Locatie Amersfoort *Ontwerp* Space&Matter en DELVA Landscape Architecture & Urbanism
Planvorming en realisatie 2013–2025

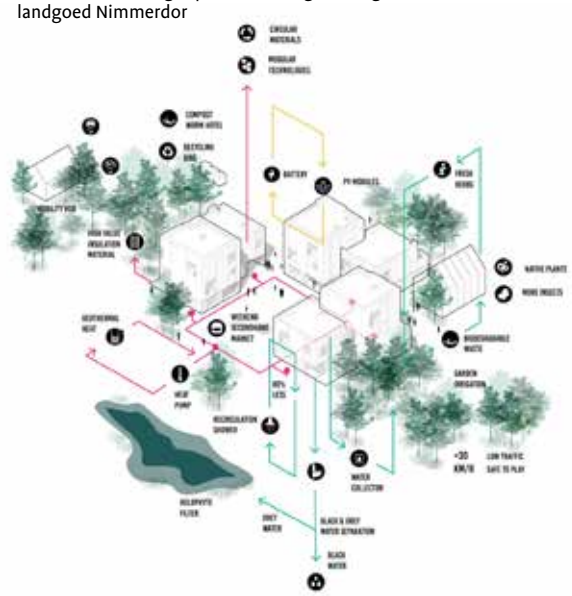
Wonen in een integraal opgezet woonlandschap, dat is het leidmotief van Common Woods. Verantwoordelijk opdrachtgever is Maurits van Hoogevest (eigenaar van Building The New), die zich na het overlijden van zijn partner geconfronteerd zag met fundamentele levensvragen: 'hoe voeden wij onze kinderen op en hoe verhoudt zich die opvoeding tot de ruimtelijke omgevingen die wij creëren?', alsmede 'hoe leven we samen als onderdeel van de natuur om ons heen – in plaats van ernaast?' De beantwoording van deze vragen leidde op de plek van een voormalige manege aan de zuidkant van Amersfoort tot een natuurinclusief woongebied met 56 woningen, grotendeels in hout gebouwd. De locatie ligt aan de rand van het landgoed Nimmerdor.

Naast de woningen maken diverse collectieve ruimtes en voorzieningen – de 'commons' deel uit van het concept, zoals een buurtwoonkamer, een Retreat Villa en een 'makerspace'. Een gedeelde kas maakt de verbouw van voedsel door de bewoners mogelijk. Deze collectiviteit komt ook tot uitdrukking in het ontwikkelings- en ontwerpproces. De opdrachtgever nam de rol van 'procesregisseur' op zich en formuleerde geen klassiek programma maar een set van gedeelde waarden, ruimtelijke kaders en maatschappelijke ambities. De ontwerpers voor de architectuur (Space&Matter) en het landschap (DELVA) kregen de ruimte om alternatieven te (onder)zoeken. Participatie maakte een volwaardig onderdeel uit van het proces: omwonenden, toekomstige bewoners en andere belanghebbenden werden vroegtijdig betrokken en namen gelijkwaardig deel aan de 'samenwerkingstafel', samen met de opdrachtgever en de ontwerpers. Dit is een vorm van 'tussenruimte' waarin alle partijen hun visie kunnen uitdragen en met elkaar naar de beste oplossingen wordt gezocht.

De 56 woningen (sociale en vrije sector huur, koop) bestaan uit grondgebonden woningen en appartementen. Het beheer van het woongebied is neergelegd bij de bewoners zelf. De bestaande bomen vormen de basis voor het groenplan van Common Woods, waarbij de woningen worden omringd door zogenaamde boskamers.

Common Woods ligt op de voormalige manege aan de rand van landgoed Nimmerdor

Schema van natuurinclusieve en circulaire maatregelen

Situatie
A Leusderweg
B Rondweg Zuid
C Entree Common Woods

1

2

3

1 Tussen de woningen zijn plekken voor ontmoeting ingericht
2–3 Plein met gedeelde kas en buurttuin in het hart van de buurt

1

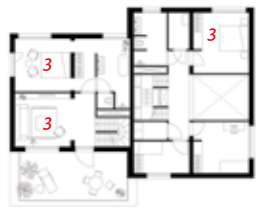
2

3

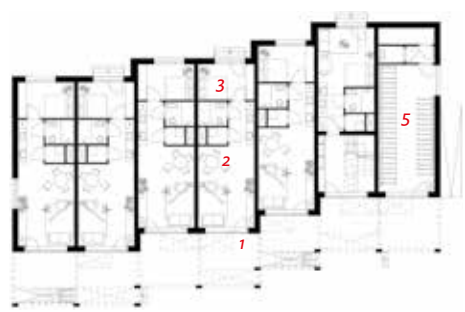

4

1 Het appartementengebouw met vrijesectorwoningen heeft op de begane grond een gezamenlijke huiskamer
2–3 De natuur loopt door tot aan de gevels
4–5 Het zwarte blok met 20 sociale huurappartementen ligt bij de entree van het woongebied

Begane grond appartement vrijesectorwoningen
Begane grond en verdieping parkvilla
Begane grond appartement sociale huur
1 entree
2 woonkeuken
3 slaapkamer
4 gezamenlijke huiskamer
5 fietsenstalling

Juryoordeel

De ingrijpende renovatie van het aquariumgebouw past volgens de jury in een inmiddels indrukwekkend oeuvre dat ARTIS de afgelopen decennia heeft opgebouwd. Diverse deelprojecten zijn ingediend voor de Gouden Piramide (zoals het leeuwenverblijf in 2024) en worden zonder uitzondering gekenmerkt door een gedegen aanpak. De opdrachtgever geeft daarbij expliciet veel ruimte in het proces aan de ontwerpers. Ook in financieel opzicht, met bij dit project onder meer een crowdfundingsactie om de laatste benodigde gelden bij elkaar te krijgen, geeft deze opdrachtgever blijk van creativiteit en doorzettingsvermogen. De oorspronkelijke inzet op het herstel van zoutschade is op knappe wijze verbreed tot een project met veel meer doelstellingen.

ARTIS ***ARTIS-Aquarium***

Locatie Amsterdam *Ontwerp* OTH architecten en V&B Erfgoed & Architectuur *Planvorming en realisatie* 2016–2025

Wie over de Plantage Middenlaan langs ARTIS rijdt, kan het niet ontgaan: het monumentale aquarium uit 1881 is compleet gerestaureerd. Van constructie tot gevels: hier heeft zich de afgelopen jaren een ingrijpend restauratieproces voltrokken. Ruim 140 jaar aan zoutwatergebruik had ertoe geleid dat constructieve delen van het gebouw zodanig waren aangetast dat in 2021 de sluiting noodzakelijk was. De opdrachtgever koos niet voor noodherstel, maar voor een alomvattende aanpak waarin erfgoedbehoud, dierenwelzijn, duurzaamheid, educatie en publieke toegankelijkheid samen moesten komen. Een team met architecten en adviseurs was al in 2016 geformeerd en dacht met de medewerkers van ARTIS mee over mogelijke oplossingen in een totaalvisie. Op basis van uitgebreid bouwhistorisch, technisch en kleurhistorisch vooronderzoek kreeg de planuitwerking vorm.

De opdrachtgever bepaalde de kaders in samenwerking met de ontwerpers en adviseurs, het plan werd doorontwikkeld in overleg met de gemeente Amsterdam en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Ook de aquariummedewerkers werden actief betrokken bij ontwerp- en uitvoeringskeuzes.

Nadat de dieren op verantwoorde wijze zijn verhuisd, is het gebouw volledig ontmanteld. De constructief slechte delen zijn gesloopt om de aangetaste constructies te kunnen herstellen. De zoutwateraquaria zijn vernieuwd, vergroot en hebben een nieuwe fundering gekregen; monumentale afwerkingen werden hersteld. Ook besloot ARTIS om ruimtes die voorheen achter de schermen waren, zoals het monumentale filtersysteem in de catacomben, zichtbaar te maken voor het publiek. De eerst verborgen ‘machinekamer’ van het aquarium draagt nu bij aan de beleving van het gebouw en speelt een belangrijke educatieve rol gericht op de bezoekers. Circa 90 procent van het aquariumgebouw is nu toegankelijk. Tijdslagen uit 1881, 1926 en 1996 zijn zichtbaar geïntegreerd in de renovatie anno 2026, zodat ze mede het verhaal over de geschiedenis vertellen. De herinrichting van de omliggende omgeving, van Plantage Middenlaan tot en met het Salmplein en ARTIS-Park, maakt de restauratie compleet.

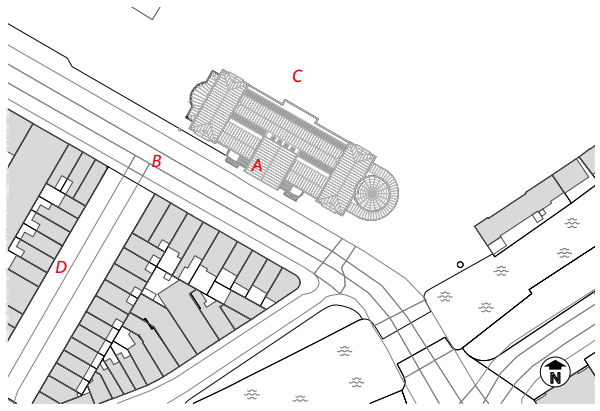

Het ARTIS-Aquarium aan de Plantage Middenlaan. De gevel is schoongemaakt en teruggebracht naar de originele kleurstelling.

Het ARTIS-Aquarium voor (boven) en na de renovatie (onder)

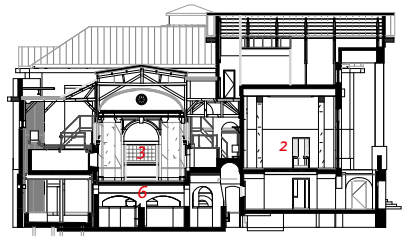

Situatie
A ARTIS-Aquarium
B Plantage Middenlaan
C Dierentuin
D Plantage Badlaan

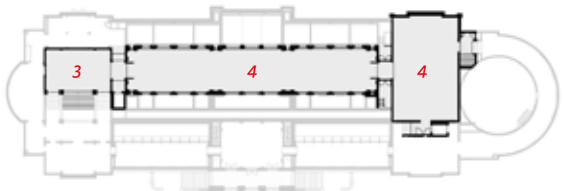
1

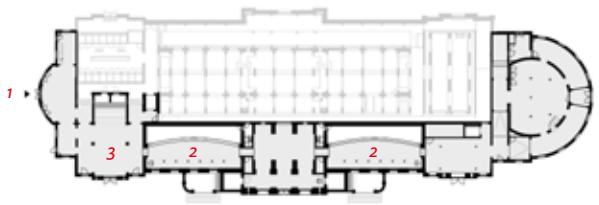

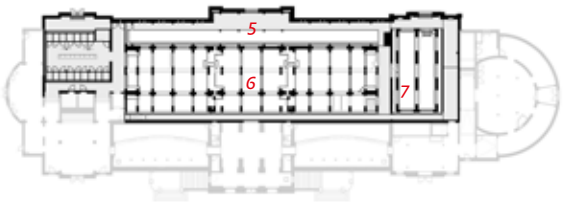
1 De klassieke hal geeft toegang tot de grote aquariumzaal
2 Grote aquariumzaal
3 Machinekamer met installaties in het souterrain

Doorsnede

Eerste verdieping, begane grond, kelder
1 hoofdentree
2 museumzaal
3 hal
4 aquariumzaal
5 machinekamer aquariuminstallaties
6 watercirculatie- en filtersysteem
7 kweekruimte

2

3

1

1 Aquariumbakken zoutzijde onder lichtstraat
2 De ramen zijn in oude glorie hersteld zodat er weer daglicht naar binnen schijnt
3 Doorzicht museumzaal naar het monumentale watercirculatie- en filtersysteem
4 Op meerdere plekken zijn openingen in de muur gemaakt om de nieuwe filtertechniekzone zichtbaar te maken

2

3

4

Juryoordeel

Aangenaam verrast, zo drukt een van de juryleden het oordeel uit over dit project aan de rand van de Groningse binnenstad. Geen eenvoudige plek, waar water, openbare ruimte en verkeer samenkomen. De gemeente heeft het eigenaarschap gebruikt om met een gebundelde aanpak van gebouw en omgeving greep te houden op de ruimtelijke kwaliteit van dit 'schakelpunt' in de stad (tevens rijksmonument). Ze doet dat – en dat is volgens de jury te prijzen – vanuit een bredere portfolio-benadering van de gemeentelijke eigendomsposities in de stedelijke structuur van Groningen. Een benadering die veel verder gaat dan de kerntaken van de gemeente: Groningen agendeert op deze manier zelf plekken die een impuls verdienen. 'Op zijn Gronings' is ook de omgeving nauwgezet meegenomen in het ontwikkelingsproces.

Gemeente Groningen ***Dudok aan het Diep***

Locatie Groningen *Ontwerp* IRIS architecten, Marseille Buiten en gemeente Groningen
Planvorming en realisatie 2019–2025

Architect Willem Marinus Dudok ontwierp na de Tweede Wereldoorlog maar liefst 112 gestandaardiseerde tankstations in opdracht van oliemaatschappij ESSO, waarvan er in Nederland nog maar twee over zijn. Een daarvan staat sinds 1955 aan de rand van de Groningse binnenstad, aan de Turfsingel, de andere in Raamsdonksveer. Het bijzondere paviljoen – dat al langere tijd in bezit was van de gemeente – werd in 2010 aangewezen als rijksmonument en door de bewoners van Groningen aangewezen als het mooiste naoorlogse gebouw van de stad. Na de sluiting van het tankstation raakte het echter in verval.
Het was reden voor de gemeente om in 2019 een prijsvraag uit te schrijven voor een aanpak van het gebouw en de ruimte eromheen. Behoud van het erfgoed – middels restauratie en herbestemming – ging daarbij hand in hand met de aanleg van een parkachtige openbare ruimte en een publiek toegankelijk 'vlonderlandschap'. Met als overkoepelende ambitie het maken van een groene oase aan het water, op de overgang van binnenstad en Ebbingekwartier en als onderdeel van de Diepenring, die het stadscentrum omgeeft. Door de deelprojecten elk een eigen vergunningstraject te laten doorlopen, konden de onderdelen parallel worden voorbereid en uitgevoerd, wat de risico's beperkte.

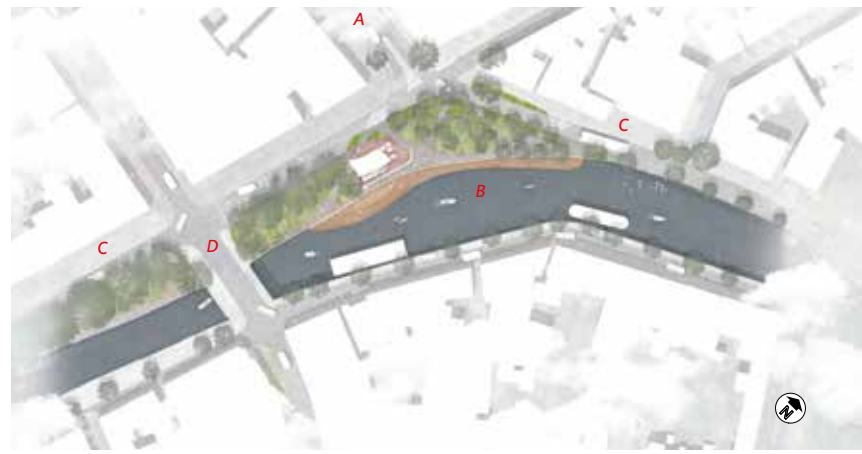
Over de uitkomsten van de prijsvraag konden inwoners van Groningen hun stem uitbrengen en daar kwam de combinatie van IRIS architecten (restauratie, herbestemming en verduurzaming van het monument) en Marseille Buiten (buitenruimte en vlonder) uit voort. De nieuwe exploitant van de kiosk werd geselecteerd met een openbare inschrijving, waarbij maatschappelijke betrokkenheid en duurzaamheid belangrijke criteria waren.

Het betekende de start van een intensief ontwerpproces, waarin zowel in het paviljoen als in de openbare ruimte de nodige ontdekkingen werden gedaan ten aanzien van constructies, bouwkundige details en gebruikte materialen. Dat vroeg om specifieke oplossingen, zoals het demontabel maken van de nieuwe vlonder die de kademuur niet onnodig zou belasten. Het verantwoordelijke waterschap Hunze en Aa's dacht hierin mee. Het eindresultaat laat zien hoe erfgoedbehoud, verduurzaming, klimaatadaptatie en het creëren van een nieuwe publieke ruimte aan het water kunnen samengaan.

Turfsingel ter hoogte van het Boterdiep voor de transformatie van de openbare ruimte rond het paviljoen (onder) en een fotomontage van de geplande groene inrichting aan het water

Situatie
A Boterdiep
B Spilsluizen
C Turfsingel
D Ebbingebrug

1

2

3

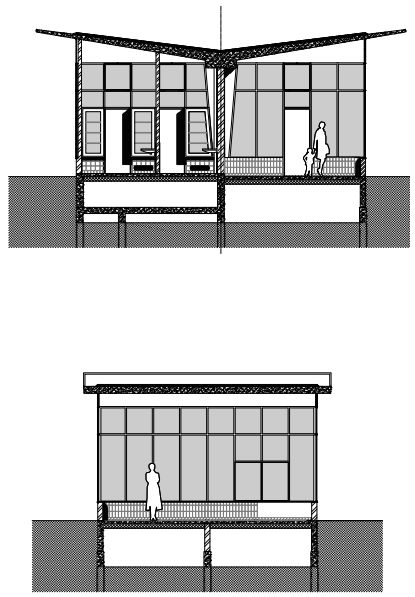
1 Paviljoen met terras aan de Turfsingel
2–3 Paviljoen met vlonderlandschap vanaf het water
4–5 Kade langs de Turfsingel: voor de transformatie (4) en met gerestaureerd paviljoen en vlonder (5)

4

5

Doorsneden

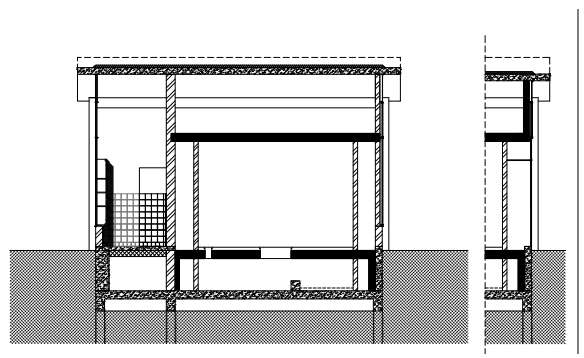
1

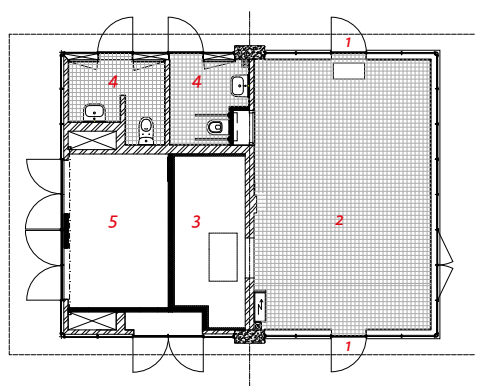

2

1 Rondom het paviljoen is een plantsoen aangelegd
2 In het gerenoveerde pand bevindt zich een bakkerij met koffiebar

Doorsnede en begane grond
1 entree
2 bakkerij en winkel
3 keuken
4 toilet
5 netstation

Juryoordeel

Opdrachtgever Dudok Wonen heeft volgens de jury blijk gegeven van een lange adem en lef in een lastige tijd om dit project tot een succesvol einde te brengen. De ambitie om een duurzame en 'inclusieve' woonomgeving voor ouderen en verschillende andere doelgroepen te realiseren, heeft vorm gekregen in een meergenerationeel buurtje dat open, uitnodigend en toegankelijk aanvoelt. Meerdere architecten hebben aan het project gewerkt, maar er is sprake van één uitstraling. De openbare ruimte is met veel liefde aangelegd en nodigt uit tot ontmoeting. Ook de gekozen parkeeroplossing draagt bij aan de kwaliteit van het publieke domein. Door het hergebruik van bestaande gebouwen is het verleden hier niet in één keer uitgewist; juist de combinatie van oud en nieuw verleent het gebied zijn identiteit.

Stichting Dudok Wonen ***Nieuw Zuid***

Locatie Hilversum *Ontwerp* Moke Architecten, HOSPER Landschapsarchitectuur, Zecc Architecten, EGM Architecten, Atelier By Bali, IAA Architecten, gemeente Hilversum en Monadnock *Planvorming en realisatie* 2010–2025

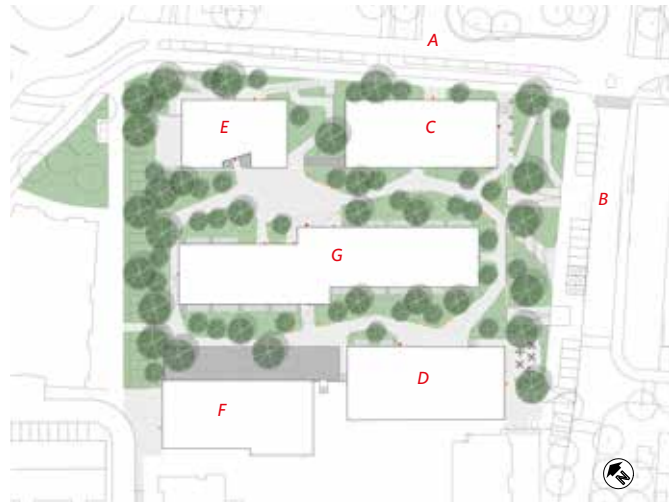
De gebiedstransformatie Nieuw Zuid heeft zich de afgelopen jaren voltrokken op het terrein van Zuiderheide, een groot bejaardenhuis met daarbij een aantal aanleunappartementen. Het geheel was in bezit van woningcorporatie Dudok Wonen en maakte een naar binnen gekeerde indruk. De veroudering van de gebouwen zette de opdrachtgever rond 2010 aan het denken: hoe kan niet alleen de huisvesting worden vernieuwd, maar ook een plek ontstaan die betekenis heeft voor de aangrenzende woonwijk? De corporatie koos voor het realiseren van een open, gemengde en toekomstbestendige buurt, met ruimte voor jonge en oudere huishoudens: een inclusieve gemeenschap.

Door het bejaardenhuis af te breken, ontstond ruimte voor vijf nieuwe appartementengebouwen. De bestaande aanleunwoningen zijn gerenoveerd. Het woonprogramma van Nieuw Zuid is breed samengesteld, met sociale huurwoningen, zorgwoningen en middenhuurappartementen – bestemd voor uiteenlopende huishoudens (met en zonder zorgvraag). Ook is er ruimte gemaakt voor een woongroep voor jongvolwassenen met een beperking. Naast het wonen kregen de voorzieningen veel aandacht. Zo kreeg de voormalige bejaardenkantine een nieuwe functie als openbaar restaurant en groeide de dokterspost uit tot een gezondheidscentrum voor de buurt. Een kinderdagverblijf in een van de nieuwe gebouwen stimuleert de ontmoeting van verschillende generaties.

In de ruimtelijke opzet, vervaardigd door Moke Architecten en door het bureau als 'seniorenstedenbouw' bestempeld, is aansluiting gezocht bij het stedenbouwkundige stramien van de aangrenzende naoorlogse wijk. Tussen en rondom de vijf nieuwe gebouwen ligt een openbaar toegankelijk groen dek, waaronder wordt geparkeerd in een halfverdiepte parkeergarage. De inrichting van de buitenruimte is gebaseerd op de dichtbij gelegen heide en biedt onder meer plek voor een jeu-de-boulesbaan en terrassen. Voor de architectonische uitwerking van de deelprojecten koos Dudok Wonen voor een mix van jonge en meer ervaren bureaus.

Nieuw Zuid bestaat uit vijf appartementengebouwen, een gezondheidscentrum, een kinderdagverblijf, een restaurant en parkeergarages

Situatie
A Diependaalselaan
B Van Ghentlaan
C Saphira (2018)
D Alba (2018)
E Alporti (2021)
F Rubina (2019)
G Volante (2024)

1

2

3

1 Woongebouw Alba met links daarvan eerst woongebouw Volante en daarna woongebouw Rubina
2–3 Woongebouw Volante ligt op een openbaar toegankelijk groen dek met daaronder een halfverdiepte parkeergarage

1

2

3

1 Naast de halfverdiepte parkeergarage onder woongebouw Volante liggen ‘groene’ parkeerplaatsen
2–4 In de groene buitenruimte zijn veel ontmoetingsplekken gemaakt

4

Juryoordeel

Uit de transformatie van dit gebied spreekt een langetermijnbetrokkenheid van de opdrachtgevers, zowel aan publieke als private kant. Terecht wordt hier gewerkt aan het verbeteren van de leefbaarheid en de sociaalmaatschappelijke positie van de bewoners. De opgave is echter ingewikkeld en vereist een lange adem van alle betrokken partijen, met de dominante aanwezigheid van infrastructuur – die nog steeds niet helemaal is verholpen. Nu de vernieuwing de nodige jaren onderweg is, wordt wel onder meer zichtbaar hoe de herinrichting van de openbare ruimte het gebied meer aaneensmeedt. Waar het voorheen een vrij gesloten indruk maakte (met veel achterkanten), is het nu meer open gemaakt. Volgens de jury zijn er nog wel deelgebieden die aandacht vragen, zoals de overgang naar Ahoy. Ook was een verdichting met meer woningbouw – die het gebied stedelijker had kunnen maken – op zijn plaats geweest.

Gemeente Rotterdam met Heijmans en Ballast Nedam ***Hart van Zuid***

Locatie Rotterdam *Ontwerp* Kraaijvanger Architects, Karres en Brands, De Zwarte Hond, Machiel Hopman, TOMDAVID Architecten, Inbo, Architekten Cie., wUrck, TconcepT en SILO *Planvorming en realisatie* 2013–2024

Het stedelijke knooppunt Zuidplein ligt op de grens van de vooroorlogse en naoorlogse stad. Het idee om hier het centrum van Rotterdam-Zuid te maken, ontstond al vooroorlogs, toen hier de Groote Schouwburg en het Sportfondsenbad werden gebouwd. In de wederopbouw-periode volgden de komst van de metro, de bouw van Sportpaleis Ahoy' en de ontwikkeling van het Winkelcentrum Zuidplein. Aangekomen in de 21e eeuw was hier van een echt bruisend 'hart' – met goede verbindingen naar de omgeving – echter geen sprake. Het gemotoriseerde verkeer domineerde, de uitstraling was matig en de meeste bezoekers bleven er niet lang. Zo bleek dat ook een wederopbouw-icoon sleets kan raken en na een halve eeuw een impuls verdiende.

De gemeente Rotterdam wees het gebied Zuidplein en Ahoy aan als 'VIP-gebied'. Die status paste bij de aard van de opgave: een groot gebied dat te midden lag van wijken op Zuid waar niet alleen fysiekruimtelijk maar ook sociaalmaatschappelijk forse achterstanden moeten worden weggewerkt. In 2011 werd de basis gelegd voor de langjarige publiek-private samenwerking tussen gemeente en markt. Ballast Nedam kwam in 2013 als winnaar uit de aanbestedingsfase met de bureaus Kraaijvanger (stedenbouw) en Karres en Brands (openbare ruimte) in zijn kielzog. De definitieve contractering aan Ballast Nedam en inmiddels ook Heijmans markeerde de start van een twintigjarige gebieds-concessie, waarin de marktpartijen verantwoordelijk zijn voor de ontwikkeling, het ontwerp, de bouw én het beheer. Bijzonder is ook dat de gemeente met een 'Prestatiegericht Programma van Eisen' aangeeft wat er bereikt moet worden, maar de markt kan bepalen hoe dat gebeurt. Om de samenhang van de verschillende deelgebieden te borgen, zijn een beeldkwaliteitsplan en een toolkit openbare ruimte opgesteld. Ook ziet een kwaliteitsteam toe op de overkoepelende gebieds-kwaliteit.

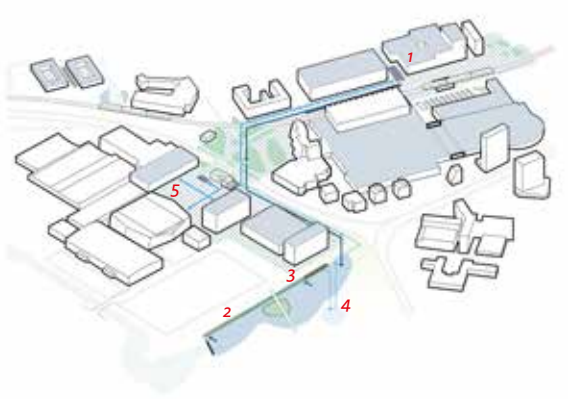
Een groot deel van het programma is inmiddels gerealiseerd, met onder andere het Zwemcentrum Rotterdam, Theater Zuidplein en de vernieuwing van Ahoy. Ook in de buitenruimte is sprake van een kwaliteitsimpuls, met de verplaatsing van het busstation, waardoor de Gooilandsingel verblijfskwaliteit kreeg, en de toevoeging van groen en water. Gedurende het planproces zijn culturele ondernemers, bewoners, eindgebruikers en specifieke doelgroepen, zoals jongeren, actief betrokken.

Hart van Zuid in Rotterdam bestaat uit meerdere deelprojecten

Situatie
A Theater Zuidplein
B Zwemcentrum Rotterdam
C Rotterdam Ahoy
D Winkelcentrum Zuidplein
E Metrohalte
F Busstation
G Zuiderparkweg
H Zuiderpark

Axonometrie klimaatadaptatie en waterbuffering
1 opvang regenwater
2 retentie
3 zuivering
4 opslag
5 hergebruik water

1

1 Vernieuwd busstation Zuidplein
2 Zuiderpark met waterbufferingszone
3–4 Het landschapsplan voorziet in vergroende verblijfszones in de openbare ruimte

2

3

4

1

2

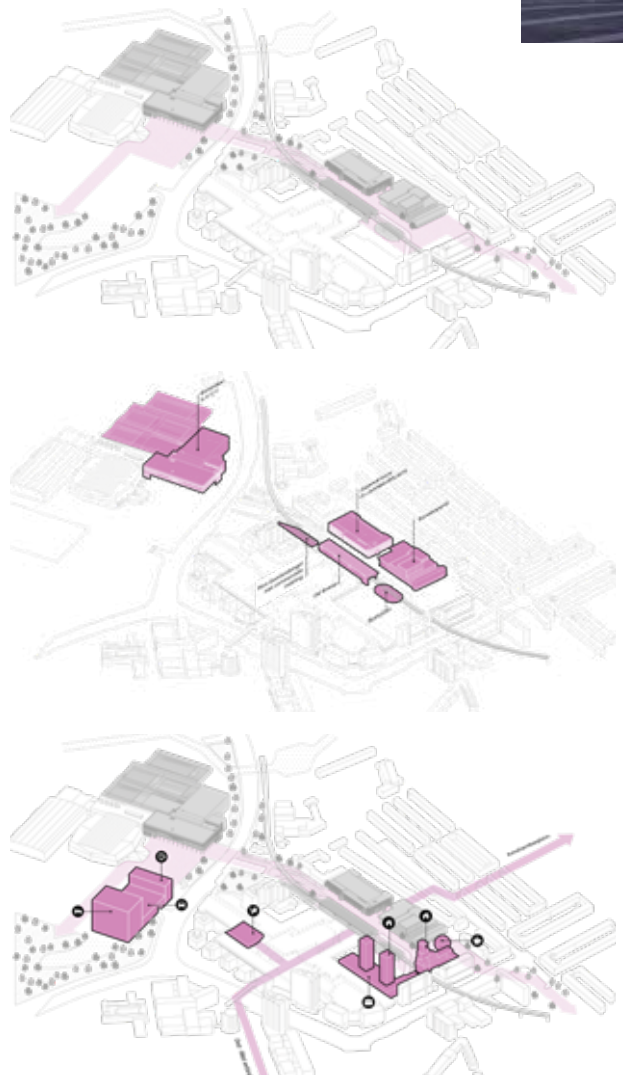

3

1 Waterspeelplek op het Annie M.G. Schmidtplein
2 Zwemcentrum Rotterdam
3 De Gooilandsingel is opnieuw ingericht
4 Rotterdam Ahoy is uitgebreid met een congrescentrum en een multifunctionele concertzaal

4

Gefaseerde transformatie Hart van Zuid

Juryoordeel

Deze inzending roept bij de jury gemengde gevoelens op. Er zijn juryleden die moeite hebben met de manier waarop deze opdrachtgever 'een-op-een' de locatie op Katendrecht heeft verkregen van de gemeente. Anderen prijzen echter de (private) investeringen in cultuur die hier worden gepleegd en die ook in andere steden niet zouden misstaan. Ook is er duidelijk sprake van een oog voor architectonische kwaliteit en een integrale aanpak, in combinatie met een gedurfd museaal programma: migratie en volksverhuizingen, juist in een tijd waarin protesten tegen asielzoekers(centra) aan de orde van de dag zijn. De uitkijktoren op het dak is een spectaculaire showcase *en verleidt veel Rotterdammers en mensen van buiten tot een bezoek aan deze plek in de stad.*

Stichting Droom en Daad ***Fenix***

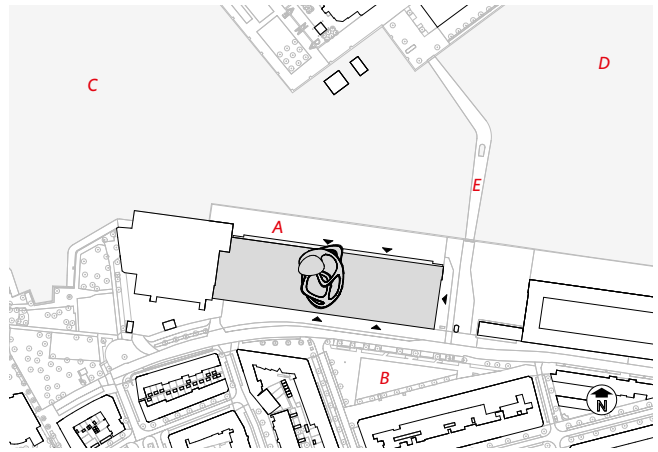
Locatie Rotterdam *Ontwerp* MAD architects en Bureau Polderma *Planvorming en realisatie* 2018–2025

Van veraf is het nieuwe kunstmuseum over migratie Fenix al duidelijk zichtbaar. Boven op wat ooit de grootste havenloods ter wereld was, gebouwd in opdracht van de Holland-Amerika Lijn en gelegen op het schiereiland Katendrecht, heeft architect Ma Yansong (van het Chinese bureau MAD Architects) de dertig meter hoge 'Tornado' toegevoegd: een dubbele gedraaide trap die zich omhoog beweegt naar het uitkijkpunt boven het dak. Dat is niet de enige ingreep die opdrachtgever Stichting Droom en Daad (die opgericht is door de ondernemersfamilie Van der Vorm) heeft gepleegd. Zo omvat het museumgebouw ook een 'Plein', een ongeprogrammeerde ruimte in de loods van 2.000 m², en diverse horecaconcepten. In de buitenruimte valt de kade aan de rivier op, die is herontwikkeld tot een openbare ruimte met volgroeide bomen; de Ulmus 'New Horizon'. Deze dient als voorterrein van het museum.

Met de opening van het museum in mei 2025 kwam een einde aan een traject van zeven jaar waarin zowel de restauratie en de herbestemming van de loods uit 1923 als de ontwikkeling van het museumconcept gestalte kregen. Ontwerpers en uitvoerders zijn door de opdrachtgever vanaf het eerste begin bij de planontwikkeling betrokken, in een internationaal samengesteld bouwteam. De restauratie heeft de 360 meter lange loods de oorspronkelijke kwaliteiten teruggegeven; puien en kozijnen hebben weer hun oorspronkelijke groene kleur gekregen en het ritme van het oorspronkelijke ontwerp van architect Cornelis van Goor is hersteld (met de betonnen kolommen en de karakteristieke ramen). Een deel van de loodsconstructie heeft een glazen dak gekregen en in de Tornado zijn ruim 10.000 planken verwerkt die de associatie oproepen van een scheepsdek. De museumcollectie vertelt het verhaal over migratie en vrijheid, op een plek waar ooit vele landverhuizers de oversteek waagden naar Amerika en Canada.

Fenix ligt op schiereiland Katendrecht aan de ingang van de Rijnhaven

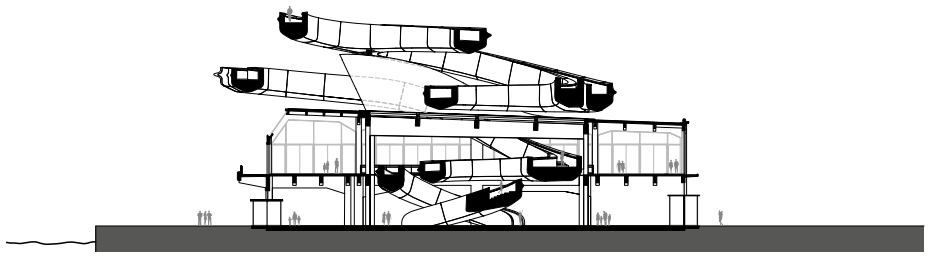

Situatie
A Paul Nijghkade
B Deliplein
C Nieuwe Maas
D Rijnhaven
E Rijnhavenbrug

1

1 Havenloods Fenix II voor transformatie, 2018
2 Museumentree aan de Paul Nijghkade. Langs de kade zijn volgroeide bomen aangeplant
3 Lobby met dubbel gedraaide trap en receptiebalie

Doorsnede

2

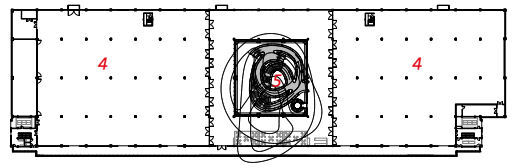

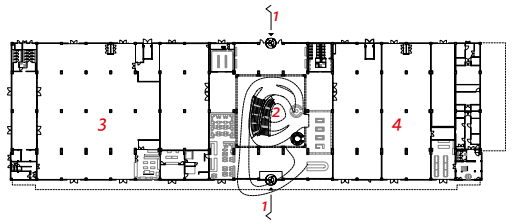
3

1

1 De hallen op de eerste verdieping zijn tentoonstellings-
ruimten geworden
2 Espressobar met uitzicht op de Rijnhaven
3 De ongeprogrammeerde ruimte op de begane grond wordt
gebruikt voor verschillende culturele activiteiten
4 Labyrint van koffers

Eerste verdieping en begane grond
1 hoofdentree
2 trap
3 ongeprogrammeerde ruimte
4 tentoonstellingsruimte
5 espressobar

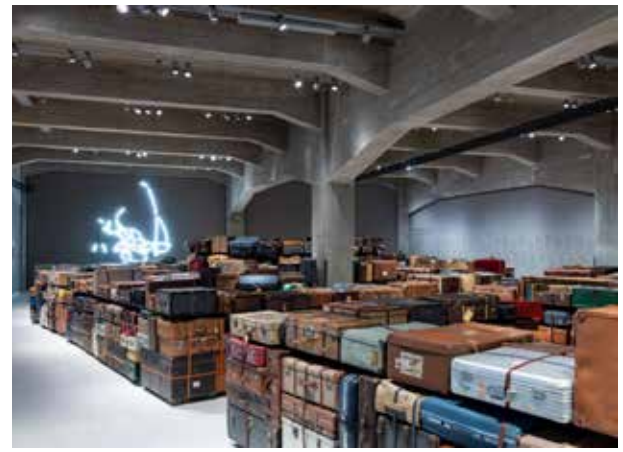
2

3

4

Juryoordeel

Sociale woningbouw mogelijk maken met houtbouw, het is een ambitie die onderschreven wordt en navolging verdient – dit project laat zien dat het mogelijk is. Uit de inzending blijkt een grote persoonlijke ambitie van de opdrachtgever, die het aangedurfd heeft om niet-conventionele keuzes te maken. Dat geldt bijvoorbeeld voor de selectie van de architect: er is niet per se gekozen voor een ontwerpbureau met expertise in deze manier van bouwen, maar voor een architect met een duidelijke visie op houtbouw. Gedurfd, aangezien hiermee op dat moment (2021) nog geen uitgebreide ervaring in Nederland bestond. De individuele overtuiging van de betrokken Woonstad-ontwikkelaar gaf de doorslag, hij wist de organisatie hierin mee te krijgen. De jury is onder de indruk van de ruimtelijke kwaliteit van het woongebouw, zowel in architectonisch als functioneel opzicht (met onder meer de royale balkons).

Woonstad Rotterdam ***Valckensteyn***

Locatie Rotterdam *Ontwerp* Powerhouse Company *Planvorming en realisatie* 2021–2025

De Burghsluissingel ligt aan de zuidkant van de naoorlogse wijk Pendrecht. Hier stond vanaf het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw de verzorgingsflat Valckensteyn – tot de sloop in 2012. Het verspringende volume van de flat keerde dertien jaar later terug in een nieuw woongebouw, ontwikkeld door woningcorporatie Woonstad Rotterdam. De bouwwijze was wel geheel anders: grotendeels in hout.
De inspiratie daarvoor deed ontwikkelaar Robbert Groeneveld op met de VPRO-Tegenlicht documentaire Houtbouwers (oktober 2019). Bij de architectenselectie onder drie bureaus vroeg de opdrachtgever om een schetsontwerp met een duidelijke visie op houtbouw. Hieruit kwam bureau Powerhouse Company naar voren, waarvan het ontwerp met behulp van bouwbedrijf Waal en een Oostenrijkse houtleverancier haalbaar en maakbaar is gemaakt – en opschaalbaar naar andere projecten.

Ten tijde van de ontwikkeling van het project bestond er in Nederland nog weinig kennis over het bouwen in hout en dat gold zeker voor grootschalige hoogbouw. De lengte (80 meter) en hoogte van het gebouw (40 meter) maakten het noodzakelijk om een betonnen basement en liftkern toe te voegen aan het verder geheel houten casco, voor de stabiliteit. Andere ontwerpuitdagingen bevonden zich op het vlak van de geluidswering en de brandveiligheid; onderwerpen die op dat moment voor de gemeente Rotterdam als toetsende en vergunningverlenende instantie nieuw waren, in relatie tot grootschalige houtbouw.
Met de 1.500 duurzaam geproduceerde bomen die in het gebouw zijn verwerkt, wordt een aanzienlijke hoeveelheid CO_2 opgeslagen.

De 82 huurwoningen worden in de middenhuur aangeboden en zijn bestemd voor huishoudens die in Rotterdam-Zuid willen blijven wonen (en net wat te veel verdienen voor een sociale huurwoning). Om het gebouw heen is een natuurinclusieve tuin gerealiseerd die toegankelijk is voor de bewoners en mensen uit de buurt. In de gevel zijn voorzieningen gemaakt voor vogels en vleermuizen. Aan de woonkwaliteit dragen de royale balkons van zeven meter breed en twee meter diep nadrukkelijk bij.

Woongebouw Valckensteyn volgt het verspringende volume van de gesloopte verzorgingsflat uit de jaren 1970

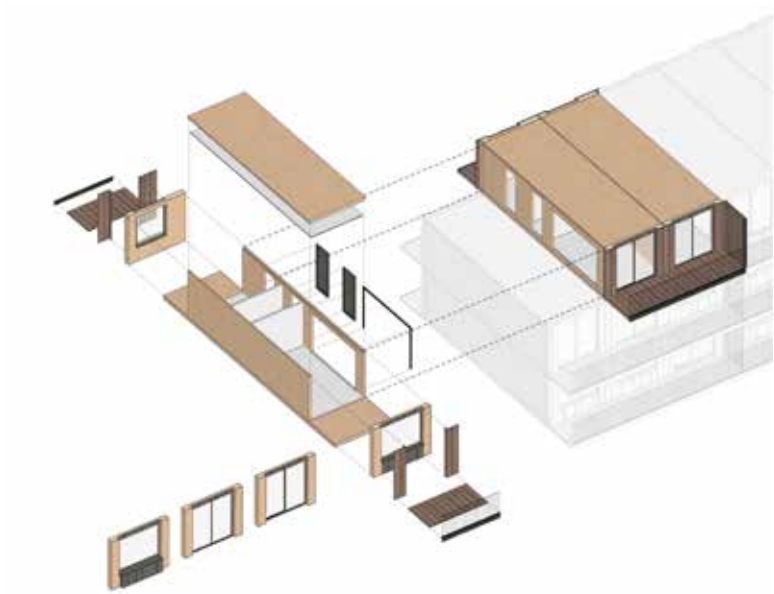
Verzorgingsflat Valckensteyn is in 2012 gesloopt

Situatie
A Burghsluissingel

Doorsnede

Houtbouwconstructie appartement

1

2

3

1–3 Valckensteyn is bijna volledig van hout gemaakt, beschikt over vloerverwarming en is aangesloten op stadswarmte

1

1 Het kenmerkende verspringende volume van de gesloopte verzorgingsflat komt terug in het nieuwe ontwerp
2 De hoofddraagconstructie is met uitzondering van de begane grond en lift- en trappenkern volledig van Cross-laminated Timber (CLT)
3 De westelijk georiënteerde balkons bieden uitzicht op het omliggende groen
4 De houten constructie is zoveel mogelijk zichtbaar en toekomstbestendig, waardoor hergebruik eenvoudig mogelijk is

2

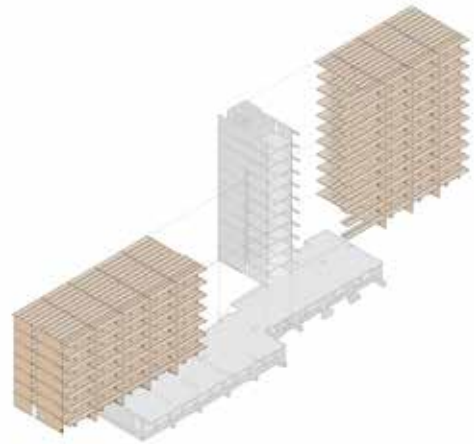

3

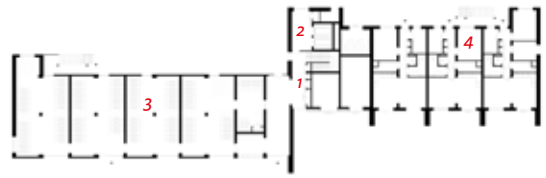

4

De begane grond en kern zijn van beton, de daarboven liggende verdiepingen zijn van gestapelde CLT-elementen

Begane grond
1 hoofdentree
2 lobby
3 fietsenstalling
4 appartementen

Juryoordeel

Een gemeente die voorinvesteert in de kwaliteit van de openbare ruimte, het is en blijft een prijzenswaardige inzet. De jury heeft waardering voor de wijze waarop de gemeente de vraagstelling voor dit gebied heeft durven herijken. Meerdere opgaven en functies van het plein worden daarmee verbonden, van mobiliteit tot en met klimaatadaptatie. Met de publieke gebouwen rondom het plein is nu inderdaad één geheel ontstaan, dat ook een uitstraling kan hebben naar aangrenzende gebieden die nog getransformeerd worden. Wel beoordelen sommige juryleden het plein als 'hard' en het groen als 'versnipperd'. Het opdrachtgeverschap richting onder meer de ontwerpers wordt door Tilburg zorgvuldig ingevuld en de stad heeft daarin inmiddels een langjarige traditie opgebouwd.

Gemeente Tilburg ***Stadsforum***

Locatie Tilburg *Ontwerp* ZUS en gemeente Tilburg *Planvorming en realisatie* 2018–2025

De laatste decennia maakt het centrum van Tilburg een ingrijpende verandering door. In de binnenstad is de gebiedsontwikkeling Tilburg City Center afgerond en aan de zuidoostelijke rand daarvan is de transformatie van het gebied Piushaven nagenoeg gereed. De schakel tussen beide gebieden kon daarbij niet achterblijven en heeft de naam Stadsforum gekregen: de ontwikkeling van een openbaar verblijfs-, verkeers- en ontmoetingsgebied. De auto is hier voortaan te gast, het primaat ligt bij het langzaam verkeer van voetgangers en fietsers. Groen, kunst en cultuur vinden hier een plek, maar ook is ruimte toebedeeld aan de weekmarkt, de Tilburgse kermis en andere grote evenementen.
Om in te spelen op de gevolgen van klimaatverandering is onder meer gekozen voor de toevoeging van 73 nieuwe bomen die goed bestand zijn tegen hitte. Het water voor het groen wordt geleverd door een waterberging onder het plein.

De inspiratie voor het inrichtingsontwerp is ontleend aan het Romeinse 'Forum Romanum', waarbij een stadsplein wordt omgeven door gebouwen met uiteenlopende publieke functies (religie, onderwijs, bestuur).
In de natuurstenen verharding refereren lijnen, vlakken en gravures aan de historische structuur van deze plek in de stad.
Inmiddels zijn de eerste drie fasen gereed (Raadhuisplein, Willemsplein en een deel van de Schouwburgring); er volgen er nog twee. Op termijn wordt ook de verbinding naar het gebied Koningsplein/Koningswei gemaakt, waar woningbouw een plaats krijgt. In het planontwikkelingsproces heeft ontwerpend onderzoek een belangrijke rol gespeeld, waarbij onder meer verschillende extreme varianten (volledige bebossing, volledige verwatering met het doortrekken van de Piushaven en een volledig gebruik als evenemententerrein) zijn onderzocht en besproken – tot en met de gemeenteraad en het college van B en W aan toe. Cruciaal was verder de keuze om het plangebied te vergroten; waar oorspronkelijk gedacht was om alleen het Koningsplein aan te pakken en daar ook met de uitvoering te beginnen, zijn ook de andere delen van het centrum van Tilburg erbij betrokken.

Stadsforum is ingericht voor voetgangers en fietsers, de auto is te gast

Situatie
A Stadhuisplein
B Stadhuis
C Sint Dionysiuskerk
D Paleis-Raadhuis
E Willemsplein
F Schouwburgring

1

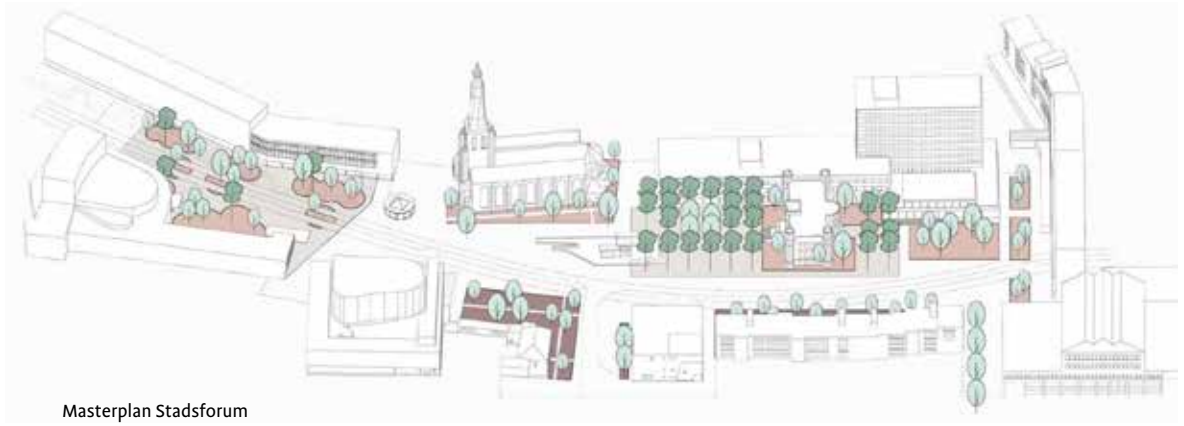

2

3

1 Op het plein zijn grote bomen geplant die refereren aan de ooit aanwezige paleistuin
2 Stadsforum is een *shared space*. Het plein heeft een bestrating van natuursteen waarin lijnen refereren aan verdwenen historische routes en gebouwen
3 Elk publiek gebouw aan het Stadsforum heeft een eigen 'tuin' gekregen
4 Stadhuisplein tijdens de transformatie

Masterplan Stadsforum

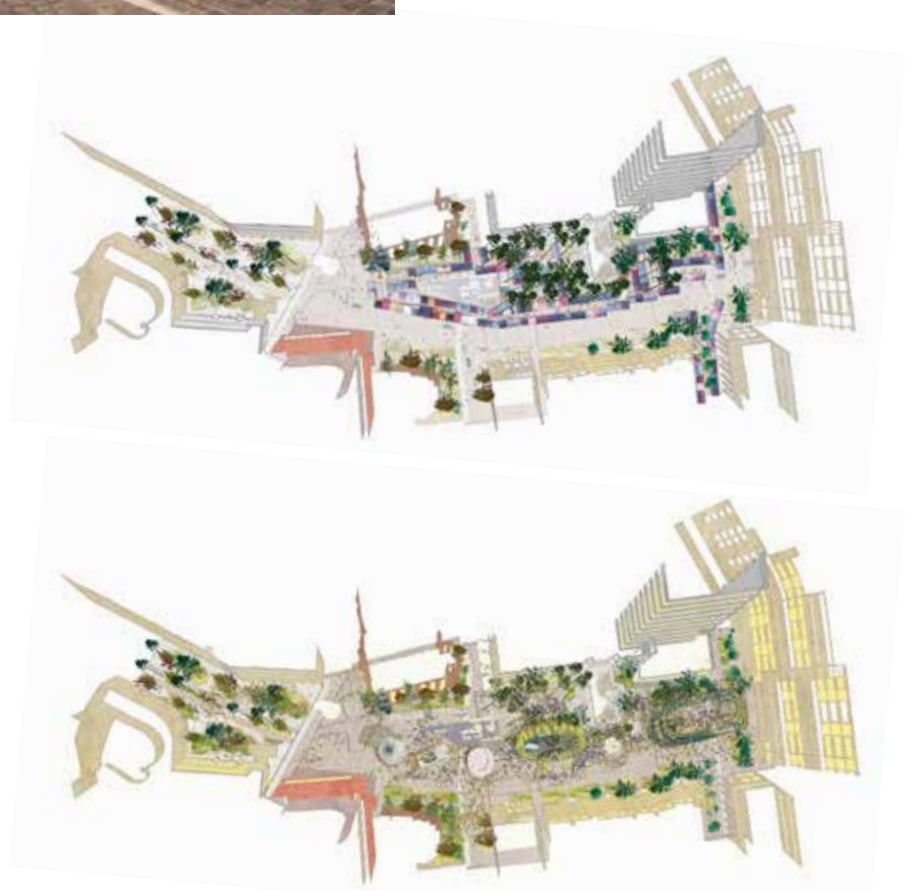
4

1

1 De bestrating is zonder drempels, obstakels of goten aangelegd
2 De wekelijkse markt op het Stadsforum
3 De fontein van beeldhouwer Joop Beljon op het Willemsplein is in oude glorie hersteld
4 Het Stadsforum biedt plaats aan de wekelijkse markt en aan grote evenementen als de Tilburgse kermis (de grootste van Europa)

Stedenbouwkundig plan met intekening van de markt (boven) en de kermis

2

3

4

Juryoordeel

Bewondering is er van de zijde van de jury voor de snelheid waarmee deze nieuwe basisschool is gerealiseerd. Uit de invulling van het opdrachtgeverschap spreekt een hoog innovatiegehalte, met de programmatische aanpak van de gemeente Amsterdam. Binnen dit programma komen de verschillende scholen vervolgens zelf tot ontwikkeling en uitvoering, ondersteund door een professioneel consortium dat de scholen binnen tijd en budget realiseert. Gezien de enorme opgave voor de onderwijshuisvesting in Nederland in de komende jaren kan deze werkwijze een voorbeeld vormen. Over de ruimtelijke kwaliteit klinken wel verschillende geluiden. Sommige juryleden vinden deze beter dan gedacht gezien de industriële vervaardigingswijze, andere hebben meer twijfels: wordt dit nu de toekomst van de scholenbouw in Nederland?

Talent Primair ***Basisschool Wisperweide***

Locatie Weesp *Ontwerp* Studio A Kwadraat en studio dmau *Planvorming en realisatie* 2023–2025

De wijk Aetsveld werd in de jaren 1980 gebouwd, ruim opgezet en met veel groen. Uiteraard maakten ook scholen deel uit van het programma; in het hart van de wijk werden de christelijke en de openbare basisschool tegen elkaar aan gebouwd. Twee jaar geleden gingen ze als één school verder, maar de gebouwen bleken inmiddels flink verouderd. Het schoolbestuur koos voor nieuwbouw van het primair onderwijs, de voorschoolse educatie, het kinderdagverblijf en de buitenschoolse opvang – om daarmee circa 340 leerlingen gedurende de dag goed te kunnen huisvesten.

De realisatie kwam dichterbij doordat aansluiting kon worden gevonden bij het programma Innovatief Partnerschap Scholenbouw (IPS) van de gemeente Amsterdam. Opdrachtgever Talent Primair is een van de schoolbesturen die participeren binnen deze aanpak, waarbinnen drie consortia de concurrentie aangaan voor de ontwikkeling van ten minste negen integrale kindcentra. Op basis van de door de gemeente opgestelde kwaliteitscriteria (duurzaamheid & circulariteit, flexibiliteit, hoge bouwkwaliteit, energiezuinigheid, bruikbaarheid als Integraal Kindcentrum en regenbestendigheid) hebben de consortia gebouwconcepten ontwikkeld. Voor basisschool Wisperweide (het eerste IPS-project) kwam Circlewood als winnaar uit de competitie tevoorschijn. Een van de voordelen voor het schoolbestuur van deze manier van werken is dat er zekerheid bestaat over de kosten, door te werken met een 'plafondprijs' (het maximale budget waar de consortia binnen moeten blijven). Ook de inrichting van de buitenruimtes werd meegenomen in het programma van eisen.

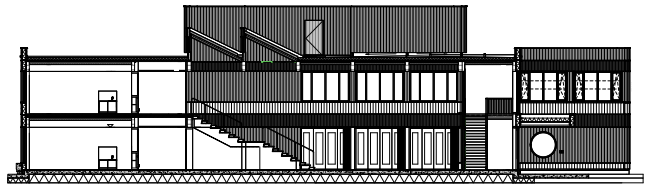
In het architectonisch ontwerp van Studio A Kwadraat valt onder meer de centrale hal op, waarin de tribunetrap in combinatie met de bibliotheek het kloppend hart van de school vormt. Onder de trap bevinden zich speelplekken voor de kinderen. De opdrachtgever wilde een toekomstbestendig en milieuvriendelijk gebouw neerzetten, dat is gelukt met de houtbouw en het gebruik van biobased materialen. Voor de buitenruimte is een terreinplan gemaakt in nauwe samenwerking met het Stadsgebied Weesp, waar de school onder valt. De participatie rondom de nieuwbouw is opgepakt met de gemeente Amsterdam en het Circlewood-consortium.

Basisschool Wisperweide ligt in het hart van Aetsveld, een bloemkoolwijk in Weesp-Zuid

Situatie
A Schoolpad
B Meester C. Kooimancentrum
C Vergroend schoolplein

Doorsnede

1–2 De school is gebouwd volgens een modulair houtbouwsysteem

1

2

1

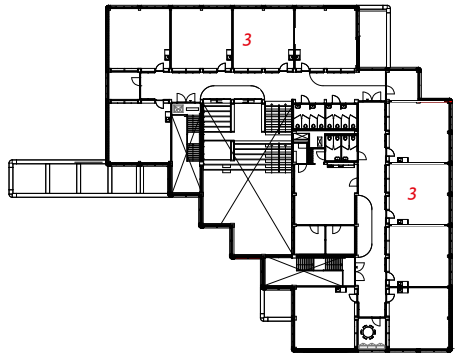
2

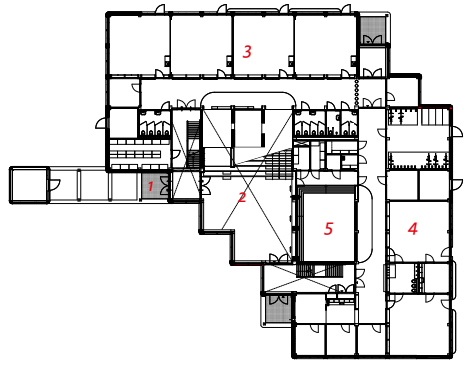
3

4

Begane grond en eerste verdieping
1 entree
2 centrale hal met tribune
3 lokalen
4 kinderdagverblijf
5 speellokaal

1–2 De centrale hal met tribunetrap en bibliotheek vormt het hart van de school
3 Gangen van meer dan drie meter breed geven ruimte aan extra leer- en werkplekken
4 Het schoolgebouw bevat ook ruimten voor voorschoolse educatie, een kinderdagverblijf en de buitenschoolse opvang

Juryoordeel

Hoewel het concept van een spooroverbouwing in Nederland niet nieuw is, is de jury onder de indruk van deze ingreep in de Zwolse Stationszone. Er is een bijzondere nieuwe en openbare plek in de stad gecreëerd, waarmee de gemeente tevens de toon zet voor de verdere transformatie van het stations-gebied. De opdrachtgever heeft zich uitgebreid verdiept in de mogelijkheden van houtbouw en heeft daarvoor ook de benodigde kennis in huis gehaald. Ook was er de bereidheid om – indien nodig – buiten de gebaande paden te gaan, zoals met de keuze om Duitse normen voor het project te hanteren (omdat Nederlandse nog ontbraken). De Passerelle past volgens de jury in de continue aandacht bij de gemeente Zwolle voor ruimtelijke kwaliteit en in het streven om van het station het meest duurzame en groene van Nederland te maken.

Gemeente Zwolle ***Passerelle***

Locatie Zwolle *Ontwerp* Karres en Brands, IPV Delft, gemeente Zwolle, Pontico en Miebach
Planvorming en realisatie 2020–2025

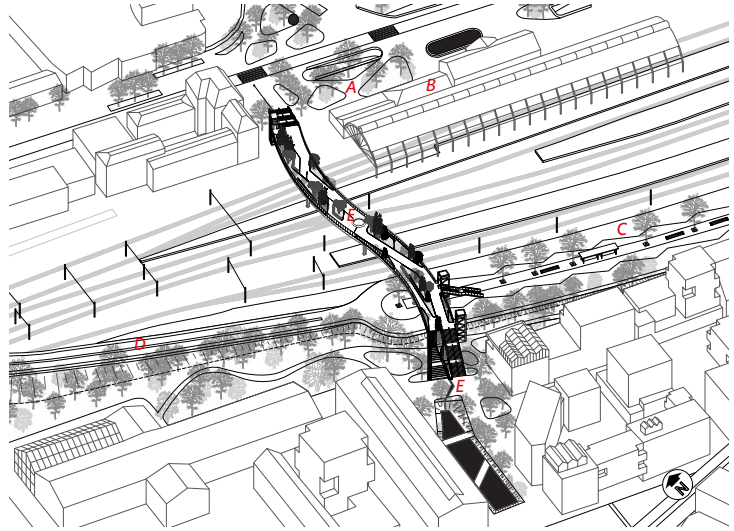
De Spoorzone in Zwolle is als transformatiegebied volop in ontwikkeling. Als nieuw icoon verbindt de Passerelle sinds de feestelijke opening in september 2025 de binnenstad met het gebied ten zuiden van het spoor, waar bestaande gebouwen worden herontwikkeld en nieuwe worden toegevoegd (waaronder 3.500 woningen). De inzet van de gemeente Zwolle was om de brug over het spoor geheel in hout te vervaardigen, op circulaire basis. Daarbij moet de brug niet alleen de directe weerszijden verbinden maar ook op een hoger schaalniveau voor verbinding zorgen, als onderdeel van de langzaamverkeersroute Het Engelenpad. Deze loopt tussen het centrum van de stad en de IJssel.

Met een traditionele design & construct-aanbesteding zou het niet lukken om de brug te realiseren (de markt was daar op dat moment niet klaar voor), waarna de gemeente ervoor koos zelf het project ter hand te nemen. Het ontwerp van de brug kreeg gestalte op basis van een beeldkwaliteitsplan van bureau Karres en Brands, waarin onder meer het principe van 'een opgetilde straat' werd geformuleerd. Door de integratie van groen, water en zitgelegenheden is de brug voor voetgangers naast een functionele verbinding ook een 'zwevend park', dat beleefbaar is met alle zintuigen. Door de 130 meter lange brug een S-vorm mee te geven, biedt deze steeds wisselende uitzichten op de omgeving.

De realisatie van de Passerelle – uitgevoerd in Europees naaldhout – is aangestuurd vanuit een breed samengesteld ontwerpteam, met daarin zowel gemeentelijke specialisten als externen. Omdat er in Nederland op dat moment te weinig ontwerpkennis aanwezig was over dit soort complexe infrastructurele ingrepen in houtbouw, is deskundigheid bij Duitse ingenieurs ingehuurd (ook de Duitse normen zijn van toepassing verklaard, omdat Nederland nog niet zover was). Verder werd spoorbeheerder ProRail vroeg in het proces betrokken bij het project, zodat de brug ook aan de eisen van deze partij zou voldoen (en de treinvrije periode van honderd dagen kon worden gegarandeerd). Technische inspectiediensten en universiteiten werden tijdens het ontwerpproces ingeschakeld om 'tegenspraak' te leveren, als vorm van risicobeheersing en kwaliteitsborging.

De Passerelle verbindt het busstation aan de zuidzijde met het Stationsplein aan de centrumzijde van het stationsgebied

Situatie
A Stationsplein
B Stationsgebouw
C Busbaan
D Hanzelaan
E Waterlijn

1

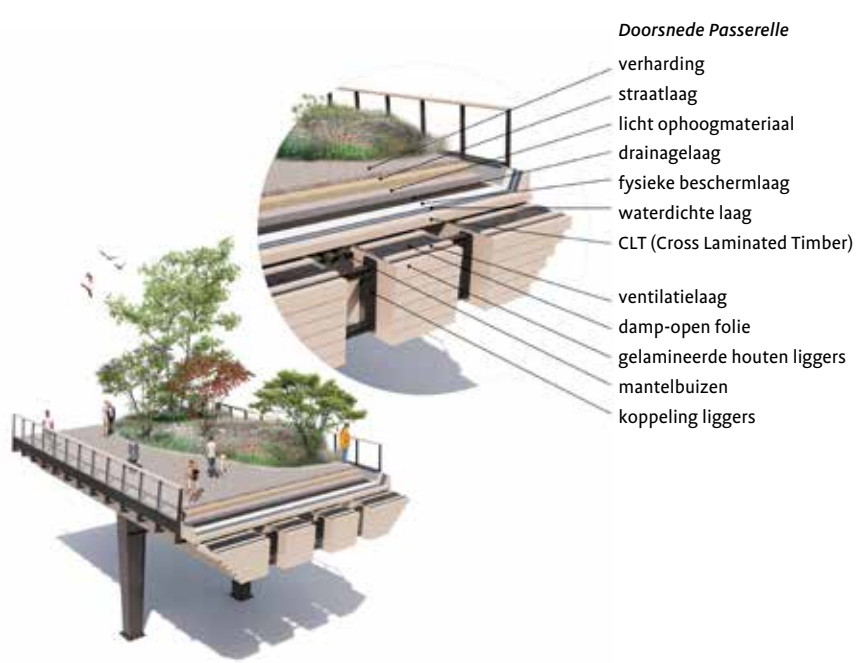
2

1–2 Trapopgang Passerelle op het Stationsplein
3 De loopbrug heeft vier parallel liggende gelamineerde hoofdliggers. De hoge liggers worden in dwarsrichting gekoppeld door stalen frames

3

Doorsnede Passerelle

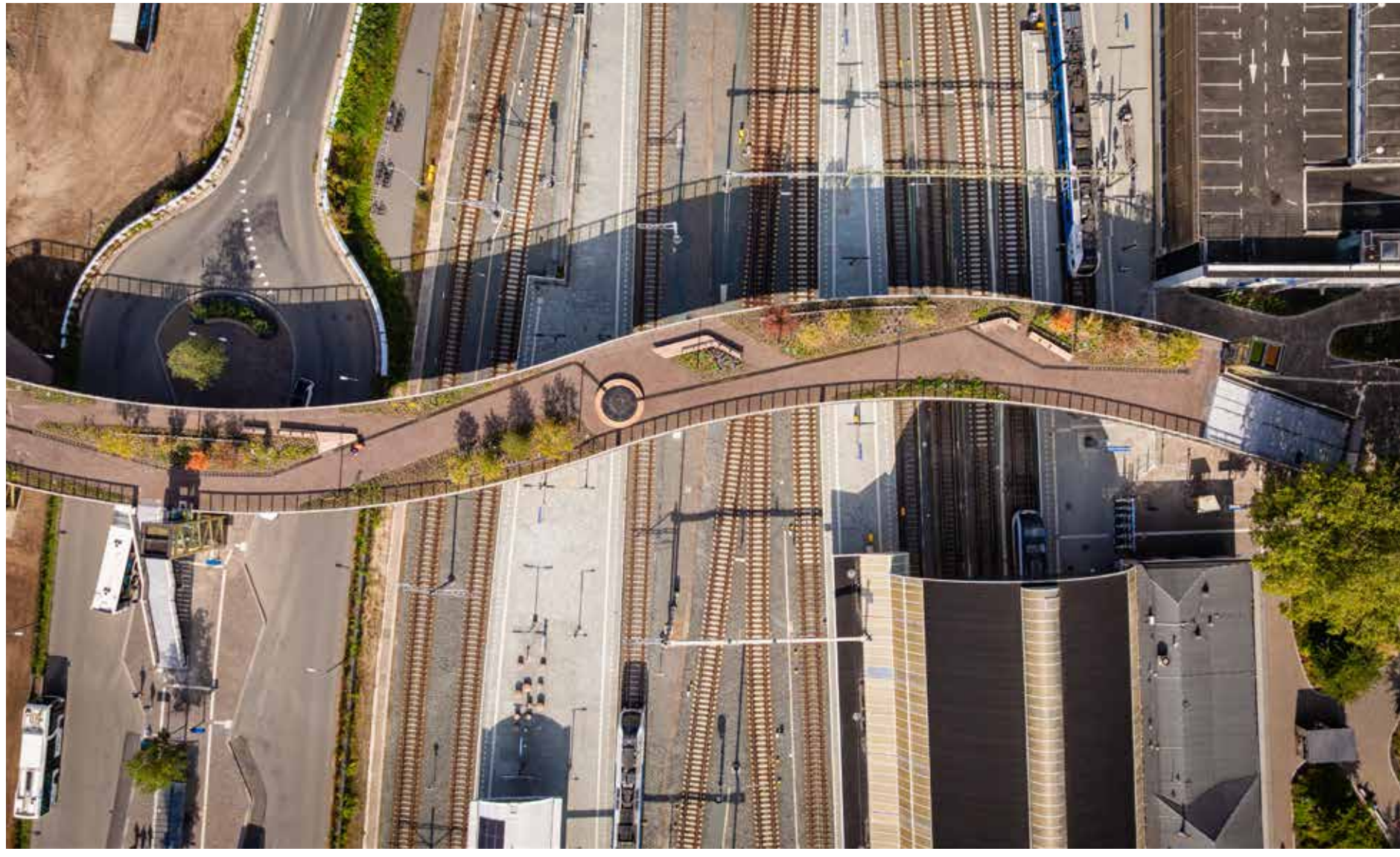
1

2

3

1 Een waterelement en een watertrap maken de beleving van water mogelijk
2 Robuuste houten liggers maken de Passerelle ook van de onderkant een ware attractie
3 Het brugdek is een opgetild park van 130 × 10 meter. Dankzij de S-vorm veranderen de zichtlijnen subtiel

Projecten
Alle inzendingen

Ingezonden projecten

Per inzending achtereenvolgens: de plaats, de opdrachtgever, de naam van het project en de betrokken architecten, stedenbouwkundigen, landschapsarchitecten, interieurarchitecten en/of kunstenaars. De gegevens zijn aangeleverd door de inzenders.

Almere

1
Gemeente Almere, Amvest en Waterschap Zuiderzeeland
Gebiedsontwikkeling DUIN
ZUS, BVR, Groosman Architecten, Van Bergen Kolpa Architecten, MIX architectuur, Klunder Architecten, De Zwarte Hond, Zecc Architecten, MoederscheimMoonen Architects, Ce. architects & designers, Maas Kristinsson Architecten en Architecten VOORMORGEN

Amersfoort

2
Building The New
Common Woods
Space&Matter en DELVA Landscape Architecture & Urbanism

Amsterdam

3
ARTIS
ARTIS-Aquarium
OTH architecten en V&B Erfgoed & Architectuur

4
De Nederlandsche Bank
Renovatie hoofdkantoor DNB
Mecanoo en Frans van Hooijdonk

5
de Nieuwe Meent
de Nieuwe Meent
Time to Access in samenwerking met Roel van der Zeeuw Architecten

6
Grasweg Ontwikkeling CV
YOUROWN
Prosman de Wit architecten

7
Stichting Hortus Botanicus Amsterdam
Vernieuwing klimatenkas
ZJA Architects & Engineers, BOOM Landscape en designwolf

Arnhem

8
Provincie Gelderland
Gebiedsgerichte vernieuwbouw provinciehuis, circulair delven oude provinciehuis en Superbloei
Team V Architecture, OTH architecten, Karres en Brands, RE-A architectuur, cepezed, Buro Bois, LOLA Landscape Architects en De Bloeimeesters

Best

9
Gemeente Best
Kindcentrum De Zevensprong
Buro Kettinghuls en BOOM Landscape

Breda

10
Synchroon en J.P. van Eesteren
5TRACKS
Shift architecture urbanism, Powerhouse Company, KAAN Architecten, CULD en Dutch Invertuals

Delft

11
Haskoning
Hoofdkantoor Haskoning
Haskoning, Braaksma & Roos en Fokkema & Partners

Den Bosch

12
Avans Hogeschool en BrabantWonen
Campus300
DP6 architectuurstudio en Bureau B+B

Eindhoven

13
vve meer&deel
meer&deel
Werkstatt, Volle Grond en Tom van Tuijn Stedenbouw

14
Trudo
Matchbox
KAAN Architecten en West8

Gorinchem

15
Willem van Oranje Onderwijsgroep
Nieuwbouw Gilde Vakcollege Techniek
De Zwarte Hond

Groningen

16
Gemeente Groningen
Dudok aan het Diep
IRIS architecten, Marseille Buiten en gemeente Groningen

Haarle

17
Noaboerschap Haarle
Cultuurhistorische gebiedsanalyse Haarle

Hilversum

18
Stichting Dudok Wonen
Nieuw Zuid
Moke Architecten, HOSPER Landschapsarchitectuur, Zecc Architecten, EGM Architecten, Atelier By Bali, IAA Architecten, gemeente Hilversum en Monadnock

Lent

19
Hart van de Waalsprong CV
Hart van de Waalsprong
De Zwarte Hond, De Urbanisten, Level of Detail, Korthtielens, AtelierBRINK en Monadnock

Maastricht

20
Gemeente Maastricht
Restauratie vestingwerk De Vijf Köppen
HVN Architecten en MTD Landschapsarchitecten

Megen

21
Waterschap Aa en Maas
Meanderende Maas
Witteveen+Bos, Tauw en Land-id

Nieuwe Nieuwdorp

22
Cponiedorp
Buurtschap Boomerhof
Bureau de Klare Lijn

Nieuwkuijk

23
Minitopia en RxDOMI
Tiny Mariaoord
RxDOMI en Goudstikker De Vries

Rijen

24
Leystromen
Transformatie De Militaire Wijk
HOUTMAN+SANDER en De Loods Architecten en Adviseurs

Rossum

25
Reymerdinck Exploitatie BV
Ontwikkeling Landgoed het Reymerdinck
Odin Landschapsontwerpers en Harry Kamphuis

Rotterdam

26
Gemeente Rotterdam, Ballast Nedam en Heijmans
Hart van Zuid
Kraaijvanger Architects, Karres en Brands, De Zwarte Hond, Machiel Hopman, TOMDAVID Architecten, Inbo, Architekten Cie., wUrck, TconcepT en SILO

27
NICE Developers en ERA Contour
SAWA
Mei architects and planners

28
Stichting Droom en Daad
Fenix
MAD architects en Bureau Polderman

29
De Stad als Klas
Stichting Missie 010

30
Woonstad Rotterdam
Valckensteyn
Powerhouse Company

Sint-Oedenrode

31
Waterschap De Dommel en gemeente Meierijstad
Klimaatrobuust Beekdal Sint-Oedenrode
Burobol en BWZ Ingenieurs, LA|Architecten Ingenieurs, Vissers & Roelands architecten en Kunststichting Sint-Oedenrode

Stolwijk

32
De Vries en Verburg
Parel in de Polder
Kolpa Architecten

Tilburg

33
Gemeente Tilburg
Stadsforum Tilburg
ZUS, BVR en gemeente Tilburg

Utrecht

34
G&S&
Wonderwoods
Stefano Boeri Architetti, MVSA Architects, Arcadis, Laura Gatti, Beyond Space en Heyligers architects

35
Gemeente Utrecht
Restauratie Domtoren Utrecht
Rothuizen architecten en adviseurs en Speirs Major Light Architecture

Veldhoven

36
Vereniging Klein Oers
Ecodorp Klein Oers
ARCHI3O

Weesp

37
Talent Primair
Basisschool Wisperweide
Studio A Kwadraat en
studio dmau

Zeijen

38
Huis te Zeijen bv
Huis te Zeijen
KR8 Architecten en
Buro Greet Bierema

Zwolle

39
Gemeente Zwolle
Passerelle
Karres en Brands, IPV Delft,
gemeente Zwolle, Pontico en
Miebach

Illustratieverantwoording projectenlijst (nummers verwijzen naar het projectnummer)
Iwan Baan 28; Roelof Bos 16; Christiaan de Bruijne 3; CPO Niedorp 22; Sebastian van Damme 10, 14; Dudok Wonen/Patrick Coerse 18; Ossip van Duivenbode 4, 27, 37; Gemeente Almere 1; Gemeente Maastricht 20; Gemeente Rotterdam 26; Gemeente Zwolle 39; Hart van de Waalsprong 19; Haskoning 11; Milan Hofmans 34; Hortus Botanicus Amsterdam 7; Huis te Zeijen 38; Jordi Huisman 32; Ruben Dario Kleimeer 5; Klein Oers 36; Leystromen 24; meer&deel 13; Minitopia en RxDOMI 23; MOS (Mother Of Space) 6; Noaboerschap Haarle 17; Stijn Poelstra 12; Provincie Gelderland 8; Reymerdinck Exploitatie 25; Stichting Missie 010 29; Paul Swagerman 33; Riccardo De Vecchi 2; Jelle Verhoeks 35; Waterschap Aa en Maas/Herma Steenmeijer 21; Waterschap De Dommel/ Gemeente Meierijstad 31; Willem van Oranje Onderwijsgroep 15; Thijs Wolzak 9; Woonstad Rotterdam 30

Schatgraven is een uitgave van het Atelier Rijksbouwmeester naar aanleiding van de Gouden Piramide 2026.

De Gouden Piramide is de tweejaarlijkse rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap in de architectuur en gebiedsontwikkeling. De prijs bestaat sinds 2003 en is een initiatief van de ministeries van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening en Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. De winnaar wordt voorgedragen door een onafhankelijke jury onder leiding van de Rijksbouwmeester.

De organisatie van de prijs ligt bij het Atelier Rijksbouwmeester (Nicoline Kok en Saskia Voest). Kristiaan Asscheman maakte met Dave Guldemond en Barrie Snijder documentaires over de genomineerden van de Gouden Piramide 2026. Deze zijn te vinden op www.goudenpiramide.nl.

Tekst Kees de Graaf
Essay Francesco Veenstra
Beeldredactie Ingrid Oosterheerd
Tekstredactie Els Brinkman
Vormgeving Katja Hilberg
Druk NPN drukkers

Beeldverantwoording (nummers verwijzen naar de pagina's)
Aarts Bouw 57b; Artis 95m; Iwan Baan 119, 1210, 123m/o; Nico Bick 63; Roelof Bos 102b, 1030, 104, 105; Pepijn van den Broeke 103b/m; Christiaan de Bruijne 95b/o, 96, 97, 98, 99; Joris Buijs 132b, 134b, 135rb/o; Buro Kettinghuls 570, 60b; Patrick Coerse 107b, 110m/o, 111; Sebastian van Damme 115rb/o, 1160, 127, 128, 129; DELVA Landscape Architecture & Urbanism 890, 910; Roel Dijkstra/foto Bart Hofmeester 810; Ossip van Duivenbode 44-45, 47, 48b, 50, 51, 52b/m, 530, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 84b, 1140, 137, 138, 139, 141b; EGM architecten 122, 123b; Fenix 120; Gemeente Groningen 101m; Gemeente Rotterdam 113; Gemeente Tilburg 1330; Max Hart Nibbrig 600, 610; Aniek van Hennik 116lb; HOSPER Landschapsarchitectuur 1070; Karres en Brands 114b, 115lb, 1430,1450; Erik Karst 143b, 144, 145b, 146, 147; Ruben Dario Kleimeer 65, 66r, 67, 68, 69; Klunder Architecten 820; Kraaijvanger Architects 117m/o; Marseille Buiten 101b/o, 1020; Koen Meershoek 125b; De Nederlandsche Bank 480, 520, 53b; Stijn Poelstra 117b; Stadsarchief Rotterdam 1250; Studio A Kwadraat 140, 1410; Studio De Nooyer 82b, 83; Paul Swagerman 131, 1320, 135lb; Ronald Tilleman 116rb; Time to Access i.s.m. Office Raumplan 66lb; Topshot 81b; Sharon Tzarfati 121b; Riccardo De Vecchi 89b, 90, 91b, 92, 93; Lisette van Velzen 79, 85; Thijs Wolzak 55, 58, 59, 61b, 108, 109, 110b; ZUS [Zones Urbaines Sensibles] 1310, 133b

Foto omslag voor/achter en binnenflappen Ossip van Duivenbode

www.goudenpiramide.nl

Het portret van de jury (p. 33) en de portretten van de vijf genomineerde opdrachtgevers (p. 37-41) zijn van Marcel Bakker. Ze zijn het resultaat van een speciale foto-opdracht verleend door het Atelier Rijksbouwmeester. De foto's van de jurering zijn van Nicoline Kok (p. 23, 29l, 31lb), Ingrid Oosterheerd (p. 21, 22l/rb, 25, 26, 29r, 31lo/r) en Franceso Veenstra (p. 22ro).

© 2026, Atelier Rijksbouwmeester (Den Haag)

De beschrijving en de vermelde gegevens van de gepubliceerde projecten zijn gebaseerd op het materiaal zoals dat door de deelnemers aan de Rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap, de Gouden Piramide 2026, is ingezonden. Uitgever, redactie en organisatie zijn niet verantwoordelijk voor later gebleken onjuistheden of foute dan wel onvolledige vermelding van gegevens over de projecten van de inzenders.

Opdrachtgevers in de architectuur en gebiedsontwikkeling bepalen de inrichting van ons land. Met hun handelen slechten ze grenzen en zoeken ze de wederkerigheid met de samenleving op. De jury van de Gouden Piramide 2026, de rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap, ziet bij alle vijf genomineerden de ambitie om het project méér te laten zijn dan louter het gebouwde programma van eisen. Deze opdrachtgevers hebben ingezet op een resultaat dat uitstijgt boven het individuele belang van de feitelijke gebruikers. Ze mikken daarbij ook – bewust dan wel onbewust – op het doorbreken van vastgeroeste systemen en gebruiken. Daarbij hebben ze oog voor het bestaande en de kwaliteiten die zich ter plekke bevinden – door zorgvuldig schatgraven brengen ze die aan de oppervlakte, ten dienste van de gemeenschap.

De winnaar, De Nederlandsche Bank, heeft excellent opdrachtgeverschap getoond door een complex project binnen alle voorwaarden (tijd, geld, een goed overleg met de omgeving, draagvlak van de organisatie) te realiseren, en dat in coronatijd. Een voorheen gesloten bastion – het hoofdkantoor in het centrum van Amsterdam – is omgevormd tot een openbare ontmoetingsplek, binnen en buiten het gebouw. We leven in een tijd waarin muren hoger worden, de grenzen zich steeds meer sluiten en maatschappelijke tegenstellingen voortdurend scherper worden aangezet. Dan geldt het willens en wetens openen van deuren en hekken als dé voorbeeldige ingreep.